Kinnitatud
kliimaministri 16.06.2023
käskkirjaga nr 1-2/23/249
Lisa 2

Põllumajanduse ja kalanduse tulemusvaldkonna 2022. aasta aruanne

Sisukord

1. Tulemusvaldkonna üldinfo 3
2. Tulemusvaldkonna mõõdikud 4
3. Tulemusvaldkonna kulude lõpliku eelarve jaotus programmide lõikes 5
4. Aruandeaasta tulemusvaldkonna eelarve täitmine 5
5. Tulemusvaldkonna olukorra analüüs 5
6. Hindamised ja tõhustamiskavad 12
7. Põllumajandus, toit ja maaelu programm 12
7.1 Programmi mõõdikud 13
7.2 Programmi olukorra analüüs 19
7.2.1 Põllumajandus ja toiduainetööstus 19
7.2.2 Toiduohutus 22
7.2.3 Maaelu 23
7.2.4 Teadus ja innovatsioon ning teadmussiire 24
7.2.5 Biomajandus 27
7.3 Programmi tegevuste täitmise analüüs 28
7.3.1 MEEDE Põllumajanduskeskkonna hea seisundi tagamine 28
7.3.2 MEEDE Taimetervis, loomade tervis ja heaolu 32
7.3.3 MEEDE Toiduohutus 40
7.3.4 MEEDE Kvaliteetsed sisendid põllumajanduses 46
7.3.5 MEEDE Põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine ja turustamine 50
7.3.6 MEEDE Maa- ja rannapiirkonna areng 58
7.4 Aruandeaasta programmi ja programmi tegevuse eelarve täitmine 60
8. Kalanduse programm 62
8.1 Programmi mõõdikud 62
8.2 Programmi olukorra analüüs 63
8.3 Programmi tegevuste täitmise analüüs 65
8.4 Aruandeaasta programmi ja programmi tegevuse eelarve täitmine 67
LISA Tulemusvaldkonna sisend riigi 2022. aasta majandusaasta koondaruandesse 68

1. Tulemusvaldkonna üldinfo

Tulemusvaldkonna eesmärk: Eesti toit on tarbijate poolt eelistatud, elukeskkond on hoitud, toidusektori ettevõtted on edukad ning maa- ja rannakogukondade elujõud kasvab.

Tulemusvaldkonnaga on enim seotud strateegia „Eesti 2035“ neli sihti:
Eestis elavad arukad, tegusad ja tervist hoidvad inimesed.
Eesti majandus on tugev uuendusmeelne ja vastutustundlik.
Eestis on kõigi vajadusi arvestav, turvaline ja kvaliteetne elukeskkond.
Eesti on uuendusmeelne, usaldusväärne ja inimesekeskne riik.

Tulemusvaldkond	Tulemusvaldkonna strateegiadokumendid (valdkonna arengukavad, poliitika põhialused jms)	Programm sh vastutavad ministeeriumid
Põllumajandus ja kalandus	Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030	Programm „Põllumajandus, toit ja maaelu 2022–2025“ (Maaeluministeerium)
		Programm „Kalandus 2022–2025“ (Maaeluministeerium, Keskkonnaministeerium)

„Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030“[1] (PõKa 2030) seob tervikuks põllumajanduse, kalanduse, vesiviljeluse, toiduainetööstuse ning maa- ja rannapiirkondade arengusuunad. Arengukava eesmärk on kaasa aidata nende valdkondade konkurentsivõime suurenemisele, toidujulgeolekule, maa- ja rannapiirkondade kestlikule arengule, heale taime- ja loomatervisele, muldade seisundi paranemisele, toiduohutusele ning puhta keskkonna ja liigilise mitmekesisuse säilimisele. Sellega loob PõKa 2030 neis valdkondades lisandväärtuse suurendamise eeldused, võttes arvesse biomajanduse, säästva arengu ja keskkonnaalaseid eesmärke, ning loob võimalusi valdkondadevaheliseks koostööks.

Esimese alaeesmärgi „**Tark ja kestlik põllumajandus, toidutootmine ja maaelu ning ohutu toit ja hoitud keskkond“** saavutamisega on seotud seitse lõimuvat tegevussuunda. Teine alaeesmärk „**Kestlik kalandus, mis tagab kalandusvaldkonna konkurentsivõime ja kalavarude jätkusuutliku majandamise**“ hõlmab ühte tegevussuunda. Arengukava eesmärgid ja tegevussuunad arvestavad nii kestliku arengu kui ka kliimamuutuste leevendamise ja kliimamuutustega kohanemise vajadustega. Horisontaalsed arendusteemad hõlmavad biomajandust, eksporti ning keskkonda ja maapiirkondade terviklikku arengut. Arengukava alaeesmärkide saavutamiseks on koostatud programmid: „**Põllumajandus, toit ja maaelu 2022–2025“ ning „Kalandus 202–-2025**“(ühisprogramm Keskkonnaministeeriumiga).
Maaeluministeerium koostab igal aastal põhjaliku **põllumajanduse, kalanduse, maaelu ja toiduainetööstuse ülevaate**, mida on võimalik lugeda Maaeluministeeriumi kodulehelt[2].

[1] Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030 | Maaeluministeerium (agri.ee)
[2] https://www.agri.ee/maaelu-pollumajandus-toiduturg/pollumajandus-ja-toiduturg/ulevaated-ja-statistika

2. Tulemusvaldkonna mõõdikud

Tabel 1. Tulemusvaldkonna mõõdikud[3]

Tulemusvaldkonna mõõdikud	Tegelik			Sihttase		
	2020	2021	2022	2022	2023	2035*
Põllumajanduse, metsamajanduse, kalapüügi ja toiduainete tootmise ning joogitööstuse loodud lisandväärtus hõivatu kohta kolme aasta liikuv keskmine	29 798 eurot	31697 eurot	33435 eurot	30 500 eurot	33800 eurot	
Põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi ja impordi väärtuse suhe	0,88	0.83	0.89	0,80	0.81	
Kodumaist toitu osta eelistavate Eesti tarbijate osakaal, %.	74	-	61	75	75	
Toiduohutuse baromeeter	99,28	99,33	99,57	≥ 100	≥ 100	
Kasvuhoonegaaside (KHG) heide põllumajandustoodangu väärtuse kohta, tonni tuhande euro kohta**	2.32	2,48	-	≤ 2,5	≤ 2,5	
Maapiirkonna elanike vanuses 20–64 tööhõive määr, %	76,1	78,3	82,1	78,1	78,4	

** märgitakse juhul, kui on tegemist strateegia „Eesti 2035“ mõõdikuga*

*** Kasvuhoonegaaside heite inventuuri tehakse aasta n–2 kohta ehk 2022. aasta põllumajanduse kasvuhoonegaaside heite väärtus saadakse 2024. aasta inventuurist.*

Kui andmed puuduvad või pole andmeid antud aastal kogutud on lahtrisse märgitud „-„.

[3] Tulemusvaldkonna mõõdikutega seotud lisandmaterjaliga on võimalik tutvuda Maaeluministeeriumi veebilehel Lisandmaterjal. „"Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030“ eesmärgid ja mõõdikud (agri.ee)

3. Tulemusvaldkonna kulude lõpliku eelarve jaotus programmide lõikes

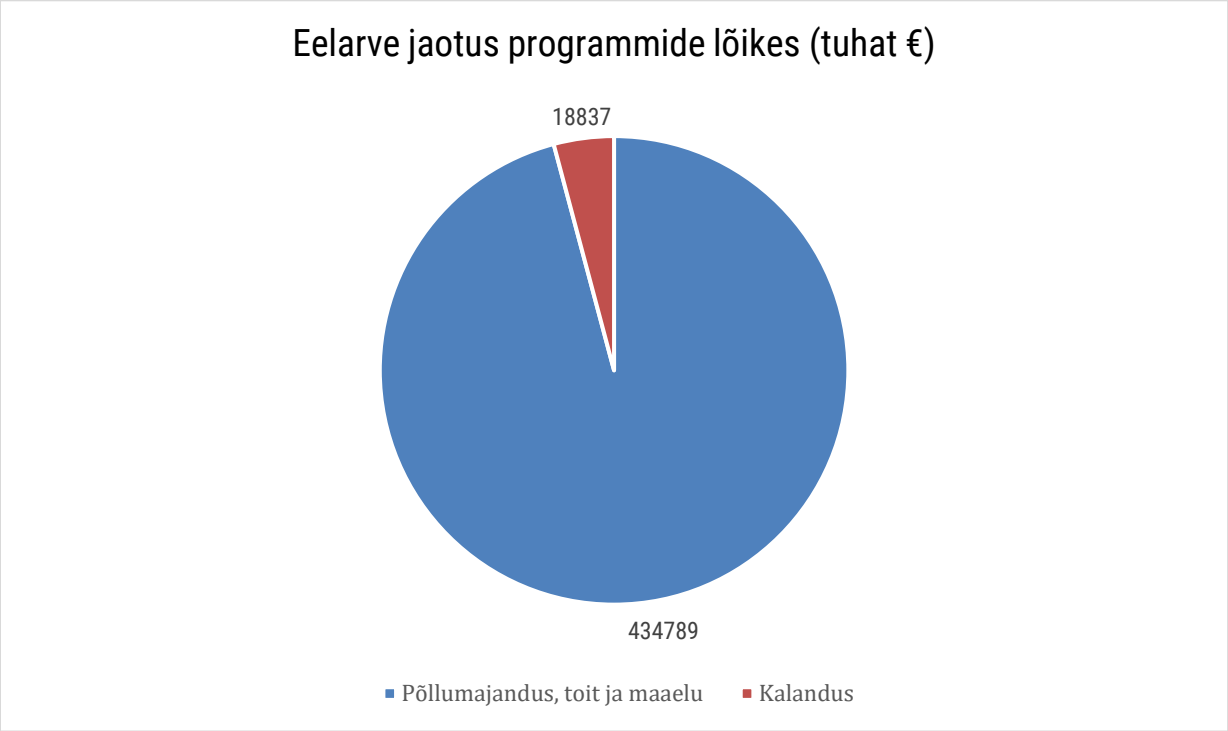

Joonis 1 Tulemusvaldkonna eelarve jaotus programmide lõikes

4. Aruandeaasta tulemusvaldkonna eelarve täitmine

Tabel 2. Tulemusvaldkonna eelarve täitmine (tuhat €)

	Esialgne eelarve	Lõplik eelarve	Täitmine (+/-)
Põllumajandus ja kalandus	**448 684**	**452 690**	**433 019**
Kulud	448 684	452 690	433 019
Põllumajandus, toit ja maaelu	**420 392**	**434 789**	**415 542**
Kulud	420 392	434 789	415 542
Kalandus	**28 291**	**17 900**	**17 478**
Kulud	28 291	17 900	17 478
Käibemaks	**2 927**	**3 474**	**3 137**
Investeeringud	**3 144**	**11 638**	**6 183**
sh käibemaks	504	1 044	866

5. Tulemusvaldkonna olukorra analüüs

Põllumajanduse ja kalanduse tulemusvaldkonna eesmärkideks on, et Eesti tarbijad eelistaks kodumaist toitu, tagatud on hoitud elukeskkond, toidusektori ettevõtted on edukad ning maa- ja rannakogukonnad elujõulised. Nende eesmärkide saavutamiseks on kaks programmi **– „Põllumajandus, toit ja maaelu 2022–2025“** ja **„Kalandus 2022–2025“**.

Nende programmide kaudu panustab põllumajanduse ja kalanduse tulemusvaldkond ka mitmesse Eesti 2035 arengustrateegia sihti, näiteks „Eesti majandus on tugev, uuendusmeelne ja vastutustundlik“, „Eestis on kõigi vajadusi arvestav, turvaline ja kvaliteetne elukeskkond“ ning „Eesti on uuendusmeelne, usaldusväärne ja inimesekeskne riik“. Tulemusvaldkonna eesmärkide saavutamist jälgitakse erinevate mõõdikute kaudu, mis on välja toodud tabelis 1.

2022. aastal oli põllumajanduse, metsamajanduse, kalapüügi ja toiduainete tootmise ning joogitööstuse loodud lisandväärtus hõivatu kohta kolme aasta liikuv keskmisena 33 435 eurot. Sellega ületati ka 2022. aastaks ette nähtud sihttase 30 500 eurot.

Põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport ja import oli läbi aegade suurima väärtusega. Eestist eksporditi 2022. aastal põllumajandussaadusi ja toidukaupu jooksevhindades 2,016 mld euro (~9% kogu ekspordist) väärtuses ning imporditi Eestisse 2,265 mld euro eest. Võrreldes **2021. aastaga kasvas kiire hinnakasvu tulemusel eksport 37% ja import 27%**. Kaubavahetuse puudujääk oli 249 mln eurot, mis oli 60 mln euro võrra väiksem kui aasta varem.

Põllumajandus- ja kalandussektoril koostöös toidutööstusega on oluline roll eestimaalaste toiduga varustamisel. Riigi seisukohalt on väga oluline võimekus ennast ise tähtsamate toiduainetega varustada, mida on viimaste aastate väljakutsed jätkuvalt tõestanud. **2022. aastal mõjutas tulemusvaldkonda eelkõige Venemaa Föderatsiooni (edaspidi Venemaa) algatatud sõda Ukraina vastu, mis häiris tugevalt tarneahelaid ja põhjustas suure sisendite hinnatõusu (väetised, sööt, energia)**. Sektoril tuli leida uusi võimalusi, kuidas kiirelt muutunud olukorraga toime tulla. 2022. aastal valitsenud turuolukorras ei katnud toodangu turustamisest saadav tulu tihti tootmiseks tehtavaid kulutusi. Olukorda halvendas veelgi kõrge inflatsioon. See mõjutas nii tootjaid kui ka tarbijaid, mistõttu oli vajalik astuda samme sektori toetamiseks ja olukorra leevendamiseks[4].

Koostöös sektoriga töötati 2022. aastal välja mitmeid põllumajandus- ja maamajandussektorile olulisi toetusmeetmeid kriisiga toimetulemiseks:

- 2022. aasta jaanuaris maksti piimalehma- ja seakasvatajatele COVID-19 puhangust tingitud erakorralist toetust 5,45 mln eurot.
- 2022. aasta septembris anti põllumajandustootjatele erakorralist kohandamistoetust (sead, piim, lambad ja kitsed) seoses energia ja sööda kallinemisega 7,6 mln eurot ning 2022. aasta lõpus anti erakorralist riigiabi (aiandus, veiseliha, linnud, munad) 3,8 mln eurot.
- MAKi meetmena maksti toiduainetööstustele toetust „Toiduainetööstuse investeeringutoetus energia varustuskindluse tagamiseks“, mille eelarve oli 13,86 mln.

Põllumajandusele, toiduainetööstusele ja maaelu arenguks maksti ÜPP raames 2022. aastal toetusi kokku ~395 mln eurot (sh erakorraline kohandamistoetus 7,6 mln eurot ja erakorraline riigiabi 3,8 mln eurot).

[4] Vt ka Põllumajanduse, kalanduse, maaelu ja toiduainetööstuse ülevaade 2022 | 2.54 MB | pdf

Koroonapandeemia järelmõjud ja ärev julgeolekuolukord Euroopas, ka loomataudide levik ja rahvusvahelised kauplemispiirangud on põhjuseks, et aina rohkem pööratakse tähelepanu rahvusvaheliste tarneahelate haavatavusele ja toidu varustuskindlusele. Maaeluministeeriumi ettepanekul on toiduvarustuskindlus kui elutähtis teenus lisatud tsiviilkriisi ja riigikaitseseaduse (edaspidi VOS) eelnõusse. Toiduvarustuskindluse lisamine elutähtsate teenuste hulka pakkus väljakutseid 2022. aastaks, mil töö VOS-ga jätkus. Tuli pidada läbirääkimisi ja sõlmida kokkuleppeid toiduvarustuskindluse mõistes elutähtsate teenuste osutajatega.

Eesti ühise põllumajanduspoliitika (ÜPP) strateegiakava aastateks 2023–2027 kinnitati Euroopa Komisjoni poolt 11. novembril 2022 (jõustus 1. jaanuaril 2023). Strateegiakava on peamine vahend Euroopa Liidu põllumajanduspoliitika elluviimiseks Eestis. 9. novembril 2022 (jõustus 1. jaanuaril 2023) võeti vastu Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika rakendamise seadus (ELÜPS), mis sätestab ühise põllumajanduspoliitika abinõuete (otsetoetused, turukorraldusmeetmed, riiklik üleminekutoetus, maaelu arengu toetus jms) rakendamise alused ja korra, riikliku ja haldusjärelevalve teostamise alused ning vastutuse seaduse rikkumise eest. ÜPP strateegiakava eesmärgid on tõhustada arukat, vastupidavat ja mitmekesist põllumajandussektorit, mis tagab toiduga kindlustatuse; edendada keskkonnahoidu ja kliimameetmeid ning panustada Euroopa Liidu keskkonna- ja kliimaeesmärkidesse; parandada maapiirkondade sotsiaalmajanduslikku olukorda. Sellega suunatakse põllumajandus- ja toiduainesektori ning maaelu arenguks 1,6 miljardit eurot EL vahendeid koos riigipoolse rahastusega. Kokku on toetusteks välja töötatud 54 sekkumist.

Roheüleminek, kliimamuutuste pidurdamine ja elurikkuse säilitamine on sektori jaoks oluliseks väljakutseks, kuid pakub ka võimalusi keskkonnahoidlike ärimudelite kasutuselevõtuks. Hea keskkonnaseisund panustab Eesti kui atraktiivse elukeskkonna ja kvaliteetse toidu tootja kuvandisse. Nii loodusressursside olukord, kliimamuutused kui ka laiem ühiskondlik ootus eeldab, et toidu tootmisel arvestataks keskkonnaga ning selle täiendavaks tagamiseks soodustatakse peamiselt ÜPP toetuste abiga põllumajanduses **keskkonnasäästlike majandamisviiside kasutuselevõttu ja jätkuvat kasutamist**, näiteks on peaaegu kogu põllumajandusmaa seotud tingimuslikkuse süsteemiga, mis tagab, et toetusi saaksid täies mahus need taotlejad, kes järgivad keskkonnakaitse, loomade heaolu tagamise, rahva-, looma- ja taimetervise kaitse ning põllumajandusmaa heas korras hoidmise nõudeid. Keskkonnasäästlikult majandatava maa (maa mis on keskkonnasõbralikult majandatud või mahetootmisega ettevõtetes ja Natura 2000 alal asuva põllumajandusmaa kohta antava toetuse pindala ning püsirohumaa säilitamise kohustuses arvesse läinud püsirohumaa väljaspool eelnimetatuid) osakaal kasutuses olevast põllumajandusmaast oli **2021. aastal 88,4%, 2022. aastal 87,97%.**[5]

2022. aasta lõpus võeti vastu väga oluline vedelkütuse erimärgistamise seaduse muudatus, mis jõustus 1. jaanuaril 2023. Seadusemuudatuse eesmärgiks on vähendada põllumajandus- ja kalandussektoris kasutatava erimärgistatud diislikütuse väärkasutamist ja suurendada aktsiisilaekumist. Seadus näeb ette, et eriotstarbelise diislikütuse ostmiseks ja kasutamiseks on vajalik eriotstarbelise diislikütuse ostuõigus, mille andmise otsustab Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Amet. Aktsiisisoodustusega antakse erimärgistatud diislikütuse ostjatele riigiabi,

[5] Täpsemalt käesoleva aruande peatükis 7.3.1

mille summa kujuneb ostetud liitrite ja tavaaktsiisi- ja soodusaktsiisimäära vahe alusel. Esialgsetel andmetel anti 2022. aastal põllumajandustootjatele erimärgistatud diislikütuse aktsiisisoodustuse raames abi 28,3 mln eurot.

2021. aasta detsembris sai heakskiidu **Eesti toidu visioonidokument „Eesti toit 2022–2025“**, mis kujundab Eesti toidu tutvustamise ja müügiedendustegevuste suunad nii koduturul kui ka välisriikides, keskendudes tarbijate teadlikkuse tõstmisele, kohaliku toidutootmise väärtustamisele. Maaeluministeerium on üle 20 aasta uurinud tarbijate käitumist, et selgitada välja Eesti tarbijate toidukaupade ostueelistused, -harjumused ja -hoiakud ning analüüsida võimalikke muutusi toidukaupade tarbimises ja eelistustes. Juba aastaid on toidukauba ostuotsuse tegemisel pidanud elanikud kõige tähtsamaks **toidu maitset, värskust** ja **kvaliteeti**. Arvestades aga kiiret inflatsiooni, leibkondade ostujõu kahanemist ja suurenenud hinnatundlikust, **vaatab tarbija kvaliteedi kõrval toidupoes üha enam ka hinda, mis on tõusnud 2022. aastal varasemaga võrreldes üheks olulisemaks ostuotsust mõjutavaks teguriks.** Mõnevõrra on langenud ka nende tarbijate osakaal (61%), kes on viimase aasta jooksul ostnud valdavalt kodumaist kaupa. **Seetõttu on jätkuvalt oluline hoida fookuses erinevaid eesti toidu tutvustamise ja müügiedendusega seotud tegevusi**.

Euroopa Komisjonis alustas 2021. a sügisel tööd üldise toiduseaduse ja kestlike toidusüsteemide töögrupp. **2022. a viisime läbi kestliku toidusüsteemi õigusraamistiku algatuse osas riigisisese konsultatsiooni ning andsime Eesti sisendi Euroopa Komisjoni mõjuhinnangute ja eelnõude koostamiseks**. Komisjon on lubanud kestliku toidusüsteemi raamõigusakti eelnõuga välja tulla detsembris 2023. a. Kestlik toidusüsteem hõlmab põllumajandus- ja keskkonnapoliitikat, toiduohutust ning tervist. Praegu ei ole EL tasemel raamõigusakti kestlikkuse kohta, nagu nt on EL toiduseadus toidu- ja söödaohutuse kohta. Kestlikkusel on kolm mõõdet - majanduslik, keskkondlik ning sotsiaalne. Selleks, et süsteem oleks tasakaalus, peab olema tagatud majanduslik kasu kõigile osalistele. Kuid majanduslik kasu ei saa tekkida keskkonna ega inimeste tervise arvelt. Meie praegune toidusüsteem pakub meile võimalust tarbida laias valikus, kvaliteetset ja ohutut toitu, kuid sellel on suur ülemaailmne keskkonna- ja sotsiaalmajanduslik jalajälg, mis pikas plaanis ei ole enam jätkusuutlik.

Põllumajandusmaa ja muld on põllumajanduse peamine ressurss ja tootmise eeldus, mida tuleb hoida, heas seisundis mullast pärineb 95% meie toidust. Kuigi Eesti põllumuldade seisund on võrreldes paljude teiste riikidega suhteliselt hea, ei ole hinnanguliselt umbes 60–70 % ELi muldadest enam heas seisundis. Kliimamuutuste tõttu on muldade hea seisund üks olulisemaid toidujulgeoleku tegureid. Seetõttu anti 2021. a välja ELi mullastrateegia 2030, kutsuti ellu Euroopa Horisondi mullakokkuleppe missioon ning 2023. a juulis avaldatakse EL mullatervise seaduse direktiivi eelnõu. 2022. a toimunud XIV ülemaailmsel põllumajandusministrite tippkohtumisel, mis oli osa rahvusvahelisest toidu- ja põllumajandusfoorumist „Global Forum for Agriculture“ võeti vastu kommünikee „Kestlik maakasutus: toiduga kindlustatus algab mullast [6]“.

Hinnanguliselt kuni 37% maailma kasvuhoonegaasidest tuleneb toidusüsteemist, sh taime- ja loomakasvatusest, transpordist ahela lülide vahel, maakasutuse muutusest, toiduraiskamisest.

[6] https://www.agri.ee/uudised/urmas-kruuse-elu-planeedil-maa-soltub-muldade-tervisest

Kui jätkame tänaste praktikatega, siis toidusüsteemist tulenev kasvuhoonegaaside kogus kasvab kuni 30-40% aastaks 2050.

Seda survestab omakorda maailma elanikkonna kasv ja suurenev nõudlus toidu järele. Kasvuhoonegaaside netoheide Eestis oli 2020. a ligikaudu 12,8 miljonit tonni CO_2 ekvivalenti, millest põllumajandussektorist tulenev heide moodustas ligikaudu 13%. Prognooside järgi suureneb põllumajandussektori kasvuhoonegaaside heide Eestis aastaks 2050 11,5 % võrreldes 2018. aastaga. Eesti osakaal kasvuhoonegaaside tekkes on maailma mastaabis väga väike, Euroopa Liidu liikmesriikide kasvuhoonegaaside heitkogusest moodustab Eesti osa umbes 0,4 %.

Tarbitava **toidu ohutus ja kvaliteet** ning võimalus teha teadlikke ja tervist toetavaid toitumisvalikuid on olulised elanikkonna tervist mõjutavad tegurid. Toiduohutuse poliitika põhineb integreeritud lähenemisel, hõlmates erinevaid etappe toiduahelas ehk „põllult lauale“ lähenemist. Võtmesõnad on teadusel põhinev riskihindamine ja tarbijakaitse, mis võetakse aluseks poliitikate kujundamisel, seadusandluse väljatöötamisel ja rakendamisel. Sealjuures on oluline nii ELi sisene kui ka ülemaailmne koostöö toiduohutuse tagamisel. **Toiduohutuse** eesmärgid toetavad toidutootmise, ekspordi ja keskkonna eesmärke ning rahvatervise arengukava eesmärke. **Toiduohutuse baromeeter, mis mõõdab üldist toiduohutuse olukorda Eestis aastapõhiselt ja võrrelduna eelmisese aastaga, oli 2022. aastal 99,57.** Eesmärgiks on, et näit oleks vähemalt 100 ehk ei langeks võrreldes eelmise aastaga. Toiduohutus tähendab bioloogilise, keemilise või füüsikalise ohu puudumist toidus. Toiduohutuse baromeeter näitas 2022. aastal võrreldes 2021. aastaga toiduohutuse olukorra kerget langust. Kõige enam mõjutas toiduohutuse baromeetri 2022. a tulemust toidutekkeliste nakkushaiguste kasv. Sarnaselt eelneva aastaga on üldist olukorda mõjutanud toiduohutuse ennetavate meetmete täitmise langus. Ennetavatest meetmete näitajatest on tulemust kõige rohkem mõjutanud eeltingimuste programmi tulemuste langus, mis on olnud languses juba mitu viimast aastat. Keemiliste riskide osas on 2022. aasta tulemus võrreldes eelneva perioodiga halvenenud ning kõige madalam nõuetele vastavate proovide osakaal on PAH-ide (polütsüklilised aromaatsed süsivesinikud) korral lihatoodetes. Toidualase teabe kontrolli nõuetele vastavuse olukord tegi 2022. aastal läbi kerge paranemise võrrelduna eelmise perioodiga. 2022. aastal toiduohutuse meetme raames läbiviidud tegevused toetavad ka strateegia „Eesti 2035“ eesmärkide täitmiseks planeeritud tegevuses „Tervist toetav elukeskkond„ ettenähtut.

Riigi ressursside tõhusamaks kasutamiseks ja uute väljakutsetega toime tulekuks korrastati 2022. aastal riigireformi raames riiklikku laboriteenuse turgu. **1. jaanuaril 2023. a alustas Maaeluministeeriumi valitsemisalas tööd Veterinaar- ja Toidulaboratooriumi baasil moodustatud Riigi Laboriuuringute ja Riskihindamise Keskus (LABRIS).**

„**Mikroobide antibiootikumiresistentsuse vähendamise tegevuskava veterinaarmeditsiini valdkonnas“** viimane versioon kehtib aastateks 2021–2026. Antibiootikumide kasutamine põllumajandus- ja lemmikloomadel on langenud 10 aastaga 29%, kuid vähenemine on peatumas. Koos positiivse mõjuga rahvatervisele, keskkonnale ja toidusektori konkurentsivõimele kujundavad **kõrged taimetervise, loomatervise ning heaolu standardid** meie elukeskkonda

ning on aluseks eetilisele ja jätkusuutlikule toidutootmisele. Taimede ja loomade hea tervis ning loomade heaolu toetavad jätkusuutlikku ja kasumlikku tootmist ning võimaldavad põllumajandus- ning kalandustoodete vaba liikumist ELi siseturul ja ligipääsu välisturgudele. **2022. aastal eriti ohtlikke loomataude farmides ega kodumajapidamistes ei diagnoositud.**

Taimetervise olukord Eestis on jätkuvalt hea. Seire tulemusena tuvastati 2022. aastal kolm ohtlikku kahjustajat: kaks EL karantiinsete taimekahjustajate nimekirja kuuluvat taimekahjustajat: kartuli-ringmädanik (*Clavibacter sepedonicus*) ja kollane kartuli-kiduuss (*Globodera rostochiensis*) ning tomativiirus *Tomato brown rugose fruit virus (ToBRFV)*.

Järjest suurema tähelepanu all on **väetiste** kvaliteet ja saasteainete sisaldus väetistes ning väetise soodne mõju taimele ja taimekasvatussaadusele. Väetiste tootmise ja turustamise kontrollidel tuvastatud nõuetele vastavus oli 2022. aastal koguni 98%. Oluliseks valdkonnaks on ka **taimne paljundusmaterjal, seemnekontroll ja sordikaitse**. Eesti taimekasvatus on järjest efektiivistunud, mis tähendab, et kvaliteetse taimse paljundusmaterjali, sobivate sortide kättesaadavus ning kvaliteetne seeme muutuvad järjest olulisemaks põllumajandustootmise eduteguriks.

2021. aastal otsustas valitsus, et Maaeluministeerium töötab koostöös Haridus- ja Teadusministeeriumi ning Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumiga välja uue **mahepõllumajanduse edendamise tegevuskava aastateks 2023–2030**. Lisaks eraldati Maaeluministeeriumile riigieelarve arutelude käigus vahendeid, et täiendavalt panustada laste tervisesse, toitumusharjumuste kujundamisse, mahepõllumajandusse ning keskkonna alastesse teadmistesse ning toetada mahetoidu pakkumist koolides ja lasteaedades. Lasteasutustes mahetoidu pakkumine aitab kaasa ka mahetoodete tarbimise suurendamisele ja turunõudluse kasvule. **2022. aastal alustati mahetooraine kasutamise kompenseerimist koolidele ja lasteaedadele,** kus vähemalt 20% toidu valmistamiseks kasutatavast toorainest on mahetooted. Lisaks korraldatakse koolitusi ja nõustamist toitlustajatele, koolidele ja omavalitsustele.

Maapiirkonnas elab jätkuvalt kolmandik Eesti elanikest ning hinnanguliselt tegutseb ka kolmandik ettevõtetest. Eesti rahvaarv oli 2022. aastal 1,9% võrra suurem kui eelneval aastal, kasvades kuuendat aastat järjest. Maapiirkonna elanike arv langes seevastu eelmisel aastal märgatavalt. Maalises asustuspiirkonnas elas 2022. aasta 1. jaanuari seisuga 395 158 inimest, mis on 8976 võrra vähem kui aasta varem. Kõige suurem elanike vähenemine toimus suursaartel, vastavalt Saaremaal 1416 ning Hiiumaal 884 elaniku võrra. Maapiirkonna elanike arv kasvas ainult Harju- ja Raplamaal, vastavalt 1,7% ja 0,2%. **2022. aastal jätkus eluaseme kaaslaenu pakkumine, maale kodu ostmiseks või olemasoleva renoveerimiseks.** Tegemist on katseprojektiga, mis rakendub üle Eesti alla 1000 elanikega asustusüksustes, v.a Harjumaa ja teatud Tartumaa vallad.

Eestis on jätkuvalt regiooniti üsna suured majanduslikud arenguerinevused. Maapiirkonna ning Eesti SKP vahe on jätkuvalt suur ning muutumatu, mis peegeldab ebavõrdsust. Maapiirkonna SKP elaniku kohta on 35% madalam Eesti SKP-st elaniku kohta. Maapiirkond pakub tööd 27,8%-le koguhõives osalejale, so 189 000 inimesele, mis on enam kui 3 protsendipunkti kõrgem kui

PõKa-s 2030. aastaks seatud siht (24,4%). 2022. aastal oli 20-64 vanuses maapiirkonna elanike tööhõivemäär 82,1%. Võrreldes eelmise aastaga kasvas tööhõivemäär 3,8 protsendipunkti sellega ületati 2022. aastaks seatud sihttaset 4 protsendipunkti võrra.

Eesti kalandussektor on konkurentsivõimeline ja kvaliteetse toodanguga ning meil on head eeldused kalapüügi- ja vesiviljelustoodete tootmiseks. Kalanduse majanduslike eesmärkide täitmiseks on **oluline luua tingimused elujõulisele ja konkurentsivõimelisele vesiviljelus-, kalapüügi- ja vee-elusressursside töötlemise sektorile**, pöörates enim tähelepanu tootlikkuse tõstmisele ja lisandväärtuse kasvule. Kestliku ja konkurentsivõimelise kalanduse edendamisel on eelnevatel aastatel olnud üheks peamiseks instrumendiks Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi 2014–2020 (EMKF) rakenduskava elluviimine. Keskkonnasäästliku ja konkurentsivõimelise kalanduse arenguks maksti 2022. aastal EMKF rakenduskava elluviimisel toetusi kokku 15 926 353 eurot. 2022. aasta lõpu seisuga on EMKF rakenduskava 128 mln euro suurusest eelarvest välja makstud 79%.

Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfondi 2021–2027 (EMKVF) Eesti rakenduskava kiitis Euroopa Komisjon heaks 8. detsembril 2022. EMKVF rakenduskava on üheks peamiseks vahendiks kestliku ja konkurentsivõimelise kalanduse arendamiseks, Euroopa Liidu ühise kalanduspoliitika rakendamiseks ning kalanduse valdkonnas Euroopa rohelise kokkuleppe, Euroopa Liidu strateegia "Talust taldrikule" ja "Euroopa Liidu elurikkuse strateegia aastani 2030" eesmärkide täitmisele Eestis järgmisel 7 aastal. EMKVF rakenduskava elluviimiseks koos riigipoolse kaasfinantseerimisega on kokku 139,1 mln eurot. **9. novembril 2022. a vastu võetud kalandusturu korraldamise seadus (jõustus 1.jaanuar 2023) on paneb aluse siseriiklikule õigusraamistikule EMKVF rakenduskava elluviimiseks.**

Venemaa sõjaline agressioon Ukraina vastu tõi kaasa kütuse ja elektri hinna hüppelise kasvu, mis vähendas kalandussektori kasumlikkust, seda eriti traalpüügis, kus kulud laevakütusele on üks suuremaid kulukomponente. **Seetõttu töötati koostöös sektoriga välja erakorraline toetusmeede kalapüügiga, vesiviljelusega või kalapüügi- ja vesiviljelustoodete töötlemisega tegelevale ettevõtjale kütuse ja elektrienergia hinnatõusu selle osa hüvitamiseks 2022. aastal**. Selle toetusmeetme raames maksti traalpüügiga Läänemerel ja Atlandi ookeanil tegelevatele ettevõtjatele toetust kütuse hinnatõusu hüvitamiseks kogusummas 1 562 647 eurot ja vesiviljeluse ning kalapüügi- ja vesiviljelustoodete töötlemisega tegelevatelt ettevõtjatelt laekus elektrienergia hinnatõusu hüvitamiseks taotlusi kogusummas 1 372 435 eurot.

Kui kalatoodete ekspordikogused Ukrainasse, mis on peamine külmutatud kilu ja räime sihtriik, langesid 2022. aasta märtsis järsult seoses sõjategevusest tingitud ajutiste logistiliste probleemidega, siis ettevõtjad kohanesid aprilli jooksul kiiresti muutunud oludega ning alates maist kuni aasta lõpuni ületas kala ja kalatoodete eksport Ukrainasse 2021. aasta sama perioodi eksporti nii mahus kui väärtuses. Eesti päritolu kala- ja kalatooteid eksporditi Eestist 2022. aastal kokku 154 mln euro väärtuses ja 2021. aastaga võrreldes kasvas Eesti päritolu kala- ja kalatoodete eksport 24 mln euro võrra ehk ligi 15%. Kala ja kalatoodete eksport taastus COVID-19 leviku ajal seatud piirangute kadumise tõttu.

Kokku püüti 2022. aastal 74 242 tonni kala, mis on 1799 tonni ehk 2,4% rohkem kui eelneval aastal. Võrreldes 2021. aastaga jäid väljapüükide protsendid suhtena kvootidesse suhteliselt samaks, kuid kogu väljapüügimaht suurenes peamiselt väljapüügi suurenemise tõttu kaugpüügis, kus eelmise aastaga võrreldes suurenes saak 12% . Kogupüügi väärtus esmakokkuostuhindades oli 75,6 mln eurot.

2022. aastal jätkus kampaania **„Kala kõlab hästi“**, mille eesmärgiks on julgustada Eesti inimesi sööma rohkem kalatooteid.

Vesiviljeluse pikaajaliste arengusuundade määratlemiseks, mis on aluseks EMKVF 2021–2027 rakenduskava toetusmeetmete väljatöötamisele, kinnitas maaeluminister 12. juulil 2022. aastal käskkirjaga nr 82 **„Eesti vesiviljeluse mitmeaastase riikliku tegevuskava aastani 2030“.**

25. oktoobril 2022. a võeti vastu kalapüügiseaduse muudatused, mis võimaldasid Peipsi, Lämmi- ja Pihkva järve kalapüügikorralduses olümpiapüügilt üle minna püügiõiguse omanikule püügivõimalusena jaotatava püügivahendi arvu kohta individuaalse lubatud aastasaagi eraldamisele, et tagada püügiga tegelevatele isikutele stabiilsus ja võimalus oma püügitegevust paremini planeerida kogu aasta vältel. Sellekohase seaduse muudatuse algatas Riigikogu maaelukomisjon juba 2020. aasta jaanuaris.

6. Hindamised ja tõhustamiskavad

Aruandeaastal ei viidud läbi hindamisi ega koostatud tõhustamiskavasid.

7. Põllumajandus, toit ja maaelu programm

Programmi nimi	Põllumajandus, toit ja maaelu
Programmi eesmärk	Tark ja kestlik põllumajandus, toidutootmine ja maaelu ning ohutu toit ja hoitud keskkond
Strateegia „Eesti 2035“ siht (alasihi täpsusega)	Eestis elavad arukad, tegusad ja tervist hoidvad inimesed, sh „Tervist hoidev inimene on terviseteadlik, käitudes enda ja teiste elu ning keskkonda hoidvalt. Sealjuures hoolitseb ta nii vaimse kui ka füüsilise tervise eest.“ Eesti ühiskond on hooliv, koostöömeelne ja avatud, sh „Koostöömeelne ühiskond põhineb ühtekuuluvustundel ning inimeste valmisolekul aktiivselt panustada ühiste eesmärkide saavutamisse ning hüvede loomisse. Iga inimene, pere- ja kogukond ning vabaühendus saab ja tahab ühiskonnakorralduses kaasa lüüa ja koostööd teha.“ (vt PõKa 2030, ptk 3.6, sh Leader) Eesti majandus on tugev uuendusmeelne ja vastutustundlik, sh Eestis on kõigi vajadusi arvestav, turvaline ja kvaliteetne elukeskkond., sh „Elukeskkonna kujundamisel arvestatakse kõigi inimeste

	vajadustega ning otsustes järgitakse läbivalt kvaliteetse ruumi põhialuseid ja kaasava disaini põhimõtteid, et tagada igaühele nii vaimse, füüsilise kui ka digiruumi ligipääsetavus ja mugavus“ ja „ Elukeskkond on kvaliteetne ja seda planeeritakse pärandit ja looduse elurikkust hoidvalt“. Eesti on uuendusmeelne, usaldusväärne ja inimesekeskne riik, sh“ Eesti on uuendusmeelne, teadmiste loomist ning kasutamist väärtustav riik, kus ühiskonnaelu korraldatakse uute, inimesekesksete ja tõhusate tehnoloogiate abil“ ja Eesti on uuendusmeelne, teadmiste loomist ning kasutamist väärtustav riik, kus ühiskonnaelu korraldatakse uute, inimesekesksete ja tõhusate tehnoloogiate abi“.
Programmi periood	2022–2025
Peavastutaja (ministeerium)	Maaeluministeerium
Kaasvastutajad (oma valitsemisala asutused)	Maaelu Teadmuskeskus (METK), Põllumajandus- ja Toiduamet (PTA), Riigi Laboriuuringute ja Riskihindamise Keskus (LABRIS)**,** Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Amet (PRIA)

7.1 Programmi mõõdikud

Tabel 3. Programmi (nimetus) ja programmi tegevuste mõõdikud

Programmi mõõdikud	Tegelik			Sihttase	
	2020	2021	2022	2022	2023
Kasutuses oleva põllumajandusmaa pindala (ha)	985 456	986 672	986 206	993 000	1 000 000
Tarbija kindlustunde indeks, %*	-	67%	-	-	69%
Kogu tarneahela loodava lisandväärtuse osatähtsus kogu ettevõtlussektori lisandväärtuses, %	6% (2018)	7,7% (2020)	-	7,2	7,2
Keskkonnasõbralikult majandatava maa osakaal, %	86,79	88,4	87,97	80	85
Maapiirkonnas elavate noorte vanuses 21–40 osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvus, %	27,68	27,52	26,65	27,76	27,76
Programmi tegevus	Taimekaitse				
Programmi tegevuse mõõdik - Taimekaitsevahendite kasutamise ja	3,7	3,9	4,8	6	6

turustamisega seotud rikkumiste osakaal tehtud kontrollidest, %					
Programmi tegevuse mõõdik - Kontrollimata taimekaitseseadmete kasutamisega seotud ettekirjutuste osakaal tehtud kontrollidest, %	3,1	4,3	7,5	5	5
Programmi tegevuse mõõdik - Taimekasvatuse valdkonna töökeskkonnas juhtunud tööõnnetuste ja kutsehaiguste arv	0	0	0	0	0
Programmi tegevus	Väetised				
Programmi tegevuse mõõdik - Väetiste käitlemise kontrollidel tuvastatud nõuetele vastavuste osakaal läbiviidud kontrollide arvust (%)	96	97	98	93	93
Programmi tegevus	Täiendav keskkonnahoid				
Programmi tegevuse mõõdik - Põllumajanduskeskkonna toetustega hõlmatud põllumajandusmaa pindala, ha	503 165	498 672	523 175	500 000	500 000
Programmi tegevuse mõõdik - Rikkujate osakaal taotlejatest, kellele nõuetele vastavuse süsteemi / tingimuslikkuse nõuded kohalduvad, %	0,57	0,50	0,54	0,69	0,69
Programmi tegevus	Toiduohutus				
Programmi tegevuse mõõdik - Toiduohutuse baromeeter	99,23	99,33	99,57	≥100	≥100
Programmi tegevuse mõõdik - Tarbija teadlikkuse baromeeter	69,4 (2019)	69,4 (2019)	-	-	72,4
Programmi tegevus	Taimetervis				
Programmi tegevuse mõõdik - Taimetervise nõuetele mittevastavusest tingitud rahvusvaheliste teatiste (notifikatsioonid) arv	6	11	6	20	10

Programmi tegevuse mõõdik - Taimetervise kontrollidel tuvastatud nõuetele vastavuste osakaal läbiviidud kontrollide arvus, %	99,7	99	96	95	95
Programmi tegevus	Loomatervis				
Programmi tegevuse mõõdik - Riigile omistatud (OIE+EL) loomataudivaba staatuste arv	11	14	14	10	15
Programmi tegevuse mõõdik - EL teavituskohustuslike loomataudijuhtude arv	77	156	59	200	30
Programmi tegevuse mõõdik - Antibiootikumide kasutamise tase (mg/PCU)	67,5	49,2	46,6	40	39
Programmi tegevus	Söödaohutus				
Programmi tegevuse mõõdik - Nõuetele vastavate söödapartiide osakaal kontrollitud söödapartiide arvus, %	93,9	92	93	97	95
Programmi tegevuse mõõdik - Nõuetele vastavate söödakäitlejate osakaal kontrollitud söödakäitlejate arvus, %	97	93	92	94	94
Programmi tegevus	Loomade heaolu				
Programmi tegevuse mõõdik - Tuvastatud loomaheaolu rikkumiste arv (vihjepõhine ja plaaniline kontroll)	116	182	677	150	200
Programmi tegevuse mõõdik - Loomaheaolu kontrollide arv	1376	2235	2576	2500	2500
Programmi tegevus	Maakasutus				
Programmi tegevuse mõõdik - Toetatud Natura 2000 erametsamaa pindala aastas (ha).	65 871	66 093	67 077	66 000	66 000
Programmi tegevus	Maaparandus				
Programmi tegevuse mõõdik - Kuivendatud maatulundusmaa pind (ha)	1 380 837	1 384 536	1 388 246	1 374 100	1 395 300
Programmi tegevus	Sordiaretus ja taimne paljundusmaterjal				

Programmi tegevuse mõõdik - Sertifitseerimise läbinud partiide suhtarv, %	93	91	87	95	95
Programmi tegevuse mõõdik - Tuvastatud nõuetele vastavuste osakaal kontrollitud köögiviljaseemnepartiide arvust, %	86	86	95	90	90
Programmi tegevuse mõõdik - Tuulekaeraga saastunud pind, ha	156 173	156 173	132 275	153 000	151 000
Programmi tegevuse mõõdik - Paljundusmaterjali tootmisega tegelevate ettevõtete arv	330	330	315	300	300
Programmi tegevuse mõõdik - Uute Eestis aretatud Sordilehte võetud sortide arv aastas	0	0	2	3	3
Programmi tegevuse mõõdik - Tuvastatud nõuetele vastavuste osakaal kontrollitud tegevusloaga põldtunnustajate poolt tunnustatud põldudest	86	86	75	95	95
Programmi tegevus	Põllumajandusloomade aretus				
Programmi tegevuse mõõdik - Kohalike ohustatud tõugu(del) loomade arv (tõuti):					
Programmi tegevuse mõõdik - Eesti hobune	2408	2517	2651	2610	2620
Programmi tegevuse mõõdik - Eesti raskeveohobune	329	358	324	360	370
Programmi tegevuse mõõdik - Tori TA	581	591	1570	615	615
Programmi tegevuse mõõdik - Vana-Tori	36	25	32	47	48
Programmi tegevuse mõõdik - Eesti maatõug	383	889	950	830	840
Programmi tegevuse mõõdik - Kihnu maalammas	394	388	1288	450	500
Programmi tegevuse mõõdik - Eesti vutt	12587	2555	3726 (aretuses)	9600	9700
Programmi tegevus	Põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste konkurentsivõime				

Programmi tegevuse mõõdik - Põllumajandussektori netolisandväärtus tööjõu aastaühiku kohta (kolme aasta liikuv keskmine, FADN)	22 713 (2018 -2020)	27 963 (2019-2021)	-	26 921	28 278
Programmi tegevuse mõõdik - Toiduainetööstuste netolisandväärtus töötaja kohta	29 735	34 041	-	29 700	30 300
Programmi tegevus	Põlvkondade vahetus				
Programmi tegevuse mõõdik - Noorte (kuni 40-aastaste) juhtide osatähtsus põllumajanduslikes majapidamistes, %	17	17 (2020)	-	17	17 (2024)
Programmi tegevus	Riskijuhtimine ja põllumajandusturgude tasakaal				
Programmi tegevuse mõõdik - Netolisandväärtus faktorhinnas aasta tööjõuühiku kohta (3 aasta liikuv keskmine) (EAA alusel)	16 881 (2018-2020)	19 536 (2019-2021)	-	16 900	17 100
Programmi tegevuse mõõdik - Kindlustusega hõlmatud põllukultuuride ha arv põllukultuuride pinnast %	0,21	0,21	0,05	2	3
Programmi tegevus	Ühistegevus ja koostöö				
Programmi tegevuse mõõdik - Kvaliteedikavadega liitunud tootjate arv	102	102	87	105	106
Programmi tegevuse mõõdik - Põllumajandusühistutesse koondunud põllumajandustootjate osakaal FADNi põllumajandustootjate üldkogumist, %	20 (2019)	20 (2019)	-	21	22
Programmi tegevus	Ekspordivõimekus ja Eesti toidu kuvand				
Programmi tegevuse mõõdik - Põllumajandussaaduste ja toidukaupade kaubandusbilansi defitsiidi	49	21	36	22	25

langus võrdluses algtasemega (2018), %					
Programmi tegevuse mõõdik - Kodumaise toidukauba eelistamine toiduostudes, %	74	74	61	75	75
Programmi tegevuse mõõdik - Eesti päritolu põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi väärtuse kasv võrdluses algtasemega (2018), %	24	29	79	13	15
Programmi tegevus	Mahepõllumajandus				
Programmi tegevuse mõõdik - Tunnustatud ettevõtete arv	2487	2428	2398	2400	2400
Programmi tegevuse mõõdik - Tarbijate osakaal, kes tarbivad mahetoitu regulaarselt (vähemalt kord nädalas) (%)	13	13	9	9	10
Programmi tegevus	Maaelu ja kohalik kogukond				
Programmi tegevuse mõõdik - Toetatud projektide abil loodud töökohad	1436,75	1436,76	1947,2	1200	1400
Programmi tegevuse mõõdik - Maaelanikkonna osakaal, keda hõlmavad kohaliku arengu strateegiad, (%)	63,84	63,84	63,84	63,84	63,84
Programmi tegevus	Finantsinstrumendid				
Programmi tegevuse mõõdik - Finantstootega toetatud lõppsaajate arv	234	254	279	250	250
Programmi tegevuse mõõdik - Saavutatud võimendav mõju tootegruppide kaupa, mikro- ja väikeettevõtete kasvulaen	1,23	1,23	1,15	1,17	1,19
Programmi tegevuse mõõdik - Saavutatud võimendav mõju tootegruppide kaupa, pikaajaline laen	2,48	2,48	2,53	2,87	2,13

Kui andmed puuduvad või pole andmeid antud aastal kogutud, on lahtrisse märgitud „-„.

7.2 Programmi olukorra analüüs

Programmi „Põllumajandus, toit ja maaelu“ eesmärgiks on tark ja kestlik põllumajandus, toidutootmine ja maaelu ning ohutu toit ja hoitud keskkond. Programmi eesmärkide saavutamist jälgitakse tabelis 3 toodud mõõdikute ja sinna alla kuuluvate programmi tegevuste mõõdikutega.

7.2.1 Põllumajandus ja toiduainetööstus

Põllumajandus, kalandus ja toiduainetööstus on valdkonnad, mis katavad meie toidulaua, kuid annavad ka olulise panuse Eesti majandusse ja tööhõivesse. Põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstuse sektoritel on oluline roll Eesti majanduses. Nimetatud sektorid annavad ~3,4% Eestis loodud lisandväärtusest ja seal töötab ~4,8% hõivatutest. Maapiirkonna elanikest töötab eeltoodud valdkondades 15 tuhat hõivatut ehk 9% maapiirkonna hõivatutest.

Eesti põllumajandusmaa on koondunud suurematesse ettevõtetesse, samas tegutseb suurte kõrval ka palju väikeseid põllumajandusettevõtteid. Arvestades suhteliselt suurt mahemaa pindala Eestis ja suurenevat nõudlust mahetoodangu järele ELis, on mahepõllumajandusliku tootmise arenguks palju potentsiaali. Tööjõu tootlikkus on nii põllumajanduses kui ka toidutööstuses aastatega oluliselt suurenenud, kuid on ELi keskmisest väiksem. Tootlikkus on kasvanud peamiselt suurtes, tehnoloogiliselt tõhusates ja uuenduslikes põllumajandus-ettevõtetes. Suurte ja väikeste ettevõtete tootlikkuse erinevus suureneb.

Põllumajanduse majandusharu toodangu väärtuseks koos tootetoetustega (ehk alushindades) kujunes 2021. aasta andmetel 1,13 mld eurot, millest toodanguga seotud toetused moodustasid 2%. Toodangust moodustas taimekasvatussaaduste kogutoodangu väärtus (571 mln eurot) ~51%, loomakasvatussaaduste kogutoodangu väärtus (451 mln eurot) ~40% ning lahutamatud kõrvaltegevused ja põllumajanduslikud teenustööd ~9% (kokku 107 mln eurot). Suurima osatähtsuse kogutoodangu väärtusest moodustasid piimatoodang (22%) ja teraviljatoodang (23%). 2022. aasta esialgsel hinnangul kujuneb põllumajandussektori kogutoodangu väärtuseks 1,63 mld eurot [7].

Toiduainetööstus (sh joogitootmine) on pikaajaliste traditsioonidega haru Eesti töötlevas tööstuses, kus **töötab umbes 3% hõivatutest ning sektor annab 3% Eestis loodud lisandväärtusest.** Eestis tegutseb toiduainetööstuse valdkonnas üle 940 ettevõtte (2021. a andmetel 941), neist ~78% on mikroettevõtted. Toiduainetööstuste müügitulu suurenes 2022. aastal hoogsalt, kuid ettevõtete kasumlikkus kahanes tulenevalt kiiresti kasvavatest kuludest. Statistikaameti lühiajastatistika andmetel toodeti 2022. aasta toiduainetööstuse ettevõtete poolt kokku ~2,2 mld euro eest toodangut, millest rohkem kui kolmandik (ligi 820 mln eurot) eksporditi. Suurima osa Eesti toiduainetööstuste toodangust annavad jätkuvalt piima- (24%) ja lihatööstus (17%).

[7] Avaldatud 06.12.2022 (SA)

Toiduainetööstuse ettevõtete müügitulu oli 2022. aastal 2,8 mld eurot ja see moodustas 15% kogu töötleva tööstuse müügitulust. Võrreldes eelmise aastaga toiduainetööstuse müügitulu suurenes 24%. Müügitulu kiire kasv peegeldab eeskätt toodangu kallinemist, sest toiduainetööstuste mahud kasvasid aastases võrdluses vaid 2%.

Rekordilised energia- ja kütusehinnad ja ka muude sisendite hinnatõus kiirendas kulude kasvu. Toiduainetööstuse 2022. aasta kulud kokku olid 2,8 mld eurot, mida oli 26% rohkem kui eelmisel aastal. Toiduainetööstuse kulude, sh tööjõukulude kasv ületas käibe ja tootlikkuse kasvu. Tööjõukulude kasvu kiirus toiduainetööstuses jäi küll alla töötleva tööstuse tegevusalade keskmisele, kuid oli endiselt tõusutrendis (+6%, töötlev tööstus +12%). **Samal ajal on toiduainetööstuste kasumlikkus viimastel aastatel vähenenud.** Toiduainetööstuse kogukasum[8] 2022. aastal oli 48,7 mln eurot, vähenedes aastaga enam kui kolmandiku võrra (-33%). Enamus toiduainetööstuse kasumist teeniti joogitööstuste poolt (70%; 34,2 mln eurot). Ülejäänud kasum jagunes piima-, puu- ja köögivilja, kala ning valmis loomasööda tööstuste vahel. Kahjumiga lõpetasid lihatööstus (-21,7 mln eurot), muude toiduainete tootmise ettevõtted (-5,2 mln eurot) ning pagaritööstus (-0,5 mln eurot).

Toiduainetööstuses loodi 2022. aastal 363,5 mln eurot **puhast lisandväärtust**[9], vähenedes aastaga 1,3% võrra. Suurima panuse toiduainetööstuse lisandväärtuse loomisse andsid joogi- ja piimatööstus. Toiduainetööstuse lisandväärtuse osatähtsus töötlevas tööstuses oli 11%.

Mahetooraine väärindamisega tegelevate ettevõtete arv on jäänud stabiilseks – 2022. aastal tegeles mahepõllumajandusliku toidu töötlemise ja sööda tootmisega kokku 193 ettevõtet. Mahetöötlejad toodavad palju puu- ja köögiviljatooteid ning jooke, sh mahlu, nektareid, mahlajooke jms. Järjest enam kasutatakse mahetooteid ka toitlustusasutustes – 2022. aasta lõpuks oli Põllumajandus- ja Toiduametit mahetoitlustamisest teavitanud 125 toitlustusettevõtet. Toiduainetööstuse probleemiks on mastaabiefekti võimaldavate ettevõtete puudumine, väikesed tootmismahud ning vähene võimekus iseseisvaks tootearenduseks ja innovatsiooniks. Teisalt on väiksemate ettevõtete eeliseks tootmise paindlikkus.

Siseturg on Eesti toiduainetööstusele olnud läbi aegade peamine müügikoht. Ostueelistuste uuringud on näidanud, et **Eesti tarbija eelistab küll kodumaist toitu**, kuid olenevalt tootegrupist tuleb tootjatel vähem või rohkem konkureerida ka importtoodanguga. **Eurostati andmetel on Eesti tarbija majapidamiskulutuste osakaal toidu, joogi ja toitlustusele EL liikmesriikide võrdluses suurim — 31,1%,** sellest tuleneb ka tarbija hinnatundlikus. 2022. aastat iseloomustab väga kiire hinnatõus, sh toidukaupade hinnatõus, mis mõjutas ka ostukäitumist — kodumaist toitu eelistavate tarbijate arv vähenes. Vaatamata tehnoloogia kiirele arengule on tööjõul nii põllumajanduses, kalanduses kui ka toidutööstuses endiselt väga oluline roll täita ja seda vajadust ei asenda tehnoloogia kunagi täielikult, kuigi muutuda võib töö sisu. Tööjõuvajaduse seire uuringus OSKA[10] prognoositakse, et nii põllumajanduses kui ka toiduainetööstuses väheneb

[8] Kasutatud on Statistikaameti andmebaasis lühiajastatistikas avaldatud ettevõtete kogukasumit, mis ei ole võrreldav aastastatistikas avaldatava puhaskasumiga, kuna nende arvutamisel on kasutatud erinevaid metoodikaid.
[9] Puhas lisandväärtus = (müügitulu-kulud kokku) + tööjõukulud
[10] „Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele: põllumajandus ja toiduainetööstus“, Tallinn 2022

järgneva kümnendi jooksul hõive umbes 10–11% võrra ja põhiosa hõivatute arvu kahanemisest annab lihttöötajate arvu vähenemine, samas spetsialistide arv võib mõnevõrra suureneda. Ettevõtete poolt tehtavad investeeringud on üheks hõivet vähendavaks teguriks, mis ühelt poolt vähendavad nõudlust tööjõu järele, aga samas toovad ka muudatusi töö sisusse.

Eestis toodetud või töödeldud põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport 2022. aastal oli hinnanguliselt 1,5 mld eurot. 2022. aastal põllumajandussaaduste ja toidukaupade kaubandusbilansi puudujääk vähenes 22% võrreldes algtasemega. Ligi kolmandiku ekspordist moodustab tooraine väljavedu. Tooraine hinnad maailmaturul on muutumises ja sõltudes tooraine hindadest ei pruugi ekspordikäibe kasv olla stabiilne. Seoses Venemaa agressiooniga Ukrainas on majanduse lähiväljavaade endiselt seotud ebakindlusega ning hetkeolukord soosib pigem ekspordi vähest kasvuootust. Kallinenud energiahinnad, sisendite hinnakasv ning ostujõu vähenemine oodatust kiirema hinnakasvu tõttu ning lähiturgude majandusarengud ja inflatsiooni kontrolli alla saamine rahapoliitiliste otsuste abil mõjutavad kaubavahetust. **Ekspordi seisukohalt on Eesti toidusektori lähiaastate suurimaks väljakutseks leida uusi turustusvõimalusi väärindatud toodetele, mis aitaks maandada tooraine ekspordil hindade volatiilsusest tulenevaid riske ja ebakindlust ning tugevdada Eesti ettevõtete positsiooni välisturgudel**. Oluline on kriisist mõjutatud ettevõtete seniste turustusvõimaluste taastumine välisturgudel ning uute ärikontaktide leidmine, mis aitab ettevõtjatel oma tavapärase majandustegevusega jätkata.

Eesti põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordist ligi poole moodustab väljavedu nelja lähiriiki (Leetu, Lätti, Soome ja Rootsi), samas on sihtriikide arv aasta-aastalt suurenenud. Mida laiem on stabiilsete sihtturgude ring, seda kiiremini saavad ettevõtted reageerida nõudluse muutusele ja seda väiksem on ühe turu äralangemisest tulenev äriline risk. Eesti põllumajandussaadusi ja toidukaupu on viimastel aastatel eksporditud enam kui 100 erinevale sihtturule. Teravilja peamised sihtriigid olid Maroko, Saudi Araabia, Alžeeria, Holland ja Türgi. Suurem osa piima ja piimattooteid eksporditi lähinaabritele – Leetu, Lätti ja Soome. Kalade, vähilaadsete, limuste ja muude veeselgrootute osakaal ekspordis oli 8% ja olulisemad sihtriigid olid Ukraina, Soome, Hiina, Portugal ja Rootsi.

2021. aasta detsembris allkirjastas maaeluminister visioonidokumendi „Eesti toit 2022–2025“, mis kujundab Eesti toidu tutvustamise ja müügiedendustegevuste suunad nii siseturul kui ka välisriikides, keskendudes eelkõige tarbijate teadlikkuse tõstmisele, kohaliku toidutootmise väärtustamisele, toidutootjate konkurentsivõime tagamisele ning toidukultuuri populariseerimisele. Toidusektori edendamisel on endiselt olulisel kohal koostöö erinevate organisatsioonide ja ministeeriumite vahel. Sektori jätkusuutlikuks arenguks seatakse dokumendis järgmised eesmärgid – Eesti toidul on hea maine nii kodu- kui välisturul, tarbija teeb teadlikke valikuid ning sektori ettevõtted on aktiivsed eksportijad.

Hoitud ja hooldatud põllumajandusmaastikud ning elurikkus on osa Eesti identiteedist. Põllumajanduskeskkonna hea seisundi säilitamisel ja parendamisel mängib olulist rolli seadusandluse efektiivne rakendamine, põllumeeste kasvanud keskkonnateadlikkus ja vabatahtlikud tegevused. Samuti on kasvanud ühiskonna üldine teadlikkus

keskkonnaküsimustes. Riigi roll on siin liigirikkuse ja elukeskkonna kaitsemeetmete rakendamine ning põllumajandustootjate innustamine veelgi keskkonnasõbralikumale tootmisele. Aitame kaasa kliimamuutuste mõju vähendamisele ja kliimamuutustega kohanemisele, õhukvaliteedi hea seisundi tagamisele ning mulla, vee, maastikulise mitmekesisuse ja elurikkuse hea seisukorra säilimisele ja parandamisele.

Nitraatide sisaldus Eesti jõgedes on valdavalt stabiilne. Järvede ja rannikumere nitraatide sisaldus püsib madal, kuid jätkuvalt on probleemiks põhjavee kohatine saastumine nitraatidega ning osade järvede ja rannikumere eutrofeerumine. Põllumajanduse negatiivset mõju pinna- ja põhjaveele, aga ka muldadele saab vähendada keskkonnahoidlike majandamisviisidega. Selliste majandamisviiside eelduseks on teadmispõhisus, kuid mitmes keskkonnavaldkonnas puuduvad kaasaegsed ning Eesti oludesse kohandatud uuringud, näiteks kuidas hinnata taimekaitsevahendite jääkide võimalikku akumuleerumist ja toimet muldades.

Elurikkuse kaitsmiseks on taimekaitsevahendite järelevalve tõhustamisel hakatud keskenduma peamistele ohukohtadele, nagu näiteks taimekaitsetööd õitsvatel taimedel. Oluline on parandada taimekaitsevahendite kasutamise ja turustamise järelevalve, taimekaitsevahendite ja nende toimeainete hindamise, määratud ulatuses kasutuspiirangute seadmise ning uute ja ohutumate taimekaitsevahendite turule toomise protsessi võimekust. Arvestades ELi poliitika üldist suundumust kestliku toidutootmise suunas, tegeletakse ka keemilistele taimekaitsevahenditele alternatiivsete lahenduste kättesaadavuse edendamisega.

Eestis on 2022. a lõpu seisuga 2046 mahepõllumajandustootjat, kes majandavad 233 872 hektaril, mis moodustab ligikaudu 23% Eesti põllumajandusmaast. Et mahepõllumajanduslik tootmine on range kontrolli all, siis on maheettevõtete arvu ja mahemaa kiire kasv esitanud täiendavaid ülesandeid järelevalvesüsteemile.

Poollooduslike koosluste pindala kaitstavatel aladel on 60 000 hektarit. Keskkonnameetmete abil hooldatakse sellest üle poole. Senisest enam tähelepanu vajavad ka muud rohumaad, mis on liigirikkad ja kus on säilinud looduslik taimestik. Sellised alad tuleks esmalt inventeerida ning rakendada seejärel nende säilitamiseks toetusskeem.

Hetkeolukord taimetervise tagamisel on Eestis hea. ELi taimetervise määruse rakendamisel on oluline kindlustada ressurss liikmesriikidele kohustuslike seirete läbiviimiseks ja muude lisanduvate ülesannete täitmiseks. Suurenenud on ettevõtjate omavastutus, mistõttu tuleb enam tähelepanu pöörata teadlikkuse tõstmisele.

7.2.2 Toiduohutus

Toiduohutuse tagamise olukord Eestis on hea ja kodumaist toitu hindab usaldusväärseks 94% tarbijatest. **Tarbija kindlustunde indeksi väärtus 2021. aastal oli 0.67**[11]. Protsentides väljendatuna on see 67% ja näitab, et selline osakaal Eesti elanikest olid toiduohutuse suhtes pigem kindlad kui mitte. Tarbija kindlustunne toiduohutuse suhtes ei ole Eestis aastate 2021 ja

[11] EMÜ ekspertarvamus „Tarbija kindluse indeks 2021“

2019 võrdluses muutunud. Toiduohutusega seonduv õigusruum on reguleeritud peamiselt ELi õigusaktidega, lisaks arvestatakse rahvusvahelist toidukaubandust reguleeriva ühtsete toidustandardite programmiga *Codex Alimentarius*. Toiduohutuse valdkonna õigusraamistik on välja kujundatud ja seda ajakohastatakse lähtuvalt uutest teadusandmetest ja riskiteguritest, nagu e-kaubandus, otseturundus, globaliseerumine, tehnoloogiate areng, kliimamuutused, tarbijate toiduvalikud (nt toitumisalased valikud) jne.

Eestis on riskipõhine toidujärelevalve süsteem, mida toetab laborite võrgustik ja paljud erinevad IT-lahendused (Põllumajandus- ja Toiduameti järelevalve infosüsteem, erinevad registrid). Järelevalveasutuste prioriteediks on otsesed rahvatervise riskid (toidutekkelised nakkushaigused). Pikaajalise mõjuga riske (nt saasteained, lisaained, GMO) on seni hinnatud ebapiisavalt. Tulenevalt uutest mõjuteguritest lisandub järelevalveasutuste ülesannete hulka uusi valdkondi (nt toidupettuste ärahoidmine, uued tehnoloogiad toiduga kokkupuutuvate materjalide valdkonnas, toidu reformuleerimine). 2022. aastal jaanuari seisuga on Eestis 19 283 toidukäitlemisettevõtet ning see arv on kasvanud eelneva aasta võrreldes ligikaudu 13% (2021. a jaanuari seisuga oli 17 028). Viimase 5 aastaga on Eestis toidu käitlemisettevõtete arv kasvanud ligikaudu 27%. See kõik on suurendanud ka järelevalve koormust.

Toidu ohutuse eest vastutavad toidukäitlejad, kes peavad lahendama järjest keerukamaid probleeme, mis tulenevad erinevatest riskiteguritest ning vajadusest muuta tänane toidusüsteem pikas perspektiivis kestlikumaks[12]. Toidukäitlejate teadlikkus toiduohutusest on eeldatavasti kasvanud tänu toiduohutuse valdkonna pikaajalise teadmussiirde programmi tõhusale tegevusele, kuid on ilmselt veel ebaühtlane. Teadmiste edendamine jätkub teadmussiirde pikaajalises programmis põllumajanduse, toidu ja maamajanduse tegevusvaldkonnas. Positiivsena võib välja tuua, et osa neist on lisaks kehtivate nõuete täitmisele juurutanud täiendavaid vabatahtlikke kvaliteedisüsteeme (nt ISO, BRC). Olemas on ka esindusorganisatsioonid, kuigi nende suutlikkus oma liikmeid kaasata ja kõigi huve esindada on ebaühtlane.

Lisaks toidukäitlejatele tuleb tähelepanu pöörata ka **tarbijate toiduohutuse alasele teadlikkusele ja oskusele teha teadlikult kestlikke, sh tervist toetavaid valikuid.** Sealjuures on oluline ka üldsuse teavitamine toiduohutuse probleemidest. Tarbijale ei ole läbi viidud suunatud süstemaatilisi toiduohutuse teemalisi teavitusprogramme, mistõttu on teadlikkus ebaühtlane.

7.2.3 Maaelu

Sarnaselt teistele ELi liikmesriikidele seisavad ka Eesti maapiirkonnad silmitsi struktuursete probleemidega, nagu rahvastiku vähenemine, atraktiivsete töökohtade vähesus, oskuste nappus, arvestatav hooajatööjõu vajadus ning teenuste kehv kättesaadavus ja halb kvaliteet. Suur väljakutse on sotsiaalse ja materiaalse heaolu tagamine, selle ühtlustamine linnapiirkonna tasemega ning teenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi parandamine maapiirkonnas.

[12] Kestliku toidusüsteemi all mõistame majanduslikku, sotsiaalset ja keskkondlikku jätkusuutlikkust, et tagada piisav, ohutu ja tervist toetav toit, samal ajal tootes süsinikuneutraalselt ja elurikkust säilitades ning tootmise konkurentsivõime.

Maapiirkonnas elab jätkuvalt kolmandik Eesti elanikest ning hinnanguliselt tegutseb ka kolmandik ettevõtetest. Olenemata asjaolust, et Eesti üldine rahvaarv kasvas 2022. aastal kuuendat aastat järjest, on maapiirkonna elanike arv languses. Hoolimata riigi pakutavates toetustest ja sekkumistest nii töökohtade loomisel kui elutingimuste parandamisel, on maapiirkonnas elavate noorte (vanuses 21–40) osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvust jätkuvalt languses, olles 2022. aastal 26,65%. See jääb alla 2030. aastaks seatud PõKa eesmärgile (27,76%). Seega on veelgi enam vaja suunata tähelepanu võrdsete võimaluste ning sobilike elu- ja ettevõtluskeskkonna loomisele kõikjal Eestis.

Maapiirkonnas tegutsevatest ettevõtetest ligi pooled tegelevad teenuste osutamisega, ligikaudu kolmandik põllumajanduse, jahinduse, metsamajanduse ja kalandusega ning viiendik töötleva tööstusega. Maapiirkond pakub tööd 28,4%-le koguhõives osalejale, so 186 000 inimesele. See on 4 protsendipunkti kõrgem, kui PõKa-s 2030. aastaks seatud siht (24,4%). 2022. aastal oli vanusegrupis 20-64 maapiirkonna elanike tööhõivemäär 82,1%, olles võrreldes eelmise aastaga kasvanud pea 4 protsendipunkti.

Tulenevalt primaarsektori hõive jätkuvast vähenemisest (primaarsektori hõivatute osatähtsus maa-asulates oli 2005. aastal 15,1%, 2010. aastal 11,3%, 2015. aastal 10,8%, 2022. aastal 7,4%), sõltub maapiirkondade majanduslik areng ja elujõud üha enam maapiirkonnas sekundaar- ja tertsiaalsektoris tegutsevate ettevõtete konkurentsivõimest, hästi tasustatud eripalgeliste töökohtade kättesaadavusest ning tugevatest ja toimivatest kohalikest kogukondadest. Hõive languse primaarsektoris on tänaseks maapiirkonnas kompenseerinud tertsiaarsektor, kus hõivatute osatähtsus on aastatega stabiilselt kasvanud ning on 2022. aasta seisuga 58,0%.

Eestis on elanike sissetulekud piirkonniti väga erinevad. Linnalises asustuspiirkonnas on elanike sissetulekud maapiirkonnaga võrreldes oluliselt suuremad. Suur erinevus on elanike sissetulekutes ka maakonniti. Kui Harjumaal on elanike keskmine sissetulek aastas Statistikaameti andmetel 16 041 eurot, siis Valgamaal 11 550 eurot.

Maapiirkonna tööturult vanuse tõttu välja langevate inimeste arv on suurem, kui sinna sisenevate noorte arv. Kui linnapiirkonnas 21–40-aastaste elanike arvu osatähtsus sama vanusegrupi üldarvus kasvab, siis maapiirkonnas see kahaneb. Toetusmeetmete rakendamisel ja sihtide seadmisel tuleb üha enam tähelepanu pöörata uute hästi tasustatud töökohtade loomisele maapiirkonnas, ettevõtete konkurentsivõime tagamisele ning kõrgemat lisandväärtust loovate valdkondade edendamisele.

7.2.4 Teadus ja innovatsioon ning teadmussiire

Teadus- ja arendustegevus, valdkondlik koolitus ning sidus teadmussiirde- ja nõuandesüsteem mängivad tähtsat rolli Eesti põllumajanduspoliitika elluviimisel ning põllumajanduse, toiduainetööstuse, maaeluga ja metsandusega seotud ettevõtluse konkurentsivõime tõstmisel. Valdkonna teadustoe tagamiseks koordineerib ja rahastab Maaeluministeerium põllumajandus- ja toiduvaldkonna teadus- ja arendustegevust, innovatsiooni ning teadmussiiret järgmiste programmide ja meetmete kaudu:

- Väljatöötamisel on Maaeluministeeriumi programm uuringute programmide „Põllumajanduslikud rakendus-uuringud ja arendustegevus aastatel 2004–2008“, „Põllumajanduslikud rakendusuuringud ja arendustegevus aastatel 2009–2014“ ning „Põllumajanduslikud rakendusuuringud ja arendustegevus aastatel 2015–2021“ tegevuste jätkamiseks. Programmi eesmärk on tagada teaduspõhine tugi põllumajanduse, maaelu ja kalanduse valdkonna eesmärkide saavutamiseks, aidates kaasa ministeeriumi ja valitsemisala otsuste teaduspõhisusele, põllumajandustootjate ja töötlejate konkurentsivõime tõusule ning rahvusvahelise teaduskoostöö edendamisele.
- 2022. aastal rahastati 41 teadus- ja arendusprojekti, millest 13 olid rahvusvahelised teaduskoostööprojektid, lisaks teaduseekspertiise ja riskihindamistegevusi kokku 2,3 miljoni euro ulatuses. 2022. aastal valmis kokku 18 uuringut, millest viis koostöös rahvusvaheliste konsortsiumitega, kogueelarvega 1,2 mln eurot. Neist suurimate eelarvetega olid näiteks „Eesti päritolu maasikate referentsandmebaasi loomine“, „Fungitsiidi resistenstsuse levik nisu helelaiksust ja odra ramularioosi põhjustavate haigustekitajate *Zymoseptoris tritici* ja *Ramularia collo-cygni* populatsioonides“ ja ERA-Net SusCrop projekt „Uuenduslikud tööriistad kliimamuutustele kohanenud ja jätkusuutlikke põllumajanduspraktikaid võimaldavate odrasortide aretamiseks (*Advanced tools for breeding BARley for Intensive and SusTainable Agriculture under climate change scenarios*). Maaeluministeeriumi rahastuse toel valminud uuringud on leitavad veebilehel www.pikk.ee, maaeluministeeriumi kodulehel ja rahvusvaheliste partnerluste kodulehtedel.
- Programm „Sordiaretusprogramm 2020–2030“ – toetab ja edendab kohalikesse muutuvatesse keskkonnatingimustesse sobivate, turunõudlusele vastavate ja hea ekspordipotentsiaaliga põllumajanduskultuuride sortide aretamist ning resistentsusaretust, sellekohase teabe levitamist. Programmiga luuakse eeldused elurikkuse säilitamise ja säästva arengu tagamiseks kooskõlas riigisiseste ja rahvusvaheliste arengudokumentide, lepingute ja konventsioonidega. 2022. aastal rahastati puuvilja- ja marjakultuuride, heintaimede, kartuli ja köögiviljade, tera- ja kaunviljade ning õlikultuuride sordi- ja säilitusaretust kokku summas 1 130 738 eurot. 2022. a seisuga on Eestis aretatud sorte sordilehel järgnevalt: põllukultuurid 56, köögiviljad 24, puuviljad ja marjad 189, säilitussordid (põllukultuurid ja köögiviljad) 7, kokku sorte 276. Sordilehele võeti juurde üks Eestis aretatud sort: talirüps Aita.
- Programm „Põllumajanduskultuuride geneetilise ressursi kogumine, säilitamine ja kasutamine 2021–2027“ – põllumajanduskultuuride geneetiliste ressursside kogumine, säilitamine, uurimine ja kasutamine ning kollektsioonide haldamine, korraldus- ja teavitustöö ja rahvusvahelise koostöö edendamine. Programmi tegevused säilitavad elurikkust, leevendavad kliimamuutusi ja aitavad nendega kohaneda, tagavad toidujulgeoleku ja kultuuripärandi säilimise. Geneetilist ressurssi kasutatakse ka teadus- ja arendustegevuses, sh sordiaretuses. Uue tegevusena on programmis kultuurtaimede metsikute sugulasliikide säilitamine ja geneetilise ressursi kasutamise laiendamine. Programmiga täidetakse välislepingutest tulenevaid kohustusi: Bioloogilise mitmekesisuse konventsioon (*Convention on Biological Diversity*), ÜRO põllumajanduskultuuride geneetiliste ressursside komisjon (*Commission on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture*, CGRFA). Kinnitatud on põllumajanduskultuuride

geneetiliste ressursside säilitamise ja säästva kasutamise teine globaalne tegevuskava (*Second Global Plan of Action for Plant Genetic Resources for Food and Agriculture*) ning rahvusvaheline põllumajanduskultuuride geneetiliste ressursside leping (*International Treaty on Plant Genetic Resouces for Food and Agrculture*, ITPGRFA). Programmi eelarve oli 2022. aastal 401 600 eurot.

- Eesti maaelu arengukava 2014–2020 (MAK) koostöömeetmed "Uute toodete, tavade, protsesside ja tehnoloogiate arendamine. Euroopa innovatsioonipartnerlus" ning „Innovatsiooniklaster“ põllumajandustootjate ja –töötlejate, teadlaste ning nõustajate koostöö toetamiseks. Innovatsioonikoostöö toetamine on kavas ka ÜPP strateegiakava raames, mille sekkumised on hetkel ettevalmistamisel.
- MAK teadmussiirde meetmed „Teadmussiire ja teavitus“, „Pikaajalised programmid“ ning „Toetus nõustajate järelkasvu arendamiseks“ – koolitus-, info- ja teavitustegevused põllumajandustootjatele ja põllumajandussaaduste töötlejatele ning nõustajate järelkasvuprogramm. Valdav enamik tegevusi toimub teadmussiirde pikaajalistes programmides. Teadmussiirde pikaajalise programmi põllumajanduse, toidu ja maamajanduse tegevusvaldkonnas (edaspidi ÜhendPIP) eesmärgiks on olemasolevate teadmiste ja innovaatiliste lahenduste kohta teabe levitamine ning teadmussiirde tegevuste koordineerimine ja korraldamine. Programmi viiakse ellu vastavalt Eesti põllumajanduse ja toidutootmise arenguvajadusele ning erinevate arengukavade eesmärkidele. Korraldatakse teadmussiirde tegevusi, tehes seda erinevaid osapooli kaasates nii otsustusprotsessis kui ka tegevuste elluviimisel. Aastal 2022 viidi ellu tegevusi, kus oli kokku 259 osalejat, lisaks hulgaliselt artikleid, videoid, taskuhäälinguid. Lisaks ÜhendPIP-ile on käimas teadmussiirde pikaajaline programm toidusektori müügivõime edenduse tegevusvaldkonnas (MüügiPIP). Programmis teostati 2022 aastal 190 tegevust. Teadmussiirde toetamine jätkub ka ÜPP strateegiakava raames, mille sekkumised on ettevalmistamisel.
- MAK nõustamisteenuste meetmed „Individuaalse nõustamisteenuse toetamine“ ja „Nõustajate koolitustoetus“ – nõustamisteenuse toetamine ning kvaliteetse ja kättesaadava nõustamisteenuse tagamine. Nõuandeteenuse osutamise ja sellega seotud tegevuste toetamine jätkub ka ÜPP strateegiakava raames. Nõustajate koolitustegevused liiguvad uuel programmiperioodil teadmussiirde sekkumise alla. 2022. a valmistati ette õppekava ja hange nõustajate koolitamiseks teemal „Biomajandus, innovatsioon ja kliimaneutraalsuse saavutamine maamajanduses“. Õppekava alusel korraldatav täienduskoolitus annab nõustajale teadmised bio- ja ringmajandusest, innovatsioonist ja kliimaneutraalsuse saavutamiseks vajalikest tegevustest.
- 1. jaanuaril 2023. a alustas Maaeluministeeriumi valitsemisalas tööd Eesti Taimekasvatuse Instituudi ja Põllumajandusuuringute Keskuse põhjal moodustatud Maaelu Teadmuskeskus (METK), mille ülesandeks saab tulevikus kogu põllumajanduse teadmiste ja informatsiooni süsteemi eestvedamine nii nõuande, teadmussiirde kui innovatsiooni osas. Sellega seoses tehti ettevalmistusi METK-is 2023. a tegevust alustava nn AKIS keskuse loomiseks, mille eesmärk on suurendada põllumajanduse teadmussiirde- ja innovatsioonisüsteemi sidusust ning arendada ja koordineerida teadmussiirde- ja nõustamisteenuseid, tagada teadmussiirde- ja nõustamistegevuste

kättesaadavus ning täita muid Euroopa Liidu õigusaktidest ja strateegiakavast tulenevaid ülesandeid.

- Valdkondliku kutse- ja kõrghariduse populariseerimine ja toetamine (praktikatoetus ning veterinaarmeditsiini kliinilise õppe toetamine) ning kultuuripärandi säilitamisele kaasaaitamine.
- Põllumajandustootja asendamise toetus – riiklik toetus põllumajandustootja asendamiseks tema puhkuse, sh emapuhkuse, haiguse, lapse põetamise ajal ning tema surma korral. 2022. a teenusdisaini programmi raames edendati oluliselt ka asendusteenuse protsesse (sh Eestimaa Talupidajate Keskliidu tegevused) ning tehti ettepanek rahastuse suurendamiseks, et asendusteenuse pakkujate arvu suurendada.
- Tööd alustas horisontaalne uute aretustehnoloogiate (UAT) töörühm eesmärgiga valdkonda tutvustada ning Eestis arendada uute aretustehnoloogiate kasutuselevõttu ja rakendusi. Töörühma liikmed on ametnikud ja teadlased erinevatest asututest. 2022. a detsembris korraldati huvigruppidele suunatud ümarlaud ning koostamisel on Eesti positsioonid uute aretustehnoloogiate riskihinnanguid käsitlevale seadusandlusele.

7.2.5 Biomajandus

Biomajandusel on määrav roll nii Euroopa roheleppes ja kliimaneutraalse majanduse poole liikumisel kui ka majandusarengus, sest bioressursi toel on võimalik asendada (peamiselt imporditud) fossiilseid tooraineid kestlikemate alternatiividega ning pakkuda uusi tooteid ja teenuseid ning käivitada uute tehnoloogia- ja ettevõtlussektorite teke. Globaalne nõudlus toidu, sööda, bioenergia, biomaterjalide ja muude taastuval bioressursil põhinevate toodete järele kasvab.

Biomajandus on nii „Põllumajanduse ja kalanduse arengukavas aastani 2030“ kui seda elluviivates programmides horisontaalne ja mitmeid tegevusi läbiv teema. Kestliku biomajanduse arendamist peetakse oluliseks ka strateegias „Eesti 2035“, kus on seatud eesmärgiks kujundada Eesti biomajanduse tunnustatud arenduskeskuseks Euroopas. Maaeluministeerium esitas vastavalt Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammile 2021. aasta lõpuks analüüsi ja ettepanekud biomajanduse arendamiseks. Analüüsis käsitleti Eesti biomajanduse olukorda, väljakutseid ja võimalusi ning rõhutati, et Euroopa roheleppe ambitsioonide ja „Eesti 2035“ eesmärkide saavutamine vajab selgemat, süsteemsemat ning ambitsioonikamat biomajanduse arengu toetamist, mh biomajanduse ja ringmajanduse põhimõtete ühildamist. Maaeluministeerium koostab koostöös Keskkonnaministeeriumi, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi, Haridus- ja Teadusministeeriumi ning Välisministeeriumiga ringbiomajanduse arendamise teekaardi ning koordineerib piirkondlike ringbiomajanduse teekaartide koostamist. Ringbiomajanduse teekaart ja piirkondlike teekaartide metoodiline raam valmivad 2023. aasta I poolaastal. Teekaardis sõnastatakse ministeeriumite tegevusvaldkondade üleselt peamised ringbiomajanduse tegevussuunad, millega suunatakse eelkõige arendusi ja initsiatiive, mis püüavad leida majanduslikult ja ökoloogiliselt kasulikke uudseid praktilisi lahendusi ja praktikaid suure keskkonnajäljega toorme asendamiseks taastuvatega ning võimendatakse uudsete kohalike biomajanduse lisandväärtuse kasvu toetavate algatuste ja koostöövormide (nt klastrid, ühistulised ärimudelid, tööstussümbioos jms) teket. Ringbiomajanduse teekaart koostatakse sünergias teiste asjakohaste strateegiate ja arengukavadega (ja nende koordineerimiseks loodud

struktuuridega), mh „Teadus- ja arendustegevuse, innovatsiooni ning ettevõtluse (TAIE) arengukava 2021–2035“ fookusvaldkonna „Kohalike ressursside väärindamine“ ja selle teekaardid ning ringmajanduse valge raamat ja tegevuskava.

Eesti on bioressurssidega hästi varustatud, kuid kitsaskohaks on madal lisandväärtus ning suur osatähtsus on toorme (nt töötlemata või vähetöödeldud teravili, toorpiim, puit) ekspordil. Eestis annavad biomajandusega seotud sektorid ja tegevusalad ligikaudu 13% majanduse lisandväärtusest ning 17% ekspordist, lisandväärtus töötaja kohta on olnud aga ligikaudu 30% allpool ELi keskmist[13]. Kui jõukamate Euroopa riikide biomajanduses on olulisel kohal kapitali- ja tehnoloogiamahukad tegevusalad (mh farmaatsia- ja keemiatööstus), siis Eesti biomajandus on olnud väga tooraine (metsa/puidu, põllumajanduse/toidu) keskne – neis väärtusahelates luuakse 90% Eesti biomajanduse lisandväärtusest. Samuti pole ringmajanduse põhimõtted primaarsektorites (sh põllumajanduses) seni laialt levinud ning põllumajanduse, metsanduse, kalanduse, vesiviljeluse ja toidutööstuse valdkonnas tekkivaid kõrvalsaadusi ja jääke väärindatakse vähe või tehakse seda madala majandusliku lisandväärtusega. Seega tuleb kohaliku tooraine ekspordi asemel seda enam väärindada ning kasvatada biomassi töötlemisvõimekust, kuna mitmed bioressursside väärindamise perspektiivikad arengusuunad, nt tööstussümbioos, biomassi keemiline väärindamine, tööstuslik biotehnoloogia ja nendega seotud digitehnoloogiad vajavad ka uuel tasemel teadus-arendustegevust ja innovatsiooni. Selleks on Maaeluministeerium käivitanud ja käivitamas sekkumisi investeeringuteks tootmistehnoloogia uuendamisse, tootearendusse ja bioressursside väärindamisse (sh kõrvalsaaduste ja jääkide kasutamine mh bioenergia tootmiseks) ning teadus- ja arendustegevuse ning innovatsioonivõimekuse kasvatamisse. Taaste- ja vastupidavusrahastu (RRF) bioressursside väärindamise investeeringutoetuse (kogumahuga 28,8 mln eurot) taotlusvoor avati 2022. aasta II poolaastal ning vastavat tegevust toetatakse ka ühise põllumajanduspoliitika strateegiakava aastateks 2021–2027 raames (käivitub 2024. aastal). Lisaks on REPowerEU raames kavandamisel investeeringute toetamine (*ca* 20 mln eurot) biometaani tootmise suurendamiseks.

7.3 Programmi tegevuste täitmise analüüs

7.3.1 MEEDE Põllumajanduskeskkonna hea seisundi tagamine

Meetme eesmärk on vähendada põllumajandustootmisega seotud väetiste, taimekaitsevahendite ja gaaside emissiooni negatiivset keskkonnamõju ning tagada põllumajandusmaa elurikkuse ja maastike mitmekesisuse säilimine.

Meede jaguneb kolmeks programmi tegevuseks: **taimekaitse, väetised, täiendav keskkonnahoid.** Programmi tegevuste eesmärkide saavutamist jälgitakse tabelis 3 toodud mõõdikutega.

Eestis on mitmekülgne põllumajandusmaastik ja hästi säilinud elurikkus. 2022. aastal oli keskkonnasõbraliku majandamise toetusega hõlmatud üle 46% ja mahepõllumajanduse

[13] ADDVAL-BIOEC. Lisandväärtuse tõstmine ja toorme tõhusam kasutamine Eesti biomajanduses. RITA ADDVAL-BIOEC uuringu lõppraport, Tallinn & Tartu: www.taltech.ee/biomajandus, 2021.

toetusega 19% kasutatavast põllumajandusmaast. Kaitstavatel aladel hooldatavad poollooduslikud kooslused ehk pärandniidud, mis kliima- ja elurikkuse eesmärke kõige enam toetavad, moodustavad 3% kasutatavast põllumajandusmaast. Need on taimekahjustajate looduslike vaenlaste ja tolmeldajate tuumikalad, mis pakuvad ökosüsteemiteenust kogu põllumajandusmaale. Uuel perioodil (alates 2023. aastast) pärandniitude hooldamise toetus jätkub ja seda tõhustati ning lisaks valmistati ette uus toetusskeem ka muude pikaajaliste väärtuslike püsirohumaade säilimiseks.

Kliima- ja keskkonnatoetuse ehk nn rohestamise toetuse saamise üks nõudeid on kohustus püsirohumaid säilitada. Püsirohumaade osakaal riigis tervikuna ei tohi väheneda üle 5% võrreldes 2015. aastal kindlaks määratud võrdlussuhtarvuga. 2022. aastal vähenes püsirohumaa osakaal 9,72%. Sellest tulenevalt jätkub 2022. aastal püsirohumaade tagasirajamine neil põllumajandustootjatel, kelle kasutuses on viimasel kahel aastal ülesharitud püsirohumaid ning kellele kohalduvad rohestamise nõuded.

Kõigi ÜPP pindala- ja loomatoetuste eelduseks on mahukas nõuetele vastavuse süsteem, mis on täiendav nõuete- ja kontrollimehhanism selleks, et toetuse saamiseks täidetaks peamisi valdkonnale seatud nõudeid. Sellest osa moodustavad põllumajandustegevusega seotud erinevate valdkondade õigusaktide nõuded ning teise osa täiendavad keskkonnanõuded. 2022. aastal oli selliste nõuete rikkumisi 0,54%. Alates aastast 2023 asendab nõuetele vastavuse süsteemi tingimuslikkuse süsteem.

Väetise valdkonna eesmärk on tagada, et Eesti turul oleksid ohutud ja soovitud omadustega väetised, mis ei tekitaks lubamatut kahju keskkonnale või inimesele. Samal ajal võimaldavad väetised parandada mulla viljakust, suurendada põllumajanduslikku saaki ning tõsta põllumajandustootja konkurentsivõimet. Väetiste tootmise ja turustamise kontrollidel tuvastatud peamisteks probleemideks olid väetiste registreeringu puudumine, enesekontrolli plaani või analüüsi puudumine väetise tootjal ning vead pakendi märgistusel. Märgistuse vead sarnanesid eelnevatele aastatele – puudus eestikeelne märgistus või esinesid tõlkevead ning üksikutel juhtudel ei vastanud väetise koostis registreeritud parameetritele.

Eestis kasutatakse ELi keskmisega võrreldes kordades vähem taimekaitsevahendeid põllumajandusmaa hektari kohta ning kogu ELis kasutatud taimekaitsevahenditest on Eesti osakaal alla 1%. Taimekaitsevahendite kasutuse vähendamisele on kaasa aidanud integreeritud taimekaitse põhimõtete rakendamine, mida praktiseerib enamus Eesti põllumajandustootjaid. Taimekaitsevahendite kasutamise kohta avaldatakse statistilisi andmeid iga viie aasta järel, seetõttu kajastatakse iga-aastaseid suundumusi ja kujundatakse taimekaitsepoliitikat (sh ELs) hetkel veel toimeaine põhiste turustusandmete baasil. Suurenenud on üldsuse negatiivne hoiak taimekaitsevahendite vajalikkuse ja kasutamise suhtes, mis on kaasa toonud ka suurema järelevalve vajaduse. Põllumajandus- ja Toiduameti 2022. aastal läbiviidud kontrollide alusel olid peamised puudused taimekaitsevahendite turustamisel seotud toote märgistusega, mis ei vastanud nõuetele, turustuskohas müügiarvestuse pidamisega või müüjate taimekaitsetunnistuse puudumise või kehtivuse lõppemisega. Olulisemad rikkumised taimekaitsevahendi kasutamisel olid turule mittelubatud või konkreetsele kultuurile keelatud taimekaitsevahendi kasutamine,

õitsvate taimede pritsimine, täiendavast puhvertsoonist mitte kinni pidamine, taimekaitsetunnistuse puudumine, taimekaitseseadme korralise tehnilise kontrolli protokolli puudumine, lubatust suurema kulunormi kasutamine ning nõutud isikukaitsevahendite mittekasutamine. Euroopa Komisjoni poolt läbi viidud taimekaitsevahendite turustamise ja kasutamise kontrolli auditi kohaselt on Eestis süsteem hästi struktureeritud. Pädevate asutuste kohustused on korralikult määratletud ja asutustevaheline koostöö on hea. Ametliku kontrolli kavandamisel lähtutakse riskipõhisest lähenemisviisist ja iga-aastaseid programme rakendatakse kavakohaselt. Inspektorid kasutavad põhjalikke juhiseid ning vajalikud koolitused on hästi kavandatud. Süsteemi tõhusust suurendavad täiendavad tegevused, näiteks kontrollkäigud ja oluline hulk kohapeal võetud proove. Vaatamata eelnevale soovitati veelgi suurendada etteteatamata kontrollide osakaalu, mis on ka Põllumajandus- ja Toiduametil 2023. aasta tööplaanis.

Olulisemad tegevused ja arengud 2022. aastal:

- **2022. aastal jätkati Euroopas rohelise kokkuleppe „Talust taldrikule" strateegia elluviimist.** Ühe tegevusena viis Euroopa Komisjon läbi avaliku konsultatsiooni kestliku toidusüsteemi õigusraamistiku väljatöötamiseks. Planeeritav õigusraamistik on suunatud kogu Euroopa Liidu toidusüsteemi osapooltele ja hõlmab teemasid, mis on seotud toodete ja tegevuste kestlikkusega.
- 2022. aastal esitati ELi liikmesriikidele taimekaitsevahendite säästva kasutamise määruse (SUR) eelnõu, millega soovitakse saavutada taimekaitsevahendite kasutamise ja nendega seotud riskide vähendamine 50% võrra aastaks 2030. Määruse eelnõu fookusvaldkonnad on sarnased kehtiva direktiiviga. Eesti Maaülikoolilt telliti eksperthinnang keemiliste taimekaitsevahendite vähendamisest tingitud mõjudele Eesti taimekasvatuses[14], mis oli oluliseks sisendiks Vabariigi Valitsuse seisukohtade kujundamisel.
- Saatsime kooskõlastamisele taimekaitseseaduse ja riigilõivuseaduse muutmise eelnõu väljatöötamiskavatsuse. Taimekaitse valdkonnas analüüsiti ning küsiti huvigruppidelt tagasisidet taimekaitsekoolituste ja -seadmete, samuti taimekaitse valdkonna riigilõivude ajakohastamise ja kontrolltehingu tegemise õiguste kohta.
- Taimekaitsevahendite kasutamisest tingitud mesinike teavitusi laekus kuuel korral. Ühelgi juhul ei saanud tõestust hukkumise seos taimekaitsevahendite sihipärase kasutamisega või nende nõuete rikkumisega. Tänu kõigi osapoolte (põllumehed, mesinikud ja valdkonna ametnikud) ühistele pingutustele ei ole Eestis taimekaitsetööd teadaolevalt põhjustanud mesilasperede hukkumist juba neli aastat.
- Koostati aruanne „Taimekaitsevahendite kasutus ja mõjud Eestis 2022"[15]. Ülevaade sisaldab teavet ühtlustatud riskinäitajate kohta ja selles kirjeldatakse toimeainete kasutamise arengusuundi, integreeritud taimekaitse põhimõtete arenguid, eeskuju andvaid tavasid ning tehtud ja tehtavaid uuringuid taimekaitse valdkonnas.
- Jõustus väetiseseaduse, toote nõuetele vastavuse seaduse ja kemikaaliseaduse muutmise seadus. Muudatus oli tingitud Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse (EL)

[14] https://www.pikk.ee/wp-content/uploads/2022/09/Eksperthinnang-keemiliste-taimekaitsevahendite-vahendamisest-tingitud-mojudele-Eesti-taimekasvatuses.docx
[15] Taimekaitsevahendite kasutus ja mõjud Eestis 2022 (agri.ee)

2019/1009, millega kehtestatakse ELi väetisetoodete turul kättesaadavaks tegemise nõudeid ning muudetakse määrusi (EÜ) nr 1069/2009 ja (EÜ) nr 1107/2009 ning tunnistatakse kehtetuks määrus (EÜ) nr 2003/2003 (edaspidi ELi väetisetoodete määrus) vastu võtmisest. ELi väetisetoodete määrust hakati kohaldama alates 16. juulist 2022. aastal. ELi väetisetoodete määrusega ühtlustatakse ja ajakohastatakse Euroopa Liidus (edaspidi ELi) turustatavate väetiste tootmis- ja kvaliteedinõudeid. Paralleelselt ELi väetisetoodete määruse nõuetele on liikmesriikidel võimalus säilitada siseriiklikud reeglid. Seega tuleb tootjatel hinnata oma toodete ja tootmise potentsiaali ELi väetiseturu kontekstis ning teha valik, kas jätkata riiklikele nõuetele vastavate väetiste tootmist või viia oma tootmisprotsessid ELi väetisetoodete määruse nõuetega kooskõlla ja saada seeläbi õigus CE-märgise kasutamiseks ning väetisetoote ELi turul turustamiseks. Senine tooteuuendust pärssiv väetise liikide loetelul põhinev süsteem asendati paindlikumaga, väetiste tootmise ja turustamise uute nõuetega liigutakse seniselt ressursside lineaarmajandusel põhinevalt lähenemiselt ringmajandusel põhinevale lähenemisele, mis tähendab, et erinevate tootmisharude kõrvalsaadusi lubatakse edaspidi taaskasutada väetisetoodetena. Selle tulemusena on tootjatel lihtsam erinevatel koostisainetel põhinevaid tooteid kombineerida ja laieneb väetisetoodete valik. Samuti lubatakse edaspidi erinevate tootmisharude kõrvalsaadusi ja teatud jäätmeid kasutada ELi väetisetoodetes.

- **Alustasime koostöös Eesti Maaülikooliga roheülemineku teekaardi koostamist neljas põllumajandus- ja toidusektoris: piima-, liha-, teravilja- ja aiandussektoris.** Teekaart aitab mõtestada roheülemineku eesmärgi ja selleni jõudmiseks vajalikud tegevused põllumajandus- ja toidusektoris.
- Riigikantselei saatis detsembris huvigruppidele tagasiside saamiseks Eesti rohepöörde tegevusplaani 2024–2025, mis hõlmab kestlikku toidusüsteemi, elurikkuse säilimist ja bioressursside väärindamist, kliimamuutuste leevendamist ja nendega kohanemist kuid ka teisi valdkondi. Rohepöörde tegevusplaaniga soovitakse kokku leppida prioriteedid, millega hakatakse tegelema eesoleval kolmel aastal.
- 2022. aastal kinnitas Euroopa Komisjon heaks Eesti Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika strateegiakava aastateks 2023–2027[16], mille üheks üldeesmärgiks on edendada keskkonnahoidu ja kliimameetmeid ning panustada Euroopa Liidu keskkonna- ja kliimaeesmärkidesse. Strateegiakava alusel rakenduvad alates 2023. aastat põllumajanduslikud keskkonnatoetused, mis on kas üheaastase kestusega (otsetoetuste ökokavad) või viie järjestikuse kalendriaastase kohustuseperioodiga (maaelu arengukava keskkonnatoetused).
- 2022. aastal saatsime kooskõlastamisele maaparandusseaduse muutmise väljatöötamisekavatsuse, millele huvigrupid andsid tagasisidet. Väljatöötamise kavatsuses toodud murekohad on otseselt või kaudselt seotud eesmärgiga parandada maaparandussüsteemide ühiseesvoolude seisundit.
- Seoses julgeolekuolukorra muutumisega alustati 2022. aastal analüüsi kinnisasja omandamise kitsendamise seaduses (KAOKS) piirangute osas, kas on vaja kaasajastada põllumajandusmaa ja metsamaa omandamise kitsendusi kolmandate riikide, eelkõige

[16] https://www.agri.ee/euroopa-liidu-uhise-pollumajanduspoliitika-strateegiakava-2023-2027

Venemaa ja teda toetavate riikide, isikutele. Analüüs jätkub 2023. aastal ja ilmselt päädib KAOKS muudatusega.

- 2022. a andsime kohaliku omavalitsuste üldplaneeringute koostamise protsessi sisendit väärtusliku põllumajandusmaa kaitse- ja kasutustingimuste kohta. Enamustesse üldplaneeringutesse on sisestatud tingimus, et väärtuslikku põllumajandusmaad käsitleva seaduse kehtestamise korral kehtivad antud seadusest tulenevad nõuded. Valmistame ette ka vastava seaduse muudatust, et väärtusliku põllumajandusmaa kohta seatakse lõplikud kaitse- ja kasutustingimused õigusakti tasemel. Selle eesmärk on tagada üldplaneeringuga määratud väärtuslikele põllumajandusmaade kaitsele ühelt poolt võimalikult kõrge õiguskindlus, kuid teiselt poolt püüda välistada juba koostatud üldplaneeringute ulatuslikku muutmist (aja- ja ressursikulukas). Sellisel viisil on tagatud nii väärtuslike põllumajandusmaade õiguslik kaitse kui ka kohaliku omavalitsuse autonoomia.
- 2022. a tihendati mullapoliitilistes küsimustes oluliselt koostööd Maaeluministeeriumi ja Keskkonnaministeeriumi vahel ning ühendati see senisest enam keskkonnapoliitika- ja maakasutuspoliitikaga. Mullakaitse peatükk on kajastatud väljatöötatavas KEVADe arengukavas (Keskkonnavaldkonna arengukava).
- 2022. a jooksul tegeleti Tartu Ülikooli ja Põllumajandusuuringute Keskuse teadlaste koostöös mulla elurikkuse seisundi hindamise metoodika väljaarendamisega ning valmis sellekohane raport[17].

Peamised kitsaskohad, mis takistasid tulemuste saavutamist:

- Põllumajandussektori ettevõtete kohanemine roheülemineku väljakutsetega, sh kliimamuutuste leevendamisega ja samas toidu varustuskindlusega seotud riskide maandamine on valdkonna oluline kompleksne väljakutse.
- Rohepöörde eesmärkide ja väljakutsetega arvestava kestliku põllumajandustootmise tarvis on vaja suurendada interdistsiplinaarse ja holistilise lähenemisega teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni võimekust.
- Muld on tõenäoliselt looduse kõige alahinnatum osa, mille tähtsusele ja funktsioonidele ei pöörata hariduses ja ühiskonnas laiemalt piisavalt tähelepanu. Muldade kaitse ja kestliku majandamise ja ka teiste keskkonnavaldkondade eesmärkide saavutamiseks on olulised just laiapõhjalised teadmised mullast, selle toimimisest ja ülesannetest. Muld on otseselt seotud elurikkuse, kliima (sh LULUCF), veekaitse jt küsimustega, maakasutusega seotud majandusega ja seega laiemalt rohepöörde eesmärkide täitmisega. Seda kõike tuleb ühiskonnas enam teadvustada ning mullateaduse perspektiivikust selgemalt teadvustada. Mullateadlaste vähesus on Eestis üks mullaalaste eesmärkide saavutamise kõige piiravamaid faktoreid.

7.3.2 MEEDE Taimetervis, loomade tervis ja heaolu

Meetme eesmärk on tagada olukord, kus Eesti on vaba ohtlikest taimekahjustajatest ja eriti ohtlikest loomataudidest ning loomade tervis ja heaolu on paranenud. Meetme alla kuuluvad taimetervise, loomatervise, söödaohutuse ja loomade heaolu programmi tegevused ning eesmärkide saavutamist jälgitakse Tabelis 3 toodud mõõdikutega.

[17] https://www.pikk.ee/mullaelustiku-andmed-muutuvad-kattesaadavamaks/

Hetkeolukord taimetervise tagamisel on Eestis hea. Alates 2021. aastast tehakse ohtlike taimekahjustajate seireid mitmeaastase seirekava alusel. Eesti mitmeaastane seirekava on koostatud 7 aastaks (2021–2027) ning hõlmab EL-i karantiinseid taimekahjustajaid (sh prioriteetsed taimekahjustajad), EL-i erakorraliste meetmetega reguleeritud taimekahjustajaid ning ühte kaitstava piirkonna karantiinset taimekahjustajat (viljapuu-bakterpõletik). Igal aastal tehakse prioriteetsete taimekahjustajate seireid, EL-i erakorraliste meetmetega reguleeritud taimekahjustajate seireid ning kaitstava piirkonna kahjustaja seiret. Teiste karantiinsete taimekahjustajate seireid peab läbi viima vähemalt kord 7 aasta jooksul. Seired viiakse läbi selliste taimekahjustajate puhul, mida Euroopa Liidus teadaolevalt ei esine (või on piiratud levikuga ja rakendatakse tõrjemeetmeid) ning mille laiema leviku korral nähakse ohtu kohalikele taimedele ja läbi selle keskkonnale ning majandusele.

2022. aasta oli loomataudide esinemise seisukohast stabiilne. Eriti ohtlikke loomataude peetavatel loomadel ei esinenud ning programmiliselt tõrjutavate loomataudide esinemise staatustes muutusi ei toimunud. EL teavituskohustuslikest taudijuhtudest oli 57 sigade aafrika katku positiivset leidu metssigadel ning 2 lindude gripi juhtumit metslindudel. Antibiootikumide kasutamine on langevas trendis, aga vähenemine on aeglustunud ning kasutus jääb alla seatud sihttasemele.

Suuri söödaohutuse probleeme ei esinenud. 2022. aasta lõpu seisuga oli riigi toidu ja sööda käitlejate registri andmetel Eestis 4186 söödakäitlejat, neist 18 tegevusloaga. Aasta jooksul lisandus 640 söödakäitlejat. Suurema osa Eestis toodetavast söödast kasutavad ära Eesti loomapidajad. Lisaks tööstuslikult toodetavale söödale toodetakse arvestatav osa loomade söötmiseks kasutatavast söödast põllumajandusettevõttes kohapeal, sh kasvatatakse teravilja ja heina, valmistatakse silo või segasööta. Eestisse imporditakse peamiselt proteiinirikkaid söödamaterjale (nt mais, rapsikook, sojasrott) ja söödalisandeid, millest toodetakse loomaliigile vajalik segasööt.

Inimeste ootus ja tähelepanu **loomade heaolule** nii lemmik- kui põllumajandusloomade pidamisel on ühiskonnas tunnetuslikult tõusnud. Seda ilmestab PTA-le 2022. aastal esitatud vihjete arvu märkimisväärne kasv võrreldes eelnevate aastatega. See on suurendanud ka kontrollide arvu. Tuvastatud rikkumiste arv on suurenenud peamiselt seetõttu, et 2022. aasta märtsist alates võttis PTA kasutusele uued loomaheaolu nõuetega karjakontrolli lehed. Tõhustatud kontroll võimaldab loomaheaolunõuetele vastavust, sh rikkumisi täpsemalt hinnata ja mõõta. Kontrollide sisulise muutuse tõttu vaadatakse järgmisel programmiperioodil loomaheaolu mõõdikute sihttasemed üle.

<u>Olulisemad tegevused ja arengud 2022. aastal:</u>

- Taimetervis
    - 2022. aastal tuvastati kolm ohtliku taimekahjustaja leidu. Kartulikahjustajate seirete käigus tuvastati kaks EL karantiinsete taimekahjustajate nimekirja kuuluvat taimekahjustajat: kartuli-ringmädanik (*Clavibacter sepedonicus*), saastunuks tunnistati tarbekartuli sort ’Laura’ koguses 46 t, kartulipõld suuruses 7,28 ha, ning kollane kartuli-kiduuss (*Globodera rostochiensis*), saastunuks tunnistati 2,21 ha

suurune kartulipõld. Nii kartuli-ringmädanikku kui kollast kartuli-kiduussi on ka varem Eestis leitud ning on rakendatud tõrjemeetmed levikukollete likvideerimiseks. Tomativiiruste seire käigus tuvastati kolmes tootmiskohas *Tomato brown rugose fruit virus (ToBRFV)*. Esmakordselt on viirust seire käigus tuvastatud 2021. aastal. Tegemist on mitmes EL-i riigis ja mujal leviva uue viirusega, mille teeb ohtlikuks tema kiire levik, võimalikud väga tugevad haigustunnused ning resistentsete tomatisortide puudumine. Viiruse nakkus võib taimedel kulgeda selgete tunnusteta, kuid võib ka kiirelt hävitada kogu saagi. Kahjustaja leviku piiramiseks on ELis kehtestatud erimeetmed.
    - Ohtlike taimekahjustajate avastamisel on oluline roll ka üldisel teavitustegevusel ja teadlikkuse tõstmisel. Rahvusvahelise taimetervise päeva esmakordse tähistamisega juhiti tähelepanu eelkõige laste ja noorte teadlikkuse tõstmisele. Koostöös PTA ning METKi taimetervise ja mikrobioloogia laboriga koostati teenusedisaini arenguprogrammi raames esimene taimetervise valdkonda käsitlev infokiri. Taimede tootmise ja turustamisega tegelevate ettevõtjate enese-kontrollisüsteemi tõhustamiseks töötati välja uuendatud enesekontrolliplaani vorm.
    - 2022. a laekus eksporditud partiide kohta kuus taimetervise nõuetele mittevastavusest tingitud rahvusvahelist teatist. Taimetervise kontrollidel tuvastatud nõuetele vastavuste osakaal läbiviidud kontrollide arvust on püsinud kõrge, kuid võrreldes eelmise aastaga langenud. Erinevuse põhjuseks on muudatused kontrollide suhtarvus, mille puhul on oluliselt vähenenud impordikontrollide arv (tulenevalt imporditavate partiide arvu vähenemisest).
    - 2022. aastal jätkus taimekaitseseaduse ja riigilõivuseaduse muutmise seaduse väljatöötamiskavatsuse koostamine, mis 2023. aastal jõudis kooskõlastusringini. Väljatöötamiskavatsuse ja sellele laekunud tagasiside alusel jätkub eelnõu väljatöötamine. Taimetervise valdkonnas on muudatuste peamiseks eesmärgiks taimetervise ekspordi fütosanitaarsertifikaatide ning puidust pakkematerjali, puidu ja muu objekti töötlemise ja vastavusmärgiga märgistamise ning puidust pakkematerjali parandamise nõuete täitmise üle järelevalve teostamise eest võetava riigilõivu järelevalvetasuks muutmine, samuti piirkonna kahjustajavabaks tunnistamise taotluse menetlusega kaasnevate kulude katmine edaspidi ettevõtja enda poolt. Seoses veebikaubanduse suure mahuga on muudatuste eesmärgiks ka sätestada taimekaitseseaduses sobivad õiguslikud alused kontrolltehingu tegemise võimaldamiseks ning tagada seeläbi tulemuslikum järelevalve.
- Loomatervis
    - 28. jaanuarist 2022 rakendus Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2019/6, mis käsitleb veterinaarravimeid. Määrusega kooskõlla viimiseks tehti muudatused ravimiseaduses ja veterinaarseaduses, mis jõustusid 01.07.2022. Koos ravimiseaduse ja veterinaarseaduse muutmise seadusega viidi nendega kooskõlla ka allaktid. Maaeluministri 27.06.2022. a määrusega nr 36 „Veterinaarteenuse osutamisel ravimi väljakirjutamise, väljastamise ja kasutamise nõuded ning veterinaarretsepti vorm, veterinaarretsepti plangi väljastamise kord ja plankide üle arvestuse pidamise nõuded“ kehtestati veterinaarteenuse osutamise käigus ravimi väljakirjutamise, väljastamise ja kasutamise nõuded loomahaiguste

ennetamiseks ja loomade raviks ning väljastatava veterinaarretsepti vorm, veterinaarretsepti plangi väljastamise kord ja plankide üle arvestuse pidamise nõuded.

- 2022. aastal jätkus loomaliigiti antibiootikumide kasutamise aruandluse e-andmekogu arendus. „Mikroobide antibiootikumiresistentsuse vähendamise tegevuskava veterinaarmeditsiini valdkonnas aastateks 2021–2026“ rakendusplaanis on ühe AMRi vähendamise meetmena e-andmekogu loomine loomaliigiti mikroobide vastaste ainete kasutamise aruandluseks alates 2023. aastast. Vajalikud muudatused õiguslike aluste loomiseks kehtestati veterinaarseaduse ja ravimiseaduse rakendusaktidega.
- 2022. aastal allkirjastati EL loomatervise õigust täiendavad ministri määrused marutaudi ja sigade Aafrika katku täpsemate ennetamise ja tõrje meetmete kohta.
- 2022. aastal valmis ÜPP perioodi 2023–2027 sekkumise „Loomade tervist edendavate kõrgemate majandamisnõuete toetus“ rakendusmäärus, millega kehtestatakse toetuse andmise tingimused ning kord. Selle sekkumise kaudu toetatakse KTP (karjatervise protokoll) rakendamist piimaveisekarjades. Toetus avaneb 2023. aasta mais.
- Eesti Maaülikool viis Maaeluministeeriumi tellimusel läbi 260 tunnise karjatervise alase täiendõppe koolituse kutsetegevusloaga veterinaararstidele, kes on peale õppe läbimist kvalifitseerunud spetsiaalselt hindama karjatervist, analüüsima karjatervise protokolli ja andma nõu karja tervisestaatuse parandamiseks. ÜPP perioodi 2023–2027 „Loomade tervist edendavate kõrgemate majandamisnõuete toetus“ taotlejale on nõue sõlmida leping selle koolituse läbinutega.
- Alustati ka ÜPP perioodi 2023–2027 sekkumise „Loomataudide kontrollprogrammide alase koostöö toetuse“ rakendusmääruse välja töötamist. Selle sekkumisega toetatakse põllumajandusettevõtjate ja neid ühendavate tulundusühingute vahelist koostööd, eesmärgiga töötada välja majandusliku mõjuga loomataudide nagu infektsioosne rinotrahheiit (IRT) ja veiste viirusdiarröa (BVD) kontrolli- või likvideerimisprogrammid ning rakendada neid programmiga liitunud ettevõtjate karjades. Toetuse taotlemine algab eeldatavalt 2023. aasta sügisel.
- 2022. aastal valmisid Maaeluministeeriumi tellimusel Eesti Maaülikoolis 2 rakendusuuringut:
    1. „Loomatervise ja -heaolu baromeetri väljatöötamine“. Loomatervise ja -heaolu baromeetri eesmärgiks on võimaldada anda üldhinnang Eesti loomatervise ja -heaolu olukorrale aasta põhiselt võrrelduna eelneva perioodiga. Baromeetrisse hõlmatakse põllumajandusloomade loomatervise ja -heaolu näitajad, mille kohta kogutakse andmeid riikliku järelevalve ja kontrolli raames (sh riigi loomade registrisse kogutavad andmed). Lisaks kaasatakse baromeetrisse ka loomapidajate poolt vabatahtlikkuse alusel Eesti Põllumajandusloomade Jõudluskontrolli AS’is kogutavaid andmeid. Üheskoos summaarselt kajastavad need andmed üldist loomatervise olukorda.
    2. Projekti „Eesti lihaveiste karjatervise andmete analüüs karjatervise programmi väljatöötamiseks“ tulemusena töötati välja lisaks juba olemasolevale

piimaveiste karjatervise protokollile ka lihaveiste karjatervise protokoll. Karjatervise protokoll on karjatervise programmi rakendamisel võtmetähtsusega.

- 2022. aastal algas salmonellooside tõrje eeskirja ülevaatamine, et viia rakendatavad meetmed proportsionaalseks riskidega. Tõrje eeskirja uuendamise aluseks on Eesti Maaülikooli teadlaste poolt antud soovitused, mis on koostatud võttes arvesse Eestis esinevaid riske nii loomakasvatuses kui tapamajas. Tõrje eeskirja valmimisse on kaasatud nii sea- kui ka veisekasvatussektorit ja nendega koostöös on välja valitud sektorile sobivad ja tõhusad lahendused. Linnukasvatussektorile uue tõrje eeskirja kehtestamine muudatusi ei too, sest neile kehtivad otsekohalduvad Euroopa Liidu määrused. Vutikasvatajatele muutub tõrje eeskiri soodsamaks – seire- ja tõrjemeetmete rakendamine muutub neil vabatahtlikuks.

- Söödaohutus
  - 2022. aastal kohaldus uus EL ravimsöödamäärus (Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrust (EL) 2019/4). Ravimsöödamääruse väljatöötamise eesmärgiks oli ühtlustada EL-is ravimsööda ja ravimsööda vahetoodete tootmise, turustamise ja kasutamise reeglid. Ravimsööda tootmise, turuleviimise ja kasutamise põhimõtted jäid üldjoontes samaks. Uue määruse rakendamiseks muudeti 2022. aasta esimeses pooles söödaseadust ning jõustati vajalikud söödaseaduse rakendusaktid.
  - Aasta aastalt omab suuremat rolli söödalisandite kasutamine söödas, seda nii loomade heaolu suurendamise kui ka keskkonnamõjude vähendamise aspektist. 2022. a anti või pikendati 56 ohutu ja efektiivse söödalisandi kasutusluba. Söödalisandi, etoksükviini (E 324) puhul keelduti andmast luba selle kasutamiseks söödalisandina (antioksüdant), sest loa taotleja ei suutnud tõestada lisandi ohutust loomade ja inimeste tervisele.
  - Järjepidevalt tegeldakse söödas leiduvate soovimatute ainete suhtes võetud meetmete ülevaatamisega ning täiendavate meetmete võtmisega, et tagada ohutu sööt turul. 2022. aastal oli fookuses loomade kokkupuute piiramine PFAS-idega, mis võivad üle kanduda näiteks mullast, mida karjamaal toituvad põllumajandusloomad alla neelavad või loomade joogiveest või söödast. Teise olulise teemana oli jätkuvalt fookuses mükotoksiinide piirmäärade arutelu söödas. Eeskätt kaalutakse mükotoksiinide lubatud maksimumsisaldusi täissöödas. Põllumajanduslikud kultuurid, eriti teraviljad ja õlikultuurid võivad mükotoksiine tootvate hallitusseentega nakatuda nii kasvu-, koristus- või säilitamisperioodil kui ka hilisemal töötlemisel ja loomasöödana kasutamisel. Aruteludes tuginetakse Euroopa Toiduohutusameti riskihinnangutele.
  - Söödaohutuse alast teavet avaldati asutuste kodulehtedel, koostati blogipostitusi (nt söödalisandite teemal) ning avaldatud on pressiteateid. Teadmussiirde pikaajalise programmi raames on korraldatud sektorile teabepäevi (pikk.ee).
  - Sööda käitlemise valdkonnas teostas PTA 2022. aastal kokku 245 kontrolli, mis moodustab 85% aastaplaanist. Sööda nõuetekohasuse hindamiseks võeti kokku 281 proovi. Arvestades sööda käitlemisega kaasneda võivaid riske oleks

kontrollivajadus oluliselt suurem, kuna aasta-aastalt käitlejate arv kasvab, kuid kontrollide hulk langeb. 2022. a tehti söödakäitlejatele 47 ettekirjutust. Sööda ja söödaohutuse valdkonnas tuvastati nõuetele mittevastavuse osas rikkumisi näiteks sööda märgistamisnõuete, käitlemise üldiste nõuete ning söödahügieeni nõuete osas. Jätkata tuleb söödakäitlejate süsteemse teavitamisega kehtivatest ja uutest nõuetest ning käitlejate ja loomapidajate teadlikkuse tõstmisega söödaohutusest. Arendada tuleb olemasolevat nõuandesüsteemi, kuna see kõiki vajadusi ei kata.

- Loomade heaolu
    - „Eesti maaelu arengukava 2014–2020" (MAK) meetme 14 „Loomade heaolu" raames antakse loomade heaolu toetusi eesmärgiga tõsta loomakasvatajate teadlikkust loomade heaolust ja toetada põllumajandustootjaid, kes täidavad loomade heaolu kõrgemaid nõudeid, parandades sellega loomade heaolu ja tervist ning tagades neile loomuomasemad pidamistingimused. Programmiperiood, mil oli võimalik toetust taotleda veiste (sh vasikate), hobuste, sigade, lammaste, kitsede ja munakanade heaolu parandamiseks, kestis aastatel 2014–2022.
    - 2022. aastal võeti vastu Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika rakendamise seadus (ELÜPS), kuna 1. jaanuaril 2023 algab uus Euroopa Liidu eelarveperiood 2023–2027. Sellega seoses uuendati 2022. aastal „Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika Eesti strateegiakava aastateks 2023–2027" keskkonna- ja kliimakohustuste ning muude majandamiskohustuste sekkumise „Loomade heaolu toetus" raames antava loomade heaolu toetuse andmise tingimusi ning korda. Loomade heaolu toetus hõlmab ainult neid kohustusi, mis on rangemad kui baastase, milleks on tavapraktika ja kohustuslikud nõuded. Uuel programmiperioodil toetatakse piimatõugu veiste ja hobuste keskkonnahoidlikku karjatamist, suuremat pidamispinda sea kohta, sigade söötmisplaani koostamist ja sööda täiendamist ning põrsaste kastreerimise korral anesteesia ja analgeesia kasutamist, alternatiivsüsteemide rakendamist linnukasvatuses, suuremat pidamispinda munakana ja vuti kohta.
    - 2022. aastal töötati välja loomakaitseseaduse ja geneetiliselt muundatud organismide keskkonda viimise seaduse muutmise seaduse eelnõu, mille eesmärk oli katseloomade kaitse valdkonnas tegutsevate riigiasutuste rollijaotuse eesmärgipärasemaks muutmine ja loomkatseprojekti loataotluste menetlemise korralduse paremini kooskõlla viimine Eesti tavalise õiguspraktikaga. Loomkatseprojekti loataotluste menetlemine, kui loomakaitseseaduse rakendamine, viidi Maaeluministeeriumist Põllumajandus- ja Toiduametisse, kuhu taotluste menetlemine ja lubade andmisega seonduv olemuselt paremini sobitub. 2022. aasta detsembris võeti eelmainitud seadus vastu ning 2023. aasta 1. jaanuarist koordineerib loomkatseprojektide menetlemist ja annab loomkatseprojekti läbiviimiseks loa Põllumajandus- ja Toiduamet.
    - Loomkatsetes kasutati 2021. aastal 3866 looma. 2022. aastal loomkatsetes kasutatud loomade arvud on suuremad eelneva aastaga võrreldes, kuid selguvad täpsemalt 2023. aasta novembri alguseks. 2022. aastal andis komisjon loa 25 loomkatseprojektile.

- 2022. aastal jätkus 2021. aastal alustatud veterinaarseaduse muutmise seaduse väljatöötamiskavatsuse (VTK) koostamine eesmärgiga analüüsida lemmikloomade kiibistamise ja looma andmete lemmikloomaregistrisse kandmise kohustuse kehtestamist Eestis. Analüüs hõlmab ka lemmikloomade üle arvestuse pidamiseks kasutatavate platvormide kasutamise võimalikku tõhustamist. VTK-ga on soov muuhulgas parandada lemmikloomadena peetavate loomade heaolu ning leida võimalusi omaniku juurest lahti pääsenud looma kiireks tagastamiseks omanikule. VTK saadetakse kooskõlastamisele 2023. aasta novembris.
- Koostatud on Eesti vastused Euroopa Komisjoni avalikes konsultatsioonides loomaheaolu nõuete kohta. Tulenevalt „Talust taldrikule" strateegiast alustas Euroopa Komisjon loomaheaolu õigusraamistiku läbivaatamist (loomade transport, loomade pidamine, loomade hukkamine ja loomaheaolu märgistus) eesmärgiga viia õigusaktid vastavusse uusimate teadusandmetega. Komisjon koostab mõjuhinnangud ning tuleb eelnõudega õigusaktide muutmiseks välja 2023. a lõpuks. Sellest sõltuvad edasised arengud ka Eesti jaoks.
- Kõigist PTA-le laekunud vihjetest ja kaebustest loomaheaolu valdkonnas jõuti järelevalvemenetlus lõpuni viia ligi pooltel. Nende hulgas lemmikloomade pidamise üle teostati kontrolle 378 korral, 10 neist olid plaanilised, 322 vihjepõhised ning 46 järelkontrolli. Kõrvalekaldeid tuvastati 55% juhtudest. Põhilised tähelepanekud või tuvastatud puudused olid seotud pidamistingimuste nõuetekohasuse ja nõuetekohase hooldusega. Loomade nõuetekohase pidamise kohustuse ülevõtmist kohaldati 197 looma puhul, kellest valdava osa moodustasid kassid, koerad, veised ja pisinärilised. Väärteomenetlus algatati ühel juhul. Seoses sõjaolukorraga Ukrainas leevendati nõudeid lemmikloomadega liikumisele. Kui senini pidi kolmandast riigist saabuv lemmikloom olema kiibitud, omama EL lemmikloomapassi ning olema vaktsineeritud ja marutaudi antikehade tiitrimise tulemusega, siis tulenevalt sõjaolukorrast neid tingimusi leevendati. Kõikidest üle piiri tulnud lemmikloomadest tuli teavitada PTA-d, kes need loomad üle vaatas, kiibistas ja vaktsineeris. PTA andmetel vaktsineeriti, kiibistati ja väljastati EL lemmikloomapassid ning kanti lemmikloomade registrisse ligi 90% siia saabunud Ukrainast pärit lemmikloomadest.

Peamised kitsaskohad, mis takistasid tulemuste saavutamist:

- Taimetervis
  - Alates 2015. aastast on Euroopa Komisjon andnud liikmesriikidele võimaluse taotleda kaasrahastust teatud seirete läbiviimiseks. Aastatel 2015–2020 kaasrahastati 75% Eesti taotletud seirete kuludest. Alates 2021. aastast on seirete kaasrahastuse põhimõtted muutunud ning kõikide kohustuslike seirete jaoks taotletud eelarve edaspidi kaasrahastuse alla ei kuulu. See tähendab, et kohustuslike seirete läbiviimiseks tuleb riigi poolt katta ka varem kaasrahastuse toel kaetud seirekulud. Karantiinsete jt ohtlike taimekahjustajate seired on vajalikud, et kahjustajad võimalikult varakult tuvastada, vältides nõnda nende edasi levimist ning hilisemat veelgi ressursimahukamat tõrjemeetmete kohaldamist.

- Taimetervises on METK taimetervise ja mikrobioloogia laboril viis referenttegevuse valdkonda, milles igal aastal toimuvad kõigis valdkondades võrdluskatsed. Labori kanda on kõik võrdluskatsete teostamise kulud. Siiani on referenttegevus taimetervise valdkonnas olnud ilma rahastuseta, kuigi muudes valdkondades on referenttegevustel riigipoolne rahastus.

- Loomatervis
  - Antibiootikumide kasutamine veterinaarmeditsiinis on langenud 10 aastaga 29%, kuid langus on peatunud. 2022. aastal jäi müüdud toimeainete üldkogus samale tasemele kui 2021. aastal, ulatudes 6,4 tonnini, ning sihtttasemeid antibiootikumide kasutamises (mg/PCU) ei saavutatud. Euroopa Liidu eesmärk vähendada antibiootikumide kasutamist 2030. aastaks 50% on samas 2022. aastaks peaaegu täitunud, olles 47%. Peamised väljakutsed on siin lisaks vastutustundliku kasutamise teadlikkuse tõstmisele ka väärkasutuste tuvastamine. 2023. aastal rakenduv aruandluse esitamine läbi e-keskkonna aitab tõsta läbipaistvust antibiootikumide kasutuses.
  - Loomatervise, loomaheaolu aga ka toiduohutuse tagamisel on probleemiks veterinaararstide vähesus. Loomaarstide koolitustellimus on olnud juba mitmeid aastaid sama, kuid lõpetajate arv on aasta-aastalt vähenenud, mis on tinginud olukorra, kus sektori vajadus on suurem kui koolitatute arv. See võib omakorda viia olukorrani, kus me ei suuda tagada piisavalt kõrget loomatervise ja –heaolu taset, mis mõjutab ka inimeste tarbitava toidu ohutust.
  - Tõhusa järelevalvesüsteemi tagamiseks on vajalik tõsta Põllumajandus- ja Toiduameti suutlikkust tegeleda erinevate riskidega ning laiendada tegevusi olemasolevate ja uute riskide haldamiseks loomatervises.
  - Seoses sõjaolukorraga Ukrainas leevendati nõudeid põgenikega koos reisivate lemmikloomade liikumisele. Üldnõuete kohaselt peab kolmandast riigist saabuv lemmikloom olema kiibistatud, ja omama EL lemmikloomapassi ning olema vaktsineeritud marutaudi vastu koos antikehade tiitrimise tulemusega. Tulenevalt sõjaolukorrast neid tingimusi leevendati. Kõikidest üle piiri tulnud lemmikloomadest tuli teavitada PTA-d, kes need loomad üle vaatas, kiibistas ja vaktsineeris. Tegevus suurendas töökoormust PTA ametnikele ja teised järelevalve menetlused jäid kohati tahaplaanile. Oluline oli nende loomadega tegeleda, et Eestisse ei satuks marutaudis looma, sest oleme siiani olnud marutaudi vaba riik. Hinnanguliselt saabus 2022. aastal ja jäi Eestisse umbes 1500 lemmiklooma.

- Söödaohutus
  - Tõhusa järelevalvesüsteemi tagamiseks on tarvis tõsta Põllumajandus- ja Toiduameti suutlikkust tegeleda erinevate riskidega ning laiendada tegevusi olemasolevate ja uute riskide haldamiseks söödast.
  - Söödaohutuse tagamiseks on vaja suurendada söödast võetavate kontrollproovide ning tellitavate analüüside mahtu arvestades olemasolevaid (nt dioksiinid, mükotoksiinid, looduslikud toksiinid, raskmetallid, ohtlikud botaanilised lisandid) ja uusi riske (nt ergotalkaloidid, nikkel, mis on välja toodud komisjoni soovitustes (EL) 2016/1110, 2012/154 jt). Ametliku kontrolli käigus võetavate

proovide analüüsimise planeerimisel lähtutakse eeskätt eelarvelistest võimalustest ning riskipõhist lähenemist arvestades tuleks proovide hulka tõsta minimaalselt 30%.

- Loomade heaolu
    - Loomaheaolu vihjete arv on pidevas tõusutrendis, kuid vihjete menetlejaid PTA-s on vähe, mistõttu on sealsete järelevalveametnike töökoormus väga suur. Kui 2018. aastal sai PTA 286 vihjet loomade heaolu võimalike rikkumiste kohta, siis 2022. aastal oli vihjete arv tõusnud 779ni. Aasta lõpuks oli menetlemata või menetlus pooleli ca 48% vihjetest. Töömaht on aastatega vihjete märkimisväärse tõusu tagajärjel mitmekordistunud, mis on omakorda suur väljakutse PTA-le loomade heaolu valdkonna töö korraldamisel ja ühiskonna ootustele vastamisel.
    - 2022. aastal luhtus PTA-s 19,7% värbamisprotsessidest, mille käigus otsiti loomatervise ja -heaolu valdkonda uut personali. Tõhusa järelevalvesüsteemi tagamiseks on PTA-l vaja sihitumalt planeerida oma tegevusi olemasolevate ja uute riskide maandamiseks loomaheaolus.
    - Siia saabunud Ukraina lemmikloomade kiibistamine ja lemmikloomaregistrisse kandmine oli kulukas. Kuna paljude sõjapõgenike jaoks ei olnud sihtriik Eesti, oli asjakohane kanda kiibistatud lemmikloomade andmed üksnes Eesti Väikeloomaarstide Seltsi (EVS) lemmikloomaregistrisse, kuna see on ühendatud Europetnet andmekoguga. Europetnet koondab erinevaid Euroopa lemmikloomaregistreid, tänu millele on võimalik üleeuroopaliselt tuvastada looma kiibi numbri põhjal tema omanik ja päritolumaa. See võimaldab omaniku oma loomaga viimase kaduma mineku korral taas kokku viia. Lemmikloomade EVS registrisse kandmine on osutunud Ukraina sõjapõgenikega kaasas olnud loomade arvu tõttu kulukaks ja rahaliste vahendite puudumise tõttu on registrikande ootel veel mitusada looma. Ukraina lemmikloomadega seotud kulu aastal 2022 oli ligikaudu 53 000 eurot, mis jagunes tööjõukulude, lemmikloomade identifitseerimiseks vajalike mikrokiipide ostu ning põgenikega kaasas olnud lemmikloomade (tervise)kontrollimisse kaasatud loomaarstide tasude vahel. Ühe looma registrikande maksumus on 11,5 eurot.

7.3.3 MEEDE Toiduohutus

Meetme eesmärk on tagada olukord, kus Eestis toodetud ja tarbitav toit on ohutu ning tarbijad on toiduohutusest teadlikud. Meetme alla kuulub toiduohutuse programmi tegevus, mille eesmärgi saavutamist jälgitakse Tabelis 3 toodud mõõdikutega.

Toiduohutuse baromeeter[18] näitaja oli 2022. a kerges languses võrreldуna eelneva aastaga. 2022. a baromeetri näiduks oli 99,57, sealjuures on eesmärgiks, et näit oleks vähemalt 100. **Kõige enam mõjutas toiduohutuse baromeetri 2022. a tulemust toidutekkeliste nakkushaiguste kasv**. Toidutekkeliste nakkushaiguste osas vaadeldakse 2022. a tulemusi võrreldуna kolme eelneva aasta keskmisega. 2022. a nakkushaigustesse haigestumuse näitaja 100 000 elaniku kohta on oluliselt kasvanud (2020 – 84,2; 2021 – 101,2; 2022–179,4), jõudes

[18] Toiduohutuse baromeeter on tööriist (sisaldab 22 näitajat), mis võimaldab anda üldhinnangu toiduohutuse olukorrale Eestis aasta põhiselt võrreldуna eelnevasse aastasse. Mõõdetavat perioodi iseloomustab taseme langus alla või tõus üle 100.

tagasi COVID-19 pandeemia eelsesse aega. 2020. aastal oli maailmas välja kuulutatud COVID-19 pandeemia, mis jätkus ka 2021–2022 aastal. Rakendatud tõrjemeetmed ja piirangud (haridusasutuste, söögikohtade, kultuuriasutuste sulgemine; massiürituste keelamine; sotsiaalne distantseerumine; reisikeeld jm) aitasid kaasa ka teiste nakkushaiguste esinemissageduse vähenemisele. Toidutekkelistesse nakkustesse haigestumine oli aastatel 2020–2021 ebatavaliselt madal, kuid alates 2022. aastast hakkas tõusma taas COVID-eelsele tasemele. Haigestumist on soodustanud eeskätt inimeste suurem liikuvus, aga ka eksimused toiduhügieeni põhimõtete vastu. Samal ajal oli oluliselt vähem toidutekkeliste nakkushaiguste puhanguid võrreldуna eelnevate aastatega (2020 – 14; 2021 – 8; 2022 – 5). Eestis on peamised toidutekkelised nakkushaiguste puhangute põhjustajad *Salmonella spp* ja *Campylobacter spp.* 2022. aastal kasvas salmonelloosi haigestumine, samas haigestumine kampülobakterenteriiti vähenes võrreldes 2020. aastaga.

Sarnaselt eelneva aastaga on üldist olukorda mõjutanud toiduohutuse ennetavate meetmete täitmise langus. Ennetavate meetmete näitajatest on tulemust kõige rohkem mõjutanud eeltingimuste programmi tulemuste langus, mis on olnud languses juba mitu viimast aastat. Ennetavate meetmete näitajatest on endiselt nõuete vastavuse osas kõige madalamal tasemel ettevõtete ohu ja riski analüüs (HACCP[19]-i nõuete kontrolli osa, kus nõuetele vastavust on kontrolli käigus tuvastatud: 2021 – 57,7%; 2022 – 59,8%), kuigi 2022. aastal toimus võrreldes eelneva perioodiga siin kerge olukorra paranemine. Jälgitavuse osas on varasemaga võrreldes kontrollide arvu oluliselt suuendatud, mistõttu on suurenenud ka mittevastavuste osakaal (nõuetele vastavaid 80,4%). Jälgitavus aitab toidu liikumist käitlemisahelas jälgida ning toetab vajaduse korral ohtliku toidu sihipärast turult kõrvaldamist või tagasikutsumist. Mida rohkem ja täpsemaid andmeid käitlejal on, seda lihtsam ja kiirem on tuvastada nõuetele mittevastavat toitu ning see turult kõrvaldada ja tagasi kutsuda. Vähem on ettevõtjatel läbi mõeldud, kuidas kiiresti ohtlik toit turult kõrvaldada või tagasi kutsuda, kuid puudusi on ka jälgitavuse nõuete täitmisel. Seetõttu jääb jälgitavuse teema ka järgnevatel aastatel järelevalve fookusesse.

Keemiliste riskide osas on 2022. a tulemus võrreldes eelneva perioodiga halvenenud. Kõige madalam nõuetele vastavate proovide osakaal on PAH-ide korral lihatoodetes (62,5%). Järelevalves on eeskätt fookusesse võetud põhiliselt elamiseks kasutatavad käitlemiskohad, kus toodetakse suitsutatud lihatooteid ning kasvanud võetud proovide arv. PAH-ide sisaldust toodetest on võimalik vähendada head tava järgides ning teadlikkust tuleb tõsta nii praktilisi teadmisi suitsutustehnoloogiast kui ka PAH-ide vältimise ja vähendamise meetmetest.

Toidualase teabe kontrolli nõuetele vastavuse olukord tegi 2022. a läbi kerge paranemise võrreldуna eelmise perioodiga (+5,9%), kuid jäädes samas ikkagi endiselt kokkuvõttes nõuete vastavuse osas väga madalaks (72,5%). Suuremad probleemid on seotud toitumis- ja tervisealaste väidete (nõuetele vastavuse osakaal 37%) ning e-kaubandusega (nõuetele vastavuse osakaal 55%). Kontrollide arv 2022. a oli 6694, kasvades 9% võrreldes 2021. aastaga. Võrreldes 2021. aastaga on nõuetele vastavuse osakaal suurenenud kõikide toidualase teabe kontrollide lõikes sõltumata, kas kontrollitud on müügipakendi märgistust, lahtise toidu

[19] Kriitilised kontrollpunktide ohuanalüüs

müügikohas või e-poes või käitlejalt käitlejale esitatud toidulast teavet või toitumis- ja tervisealaste väidete esitust.

2022. aasta järelevalvetulemuste põhjal vajavad suuremat tähelepanu jätkuvalt ettevõtete valmisolek toodete tagasikutsumiseks, HACCP ja eeltingimuste programmi nõuete täitmine, PAH-ide sisaldused lihatoodetes, toidualasest teabest toitumis- ja tervisealaste väidete ning e-kaubanduse valdkonnad. Vaja on tõsta nii nõuetealast teadlikkust, praktilisi oskusi kui ka hoida probleemsed valdkonnad endiselt suuremas järelevalvefookuses.

Tarbija teadlikkuse baromeeter – tarbija teadlikkust toiduohutusest hinnati suvel 2019[20] ning tulemused kajastuvad 2020. a tulemusaruandes. Järgmine tarbija teadlikkuse uuring on planeeritud 2023.

Tarbija kindlustunde indeksit hinnati viimati 2021. aastal ning tulemused kajastuvad 2021. a tulemusaruandes. Järgmine tarbija kindlustunde indeksi hindamine on planeeritud 2023.

Olulisemad tegevused ja arengud 2022. aastal:

- Ümberkorraldused valitsemisalas
    - Riigi ressursside tõhusamaks kasutamiseks ja uute väljakutsetega toime tulekuks korrastati 2022. aastal riigireformi raames riiklikku laboriteenuse turgu. 1. jaanuaril 2023. a alustas Maaeluministeeriumi valitsemisalas tööd Veterinaar- ja Toidulaboratooriumi baasil moodustatud **Riigi Laboriuuringute ja Riskihindamise Keskus (LABRIS)**, mille tegevusvaldkondade hulka kuulub ka toiduohutuse valdkonna riskide hindamine, toiduahela riskidest teavitamine ja teadusnõu andmine Maaeluministeeriumile ning Põllumajandus- ja Toiduametile. Tegevuse korraldamiseks on loodud labori juurde riskihindamise osakond.
- Uuringud ja ekspertarvamused
    - 2022. a valmisid LABRIS-es järgmised tööd: „Musta pässikut sisaldavate toidulisandite ohutushinnang“, „Väikelaste piimad ja joogid – turu-uuring“, „Loomataudi maale toomise kiire ohuprognoosi mudel“ ja "Loomataudide seirete süsteemi üle vaatamine ja muutmise võimalused (loomataudi seirete portfell)" ning alustati mitmete riskihinnangute ettevalmistavate töödega (nt toidulisandite tarbimine, stevioolglükosiidide saadavus, toiduga kokkupuutuvate materjalide ohutus jne).
    - LABRIS uuringu „Musta pässikut sisaldavate toidulisandite ohutushinnang“[21] tulemusena leiti, et toodete pakenditel olev teave vastab üldjuhul toidulisandite märgistusele esitatavatele nõuetele ning keelatud toitumis- ja tervisealaseid väiteid pole esitatud, kuid veebipoodides kasutatakse toodete müügil tõendamata ja keelatud väiteid. Riskihinnangule järgnesid riskijuhtimise meetmete valik, kohtumised sektori esindajatega ning järelevalvetoimingud.

[20] Toidu märgistamise ja toiduhügieeni uuring, RAIT Faktum & Ariko, 2019
[21] https://vetlab.ee/et/riskihindamine/riskihindamise-projektid

- 2022. a avaldas Tervise Arengu Instituut Eesti rahvastiku soola tarbimise uuringu[22] tulemused. Uuringu käigus uuriti ka toitumise seisukohalt oluliste mikrotoitainete seleeni ja joodi saadavust. Uuring tõi välja Eesti inimeste ülemäärase soola (naatriumi) tarbimise ning osutas, et eesti inimeste joodi ja seleeni saadavus jääb üldjuhul soovituslikku vahemikku. Uuringu järeldusi arvestatakse järgmiste Eesti toitumis- ja liikumissoovituste koostamisel ning tarbijate teavitamisel. Uuringust järeldub, et Eestis ei ole sellist seleeni defitsiiti, mis vajaks riiklikke sekkumismeetmeid (nt seleeniga rikastatud väetiste kasutuselevõtt). Vaatamata sellele on oluline, et seleeni bioproovide uuringuga loodi Eestis juurde kompetentsi taoliste uuringute läbiviimiseks, mis on vajalik edaspidi taoliste uuringute läbiviimisel.
- 2022. a lõppes rakendusuuring[23] maasikate Eesti (geograafilise) päritolu analüütiliseks tõendamiseks referentsandmekogu loomiseks. Kolme aasta (2020–2022) jooksul kogutud maasika proovide analüüsitulemuste põhjal koostati Eesti päritolu maasikate referentsandmekogu, mille alusel on võimalik isotoopandmete põhjal eristada Eesti maasikat teistes riikides kasvatatud maasikast. Võimalus määrata laboris analüütiliselt maasikate Eesti päritolu avaldab positiivset mõju ausale konkurentsile, sealjuures aitab see tõhusamalt võidelda toidupettustega seoses maasikate päriolu võltsimisega.
- 2022. a jätkus rakendusuuring mee Eesti (geograafilise) päritolu tõendamiseks täiendava viisi loomisega. Võimalus määrata laboris analüütiliselt mee Eesti päritolu avaldab positiivset mõju ausale konkurentsile meeturul, sealjuures aitab see tõhusamalt võidelda toidupettustega seoses mee võltsimisega. Meeproove võetakse kolmel järjestikusel aastal (s.o 2021—2023), meetodi loomise tähtaeg on kaks aastat arvates viimase meeproovide saadetise saamisest (eeldatavasti 2025. a sügis).

- Õigusloome
  - Koostatud on Eesti vastused Euroopa Komisjoni avalikes konsultatsioonides toidu märgistamise ja kestlike toidusüsteemide kohta. Alustati Eesti vastuste koostamist Euroopa Komisjoni avalikus konsultatsioonis toiduga kokkupuutuvate materjalide kohta. 2022. aastal võttis Euroopa Komisjon vastu määruse ringlussevõetud plasti kohta, milles esitatakse nõuded ringlusse võetud plasti turule viimiseks toiduga kokkupuutuva materjalina, sh ringlussevõtu tehnoloogiate sobivuse hindamiseks, ELi üleses registris ringlussevõtjate, ringlussevõtukäitiste ja uute tehnoloogiate esitamise kohta. Lisaks oli 2022. a üleval mitmeid teemasid seoses toiduga kokkupuutuvate materjalides sisalduvate ainete ohutusega nt stüreeni genotoksilisus. Toimusid aktiivsed arutelud seoses toiduohutuse aspekti arvestamisega pakendivaldkonnas planeeritavate muudatustega (nt ühekordse plasti direktiivi ülevõtmine, ringmajanduse teine pakett).

[22] https://etag.ee/wp-content/uploads/2022/08/TAI-Soola-tarbimise-uuringu-lopparuanne.pdf
[3] https://maablogi.wordpress.com/2023/01/05/sool-seleen-jood-kui-palju-neid-peaks-tarbima/
[23] https://www.pikk.ee/wp-content/uploads/2023/04/RUP_Maasikas_lopparuanne.pdf

- 2021. a avaldas Euroopa Komisjon aruande toiduga kokkupuutuvate materjalide (TKM) ametlikust kontrollist liikmesriikides, milles toodi välja palju puudusi valdkonna järelevalves. 2022. a alustasime toiduohutuse tervikteenuse fookusteemana analüüsi, et hinnata TKMi ametliku kontrolli tõhusust Eestis, st kas praegune kontrolli korraldus ja maht, sh inspektorite teadlikkus, seirete maht, keskasutuse ja labori tugi, tagab inimeste tervise ja tarbijate huvide kõrgetasemelise kaitse.
- Toidulisandite valdkonnas võeti vastu komisjoni määrus, millega reguleeriti rohelise tee ekstraktide sisaldust toidulisandites. Samuti keelati toidud (sealhulgas toidulisandid), mis sisaldavad rohkem kui 3 mg punasest fermenteeritud riisist saadud monakoliini. Võetud meetmed tuginevad EFSA riskihinnangutele. Algasid arutelud Euroopa Komisjonis toidus leiduvate tehisnanomaterjalide valdkonna reguleerimiseks ning võeti meetmeid EL üleselt delta-9-tetrahüdrokannabinooli (Δ9-THC), ohratoksiin A, vesiniktsüaniidhappe, dioksiinide, elavhõbeda, perfluoralküülühendite (PFAS) ning pestitsiidijääkide saadavuse piiramiseks toidust. 2022.a valmistati ette maaeluministri määruse „Põllumajandusministri määruse nr 24[24] „Müügipakendisse pakendamata toidu toidualase teabe esitamise nõuded“ muutmine“ eelnõu. Eelnõus kavandatavad nõuded on vajalikud tarbijate paremaks teavitamiseks ja toidualase teabe esitamise nõuete lihtsustamiseks müügipakendisse pakendamata toidu ümberjagamisel tarbijale.

- Teavitustegevused
  - Teadmussiirde pikaajalise programmi raames on toidu käitlejatele läbiviidud toiduohutuse alaseid teabepäevi, koolitusi, konverentse ning koostatud infomaterjale. 2022. a viidi ellu järgmised tegevused: kaks hübriidkonverentsi (toiduohutuse konverents, pakendikonverents), osavõtjaid kokku 377; erinevatel toiduohutusega seotud teemadel toimus 18 veebipõhist ja neli kontaktset infopäeva (nt e-kaubandus, õigusaktid, märgistamine, trendid, toiduohutuskultuur, toidupettuste ennetamine, laboriuuringud, toidu jälgitavus, piimatootmine, gluteenivabad tooted, joogivee proovivõtjate väljaõpe, nõuded valdkonnas alustajale, puhastusprotsessid, osavõtjaid kokku 1148) ning 23 veebipõhist täienduskoolitust (osavõtjaid kokku 687); üks õppereis 10-le osavõtjale; ilmus viis elektroonilist teabematerjali toidupatogeenide kohta, akrüülamiidi vähendamise võimalustest ning konservide ohutu tootmise kohta; avaldati seitse veebiseminari ja salvestatud loengut.
  - Lisaks koostati ja ajakohastati toidukäitlejatele mitmed juhendid, muuhulgas toiduohutus annetamisel; eraelamus toidu käitlejale; loomsete kõrvalsaaduste käitlemine jaemüügiettevõttes. Põllumajandus- ja Toiduameti kodulehele lisati uuendused eraelamus toidu käitlejatele väikeses tootmismahus valmistatud hakkliha ja lihavalmististe proovivõtu sageduse kohta; selgitus veiste farmis tapmise kohta; avalike ürituste rubriik; „Toidu pakendamine“; „Toiduohutuskultuur, see on juhtkonna pühendumus toiduohutusele“.

[24] RT I, 13.03.2015, 19.

- Toiduohutuse alast teavet laiemale avalikkusele on avaldatud erinevate kanalite kaudu: ajalehed, ajakirjad, avaldatud on pressiteateid ning sotsiaalmeedia ja blogi postitusi toiduohutuse teemadel. Maablogis selgitati näiteks järgmisi toiduohutuse teemasid: rohepööre ja seda mõjutavad tarbijavalikud; toidulisandid; mahlatoodete nimetused; pestitsiidide toimeainete jääkide aruande ülevaade; toitumis- ja tervisealased väited; toiduohutuse riskide hindamisest; suitsutatud tooted; piim ja piimatoodete nimetused; musta pässiku riskihinnang; magusaine (n-ö Steevia); akrüülamiidid. Lisaks viidi läbi teavituskampaania, mille fookuses oli toidu märgistusel oleva info lugemine. Eesmärk oli tõsta inimeste teadlikkust märgistusel esitatud teabe, eeskätt toidu nimetuse ja toidu koostisosade osas ning suurendada märgistuste lugemist paremate toiduvalikute tegemiseks. Tarbijale tehti ka sihitud sotsiaalmeedia postitusi säilimisaja terminite "kõlblik kuni" vs "parim enne" selgitamiseks. II ja III kooliastme õpilastele viiakse läbi alates 2022. aastast SA Eesti Maaelumuuseumi poolt õppeprogrammi „Toidu eluring“, milles lapsed õpivad hindama inimtegevuse mõju looduskeskkonnale, lahatakse toiduraiskamise tekkepõhjuseid ning leitakse toidujäätmete probleemile lahendusi.
    - 2022. a mais startis Maaeluministeeriumi valitsemisala teenusedisaini arenguprogramm. Koostöös otsiti lahendusi toidupakendite märgistuste loetavuse parendamiseks, rakendades selleks teenusedisaini metoodikat ja disainmõtlemist. Projekti tulemusena töötatakse välja toidumärgistuse loetavuse ja teksti paigutuse hea tava koostöös pakendidisainerite ja tööstusega ning luuakse visuaalsed näited materjali illustreerimiseks.
- Järelevalve
    - Toiduohutuse järelevalve eesmärgiks on läbi eesmärgipärase ja tulemusliku kontrolli teostamise aidata kaasa, et tarbijani jõuaks ohutu ja nõuetekohane toit, ning toidu käitleja rakendab kõiki temast olenevaid abinõusid toidu käitlemise ja toidu nõuetekohasuse tagamiseks. 2022. aasta prioriteetide raames tegeleti mittenõuetekohase toidu (sh ohtliku toidu) turule jõudmise riskide maandamisega. Koostati ja ajakohastati mitmeid järelevalve juhendeid, näiteks valmisid toiduohutuse valdkonna käsiraamatud toidu seire, toidu käitlemise järelevalve ja toiduga seotud ohuolukordadele reageerimise kohta; toote *Listeria monocytogenes* modelleerimis- ja nakatamiskatse tulemuste hindamiseks; temperatuuri registreerimisseadmete ning termomeetrite nõuete kohta toiduks ettenähtud kiirkülmutatud toidu transpordivahendites, lao- ja säilitusruumides; toidualase teabe kontrolliks; kodulindude tapaeelse ja tapajärgse kontrolli tapamajas teostamine; lihakäitlemisettevõtete kontrollide planeerimine; tegevused järelevalve käigus võetud proovi toiduohutusnõuetele (määruse 2073/2005 I lisa 1. peatükk) mittevastava tulemuse korral; loomsest toidust ja põllumajandusloomadelt uuritavate saasteainete seireplaanis ettenähtud proovide võtmine; mitteloomset toitu ja/või liittoitu käitlevate ning mitteloomse esmatootmisega tegelevate ettevõtete ametlike kontrollide planeerimine. Uuendati toidu situatsiooniplaani.
    - 2022. a järelevalve plaanilistest kontrollidest teostati 95% (plaani osaline täitmata jätmine oli tingitud ametnike vahetumisest teatud valdkondades). 2022. a jaanuari

seisuga on Eestis 19 283 toidu käitlemisettevõtet. Kokku teostati 9532 kontrolli, planeeritud oli 8113 kontrolli. Lisandunud plaanivälised kontrollid olid seotud järelkontrollide, RASFF ja vihjetega. 2022. a kontrolliti kõikides valdkondades ettevõtete enesekontrolliplaanis jälgitavuse toimimist, kaebuste lahendamise süsteemi ning valmisolekut toitu kiirelt turult kõrvaldada ja tagasi kutsuda. Selles osas täheldatud puudused moodustasid kõikidest toiduettevõtetes tuvastatud puudustest umbes 15 %. Jälgitavuse ning turult tagasikutsumise süsteem enesekontrolliplaanis hinnati ebapiisavaks 20%-l juhtudel ning nendelt ettevõtetelt nõuti tegevuste üle vaatamist. Ettevõtetele tehti 2022. a 1369 ettekirjutust ning 3128 haldusmenetluse lõpetamise teadet (nt juhul kui ettevõtja rakendas koheselt parendusmeetmeid). Võrreldes 2021. aastaga on ettekirjutuste arv tõusnud, teostatud kontrolltoimingutest ligi 14 % juhtudest lõppes ettekirjutusega.

- 2022. a jooksul võeti toiduproove kokku 9471, neist 249 ei vastanud nõuetele (2,6%). Nõuetele mittevastavate proovide seas olid näiteks üksik tetratsükliini leid searümba tapajärgses proovis, *Salmonella spp*. ja kampülobakteri leiud plaanilistes sealiha ja broileriliha, lihavalmistite ja lihasaaduste proovides, polütsüklilised aromaatsed süsivesikud (PAH) lihatoodetes, *Listeria monocytogenes* leiud kalatoodetes.
- 2022. a esitati toidu käitlemise teatisi/tegevusloa taotlusi kokku 5367, teatisi toidulisandi esmakordse turuleviimise kohta 535 ning teatisi eritoidu esmakordse turuleviimise kohta 6. Toidu väljaveosertifikaatide arv 5638.

Peamised kitsaskohad, mis takistasid tulemuste saavutamist:

- Toidu ohutuse ja usaldusväärsuse tagamine eeldab teadmuspõhist lähenemist, järjepidevat kohanemist ühiskonna ootustega riskide maandamisel ja laiapõhjalist järelevalvet ning tarbija teadlikkuse tõusu. Seetõttu on vaja oluliselt tõsta riigi suutlikkust tegeleda tõhusalt toiduohutuse järelevalvega, sh riskihindamise ja –kommunikatsiooniga.
- Vaja on suurendada seirete ulatust ja mahtu riskihindamiseks vajalike algandmete kogumiseks (nt pestitsiidide, antibiootikumide jääkide jm toidu saasteainete seire nii Eesti kui importtoodetes, toidupettused, päritolu, eksportturgude avamisega seonduvad seired). Sealjuures on oluline tagada laborite suutlikkus (aparatuur, metoodikad, kompetents) riiklike teenuste osutamiseks vajalikul (seniste teenuste jätkumine ja uued teenused) tasemel.
- Eesti toiduohutuse alase situatsiooni hindamiseks on oluline tagada piisavas mahus teadusuuringute tegemine (laiaulatuslikum toidu kaudu saadavate saaste- ja lisaainetest ning toiduga kokkupuutuvatest materjalidest tulenevate riskide hindamine, toidupettuste tuvastamise meetodite arendamine, toidus esinevate pestitsiidide jääkide uurimine, sh ainete koosmõju hindamine, biomonitooring).

7.3.4 MEEDE Kvaliteetsed sisendid põllumajanduses

Meetme eesmärk on võimaldada mitmekesist põllumajandustootmist. Meede jaguneb neljaks tegevuseks: maakasutus, maaparandus, sordiaretus ja taimne paljundusmaterjal ning põllumajandusloomade aretus. Eesmärkide saavutamist jälgitakse tabelis 3 toodud mõõdikutega.

Põllumajandusmaa on Eestis üldiselt ekstensiivses kasutuses, kuid looma- ja taimekasvatuse intensiivsus on ebaühtlane. See tekitab teatud piirkondades keskkonnasurvet ning teistes piirkondades võib osa põllumajandusmaast jääda kasutuseta. Eesti põllumuld kannatab orgaanilise aine ja toitainevaru vähenemise, tihenemise, ning piirkonniti ka hapestumise all. Endisel põllumajandusmaal on muld hävinenud teede ja hoonete ehitamise tõttu.

Maaparandussüsteemide toimimisest sõltub üle poole põllumajandusmaa (01.01.2023 seisuga 636 803 ha) ja kolmandiku metsamaa (01.01.2023 seisuga 751 443 ha) sihtotstarbeline kasutamine. Maaparandussüsteemide kogupind suurenes võrreldes 2021. aastaga 3710 ha võrra eelkõige metsakuivenduse abil. Kuivendatud metsamaa pinna suurenemine on tingitud asjaolust, et enne 2003. aasta 1. juulit ehitatud maaparandussüsteemi, mis on maaparandussüsteemide registrisse kandmata, võib lihtsustatud korras kanda maaparandussüsteemide registrisse 2026. aasta 1. jaanuariks ning seda võimalust kasutatakse aktiivselt. Ka kliimamuutustega kohanemine toob kaasa kuivendussüsteemide pinna suurenemise, sest aasta keskmine sademete hulk suureneb ning ekstreemsed ilmastikuolud sagenevad ja tugevnevad. Kuivendussüsteemid aga maandavad ebasoodsast ilmastikust tingitud riske. Seetõttu on oluline, et maaparandussüsteemi omanikud teevad korrapäraselt maaparandushoiu tegevusi ning investeerivad maaparandussüsteemide ajakohastamisse. Maaparandussüsteemide korrastamisega parandati 2022. aastal 19 329 ha maatulundusmaa viljelusväärtus, mis on 3637 ha vähem kui 2021. aastal. Korrastatud maaparandussüsteemid hõlmasid 24% erametsa- ja põllumajandusmaad ning 76% riigimetsamaad. Uute kuivendussüsteemide osatähtsus korrastatud maaparandussüsteemidest on marginaalne, põllumajandusmaale rajati 23 ha ja erametsamaale 160 ha kuivendussüsteeme. Fookuses on olemasolevate maaparandussüsteemide rekonstrueerimine. Põllumajandus- ja Toiduamet korraldas riigi poolt korras hoitavate ühisveevoolude korrastamist 2022. aastal 258 km ulatusest, sellest toetusega (MAK investeeringumeetme 4.3.1 kaudu) uuendati 25 km. Ühiseesvoolude korrastamise tempo on aeglustunud seoses korrastustööde ja nende ettevalmistavate tööde kallinemisega. Sellest tulenevalt uuendati riigi poolt korras hoitavaid ühiseesvoolusid aasta jooksul vähem, kui vaja oleks.

Toetatud Natura 2000 erametsamaa pindala aastas on suurenenud tänu järjepidevale Natura 2000 erametsatoetusele ja mõnevõrra suuremale toetuse eelarvele võrreldes varasemate aastatega, millega hüvitatakse erametsaomanikele looduskaitseliste piirangute tõttu saamata jäävat tulu. Toetusega hõlmatud pind on aasta-aastalt suurenenud. Seeläbi pakutakse elupaiku ja soodsat kasvukohta erametsades üle 2000 kaitsealusele loomaliigile, üle 4000 kaitsealusele taimeliigile ning 90 kaitsealusele seene- ja samblikuliigile.

Eesti sordiaretuse põhirõhk on muutuvatesse kliimatingimustesse sobivate, haiguskindlate ja hea kvaliteediga teraviljade, õlikultuuride, heintaimede, köögiviljade ning puuvilja- ja marjasortide aretamisel. 2022. aastal jätkus „Sordiaretusprogramm 2020–2030“, mille eesmärgiks on aretada tarbijate nõudlusele ja vajadusele vastavaid Eesti sorte. 2022. aastal lisandus sordilehele üks sort: talirüps `Aita´. Sordi sordilehte võtmiseks peab sort läbima lisaks registreerimiskatsetele ka majandusviljelusväärtuse katsed selleks, et teha kindlaks, kas sordid sobivad Eesti kliima- ja mullastikutingimustes kasvatamiseks. Viimased aastad on nii Eestis kui ka Euroopas näidanud, et majandusviljelusväärtuse katsete tulevik on tihedalt seotud

kliimamuutustega. Ilmastik muutub üha ekstreemsemaks ning põua ja veedefitsiidi tingimustes saab peamiseks probleemiks olema katsete säilimine. Teiselt poolt võib katseid ohustada tugev vihmasadu ja tuul, mis võib põhjustada lamandumist.

Kvaliteetne seeme on saagi alus. Eestis toodetakse sertifitseeritud seemet järjest enam. Sertifitseeritud seemnekartuli ning puuvilja- ja marjakultuuride istutusmaterjali tootmisel on veel potentsiaalset kasvuruumi. Kuna 2022. aasta seemnesaagi sertifitseerimise protsess kestab kuni 30. juunini 2023. a, siis järelduste tegemiseks saame kasutada 2021/22 hooaja andmeid, võttes aluseks 2021. aasta seemnesaagi sertifitseerimise perioodi, mis lõppes 30. juunil 2022. Sertifitseeritud seemet toodeti selles perioodis kokku 27 295 407 kg. Seda on võrreldes 2020. aasta saagiga 6 502 429 kg vähem. Viimastel aastatel on toimunud märgatav paranemine sertifitseerimise läbinud partiide suhtarvus (2021. aastal 87%), mis näitab kvaliteedi tõusu nii põldtunnustamises kui ka proovide võtmises ning tasusüsteemi muutmises proovide analüüsimisel. 1. juulist 2022 algas 2022. aasta seemnesaagi sertifitseerimise periood. 26. mai 2023 seisuga on selles perioodis sertifitseeritud 37 340 048 kg seemet. Teraviljaseemne idanevus on hea, üle 90%, kuid probleeme esineb osade kaunviljaseemnepartiide idanevusega. Seemne valdkonna strateegilise eesmärgi – turustatav seeme on kvaliteetne – indikaatoriks on analüütilise puhtuse nõuetele vastavate seemnepartiide osakaal sertifitseerimisse tulnud partiidest. Puhtuse nõuetele vastavate partiide osakaal jõudis 95%-ni. Tuulekaer on raskesti tõrjutav umbrohi, mida peab tõrjuma, kuna see levib kiiresti ning võib põhjustada olulist majanduslikku kahju seemnekasvatuses ja tarbeviljapõldudel (saagikadu). Tuulekaeraga saastunud pind järjest väheneb: kui 2021. aastal oli tuulekaeraga saastunud pind 132 275 ha, siis 2022. aastal oli saastunud pind 20 673 ha võrra väiksem ehk 111 602 ha.

Põllumajandusloomade aretamise eesmärk on tagada loomade jõudlusvõime, geneetilise väärtuse suurenemine, genofondi säilimine ja loomakasvatuse majanduslik tasuvus. Põllumajandusloomade aretus üldiselt on Eestis heal tasemel. Piimatoodangult lehma kohta on Eesti jõudnud ELis esimeste sekka, lihaveisekasvatuses on suurenenud puhtatõuliste aretusloomade arv. Riik toetab tõuraamatu ja aretusregistri pidamist, jõudluskontrolli ning geneetilise väärtuse hindamist. Vaatamata pidamis- ja aretustoetustele on eesti maatõugu veis, eesti vutt, kihnu maalammas, eesti hobune, eesti raskeveohobune ning tori hobuse universaalsuund ja vana-tori suund jätkuvalt ohustatud tõu staatuses ja vajavad kultuuripärandi ja geneetilise mitmekesisuse säilimiseks erilist tähelepanu.

Olulisemad tegevused ja arengud 2022. aastal:

- **Kuni 2019. aastani vastas keskmiselt 88% sertifitseerimisse tulnud partiidest puhtuse nõuetele, sealt edasi on see osakaal tõusnud 95%-ni.** Paranemisele on oluliselt kaasa aidanud taimede paljundamise ja sordikaitse seaduse 2019. aastal jõustunud muudatus, mille kohaselt tasub sertifitseerimise taotleja seemnete analüüsimise eest otse seemnekontrolli laborile. 2021. aastal oli sertifitseerimise läbinud seemne partiide suhtarv 87%.
- Kasutades külvisenormi 180 kg/ha sai Eestis 2022. aastal külvata 2021. aastal toodetud sertifitseeritud teraviljaseemnega kuni 32% teravilja kasvupinnast, seega on teraviljaseemnega isevarustatuse tase viimase kolme aastaga langenud 30% võrra.

- 2021. aasta seemnesaagi sertifitseerimise perioodil (01.07.2021–30.06.2022) tootis 77 ettevõtet kokku 27 295 tonni seemet. Seda on võrreldes 2020. aasta saagiga 6319 tonni võrra vähem peamiselt ebasoodsamate ilmastikutingimuste tõttu (kuum ja kuiv). 2021. a sertifitseerimisperioodi jooksul väljastati 1342 seemnepartiile sertifitseerimise otsus ja seemnepakendi etiketid. Etikette väljastati selle perioodi jooksul kokku 73 834 tükki, nendest ettevõtjaile trükkimiseks PDF failina 21 862 tükki ehk 30%. Eelmisel perioodil oli see osakaal vaid 11%. Kuus seemne pakendamise ettevõtet omavad õigust trükkida etikette enda ettevõttes. See kiirendab nende ettevõtete jaoks oluliselt seemnete sertifitseerimise protsessi ning väheneb PTA kulu etiketipaberile ja postiteenusele. Taimede paljundamise ja sordikaitse seaduse (TPSKS) kohaselt on PTA-l kohustus sertifitseerimist tõendavad dokumendid väljastada ning ettevõtjal on teatud tingimustel ja soovi korral õigus need välja printida.
- 2022. aastal muudeti põllumajandusloomade aretuse seaduses ohustatud tõugude kohta kehtestatud nõuded selgemaks. Seadus sätestati selgelt, et juhul, kui tõu siseselt on eristunud mitu alampopulatsooni, siis peab iga sellise alampopulatsiooni kohta olema pädeva asutuse poolt heakskiidetud aretusprogramm. Selline regulatsioon võimaldab ohustatuks tunnistada ka selgelt määratletud tõu osa, millele sisuliselt kohalduvad tõu kohta kohalduvad reeglid. Sellist regulatsiooni ongi vaja juhul, kui vana tõugu soovitakse üheltpoolt säilitada, aga teiselt poolt ka edasi aretada ning aretuseks kasutada tõu omaduste parandamiseks teistesse tõugudesse kuuluvaid aretusloomi.
- 2022. aastal alustati loomageneetiliste ressursside säilitamise ja säästva kasutamise programmi väljatöötamist aastateks 2024–2030. Töö jätkub 2023. aastal.
- 2022. a valmis Põllumajandusuuringute Keskuses muldade niiskusrežiimi kaardirakendus, mis võimaldab põllumajandustootjal langetada kultuuride ja agrotehnoloogia valikul paremaid otsuseid ökoloogilisest ja ökonoomilisest vaatepunktist lähtuvalt. Lisaks on alates 2022. a algusest kättesaadav ka uuendatud muldade kasutussobivuse kaardirakendus ning varasemalt on valminud muldade lõimiste kaardirakendus ja mullaerosiooni kaardirakendus. Need kaardirakendused on hea võimalus mullainfo levitamiseks laiale huviliste spektrile, tavalisest inimesest kuni teadlasteni välja. Eeskätt aga pakuvad need olulist infot põllumajandustootjatele oma muldade paremaks tundmaõppimiseks ning seeläbi mullast lähtuvate ja mullasõbralike otsuste tegemiseks.[25]

Peamised kitsaskohad, mis takistasid tulemuste saavutamist:

- **Sordiaretus seisab silmitsi mitmete väljakutsetega.** Nendest olulisemateks on aretuse võimalikult kiire reageerimine muutuvatele kliimatingimustele ning tootja ja tarbija nõudlusele (väiksema keskkonnamõjuga tootmine), uute aretustehnoloogia meetodite kasutuselevõtt (ja selle lubamine tavaaretuses) ning aretajate järelkasvu tagamine. Nende väljakutsete lahendamiseks tuleb panustada inim- ja tehnoloogilise võimekuse tõstmisse ning luua võimalus kasvatatavate sortide info kogumiseks. Uute aretustehnoloogiate arengutega kaasas käimiseks tuleb aktiivselt osaleda Euroopa Liidu otsustusprotsessis. Järjest olulisem on tootjate keskkonnahoidliku tootmise alane nõustamine.

[25] https://metk.agri.ee/teadus-uuringud/mullastik/kaardirakendused

- **Suur osa maaparandussüsteemidest on tänaseks amortiseerunud.** Riigi poolt korrashoitavate ühiseesvoolude toimimisest sõltub u 64 000 ha põllumajandusmaa kasutatavus ja heakord ning on otseselt seotud toidujulgeoleku tagamisega. Riigi poolt korras hoitavate ühiseesvoolude ebapiisav maaparandushoid ei maanda piisavalt ilmastikuriske põllumajandustootjale ja metsakasvatajale. Maaparandussüsteemid vajavad investeeringuid hea kuivendusseisundi ja veekaitseliste eesmärkide saavutamiseks.
- Loomageneetiliste ressursside säilitamise ja säästva kasutamise programmi valmimisel on selle tegevuste elluviimiseks vajalik püsiv rahastus, mis võimaldaks geneetilise materjali kogumist ning selle uurimist ja säilitamist.
- Maa kui piiratud ressursi kasutusele on konkurents erinevate valdkondlike poliitikate eesmärkide ja huvigruppide vahel, mis tervikliku maakasutuspoliitika vaate puudumisel võivad vastanduda (sh põllumajandus- ja metsandussektoris). Seetõttu on oluline teha roheülemineku alaseid otsuseid kõigi asjakohaste poliitikate ja ühiskonna kui terviku huvidest lähtudes, võttes seejuures aluseks laiapõhjalised mõjuhinnangud. Kogu roheülemineku protsessis tuleb poliitika toetuseks koguda kaasaegsete meetodite abil kõrge kvaliteediga keskkonnaandmeid.
- Olemasolev mullastikukaart on suure väärtusega, ent see vajab nii muldade kaitse ja kasutamise kui kõigi teiste keskkonnavaldkonna otsuste parendamise seisukohalt uuendamist. Eesti mullastiku kaarti ehk Eesti maakatastri maa kvaliteedi ja hindamise kaarti ei ole selle loomisest saadik ca 30 aasta jooksul ajakohastatud. Sisuliselt on mullastikukaardi näol tegemist staatiliste, ühekordse projekti raames kogutud andmetega. Tänaseks on mullastikukaart osaliselt nii tehniliselt kui sisuliselt vananenud ja vajab ajakohastamist.

7.3.5 MEEDE Põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine ja turustamine

Meetme eesmärk on tagada Eesti põllumajandus- ja toidusektori konkurentsivõime. Meede jaguneb seitsmeks tegevuseks: põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste konkurentsivõime, põlvkondade vahetus, riskijuhtimine ja põllumajandusturgude tasakaal, ühistegevus ja koostöö, ekspordivõimekus ja Eesti toidu kuvand, mahepõllumajandus ning toidu varustuskindlus. Eesmärkide täitmist jälgitakse tabelis 3 toodud mõõdikutega.

Põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstuse sektoritel on oluline roll Eesti majanduses. Nimetatud sektorid annavad ~3,4% Eestis loodud lisandväärtusest ja seal töötab ~4,8% hõivatutest. Maapiirkonna elanikest töötab eeltoodud valdkondades 15000 hõivatut, ehk 9% maapiirkonna hõivatutest.

Põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstusega tegelevates ettevõtetes loodi 2022. aastal 1,07 mld eurot lisandväärtust ehk 3,4% Eestis loodavast lisandväärtusest. Võrreldes eelneva aastaga suurenes lisandväärtus kolmandiku võrra. Põllumajanduse, metsamajanduse, kalapüügi, toiduainete tootmise ning joogitööstuse loodud lisandväärtus hõivatu kohta 2019–2021 aastate keskmisena oli 34 041 eurot. Majandustulemuste paranemist võib eelkõige seostada kiire hinnatõusuga.

Põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstuse ettevõtetes oli 2022. aastal hõivatud keskmiselt 27 200 inimest, moodustades koguhõivest 4,8%. **Põllumajanduse** majandusharu toodangu väärtuseks koos tootetoetustega (ehk alushindades) kujunes 2021. aasta andmetel 1,13 mld eurot, millest toodanguga seotud toetused moodustasid 2%. Toodangust moodustas taimekasvatussaaduste kogutoodangu väärtus (576 mln eurot) ~50,5%, loomakasvatussaaduste kogutoodangu väärtus (451 mln eurot) ~40% ning lahutamatud kõrvaltegevused ja põllumajanduslikud teenustööd ~9,5% (kokku 107 mln eurot). Suurima osatähtsuse kogutoodangu väärtusest moodustasid piimatoodang (23%) ja teraviljatoodang (23%). 2022. aasta esialgsel korrigeeritud hinnangul kujuneb põllumajandussektori kogutoodangu väärtuseks 1,59 mld eurot[26].

Toiduainetööstus (sh joogitootmine) on pikaajaliste traditsioonidega haru Eesti töötlevas tööstuses. Eestis tegutseb toiduainetööstuse valdkonnas üle 940 ettevõtte (2021. a andmetel 941) (juriidilisi isikuid). Suurusgrupiti (tööga hõivatud isikute arvu järgi) on kõige enam alla 10 töötajaga mikroettevõtteid, mis moodustavad ~78% kogu ettevõtete arvust. Samas annavad mikroettevõtted vaid ~5% toiduainetööstuse müügitulust ja ~70% tuleb ettevõtetest, kus on üle 100 töötaja.

Toiduainetööstuses töötab umbes 3% hõivatutest ning sektor annab 3% Eestis loodud lisandväärtusest. Toiduainetööstuste müügitulu oli 2022. aastal 2,8 mld eurot, suurenedes aastaga 24%. Müügitulu kiire kasv tulenes eelkõige toodangu kallinemisest, sest toodangu mahud kasvasid samal ajal vaid 2%. **Toiduainetööstuste kasumlikkus on viimastel aastatel vähenenud, mis tuleneb kiiresti kasvanud kuludest**. **Kogukasum** 2022. aastal[27] oli 48,7 mln eurot, mis võrreldes eelneva aastaga vähenes enam kui kolmandiku võrra (-33%). Kahjumiga lõpetasid lihatööstus (-21,7 mln eurot), muude toiduainete tootmise ettevõtted (-5,2 mln eurot) ning pagaritööstus (-0,5 mln eurot). Suurima osa Eesti toidutööstuste toodangust annavad jätkuvalt piima- (24%) ja lihatööstus (17%). Toiduainetööstuses loodi 2022. aastal 363,5 mln eurot **puhast lisandväärtust**[28]**.** Puhas lisandväärtus vähenes kallinenud kulude tingimustes 1,3%. Suurima panuse toiduainetööstuse lisandväärtuse loomisse andsid joogi- ja piimatööstus. Tegevusalade lõikes olid muutused võrreldes eelmise aastaga väga erinevad, kui puu- ja köögiviljatööstus suurendas lisandväärtust 50%, mis tulenes eelkõige madalast võrdlusbaasist, siis lihatööstuses loodud lisandväärtus vähenes aastases võrdluses enam kui kolmandiku võrra (-33%). Lisandväärtus vähenes veel muude toiduainete tootmises (-26%) ja pagaritööstuses (-15%).

Põllumajanduse tööhõive on alates Eesti taasiseseisvumisest pidevalt vähenenud. Põllumajanduse, kalanduse ja toiduainetööstuse ettevõtetes oli 2022. aastal hõivatud keskmiselt 27 200 inimest, moodustades koguhõivest 4,8%. Aasta-aastalt on põllumajanduse ja toidutööstuse tööhõive vähenenud, kuid viimastel aastatel on langus olnud aeglasem. Ettevõtete poolt tehtavad investeeringud on üheks hõivet vähendavaks teguriks.

[26] Avaldatud 22.03.2023 (SA)
[27] Kasutatud on Statistikaameti andmebaasis lühiajastatistikas avaldatud ettevõtete kogukasumit, mis ei ole võrreldav aastastatistikas avaldatava puhaskasumiga, kuna nende arvutamisel on kasutatud erinevaid metoodikaid.
[28] Puhas lisandväärtus = (müügitulu-kulud kokku) + tööjõukulud

Tööjõuvajaduse seire uuringu OSKA andmetel prognoositakse, et nii põllumajanduses kui ka toiduainetööstuses väheneb järgneva kümnendi jooksul hõive umbes 10–11% võrra ja põhiosa hõivatute arvu kahanemisest annab lihttöötajate arvu vähenemine, samas spetsialistide arv võib mõnevõrra suureneda. Ettevõtete poolt tehtavad investeeringud on üheks hõivet vähendavaks teguriks, mis üheltpoolt vähendavad nõudlust tööjõu järele, aga samas toovad ka muudatusi töö sisusse. Aastases võrdluses suurenes 2022. aastal põllumajanduse, kalanduse ja toidutööstuse sektorite hõive 1000 inimese võrra ehk 3,8%. Vaadates muutusi hõivatute vanusegruppide lõikes, siis üldiselt iseloomustab põllu-, metsamajanduse ja kalanduse sektorit vananemine. Noorema ja keskealise rahvastiku osakaal ühiskonnas väheneb ning vanemate inimeste osatähtsus suureneb, sarnane trend iseloomustab Euroopat üldiselt. Näiteks vanusegrupi 50-74-aastased osatähtsus hõives on võrreldes sajandivahetusega 14 protsendipunkti suurenenud, mille tulemusel on lähiaastatel töötajate asendusvajadus keskmisest suurem.

Põllumajandus- ja toidutootmise konkurentsivõimeliseks arenguks on vajalik sissetulekute stabiilsus, mida mõjutab oluliselt põllumajandussektori avatus riskidele, mis võivad olla nii ettevõttesised kui ka -välised ning tekitada suuri nõudluse ja pakkumise tasakaalu muutumisi, mis suurendavad hindade ja põllumajandusturgude volatiilsust. **Põllumajandustootjate sissetulekutele avaldavad olulist mõju hinna-, tootmis-, ilmastiku-, makromajanduslikud ja poliitikariskid.** Riskijuhtimismeetmete kasutusele võtmise soodustamiseks on väga oluline tõsta teadlikkust riskijuhtimise vajalikkusest ja arendada selle rakendamise oskusi. Nõudlus toidu järele maailmas üha kasvab ja tarbijate ootused toidu kvaliteedile on üha kõrgemad. **Eestil on head eeldused kvaliteetsete põllumajandussaaduste, toidukaupade ja muude tootmissisendite tootmiseks ja ekspordiks.** Seda toetavad nii puhas keskkond, hea looma- ja taimetervise seisund kui ka toimivad järelevalvesüsteemid. Väga oluline on panustada riigi ühtse ja eksporti toetava kuvandi loomisele, mis aitaks suurendada Eesti toodete ja tootjate tuntust. Riik on panustanud eksportööridele kontaktide leidmisele ja kontaktvõrgustike loomisele kaasa aitamisse. Kolmandate riikide turgude avamisel on väga tähtis osa Eesti taime- ja loomatervise ning toidujärelevalve toimival korraldusel, samuti tihedatel diplomaatilistel suhetel, mis saavutatakse läbi kõrgetasemeliste kohtumiste.

Eestist eksporditi 2022. aastal põllumajandussaadusi ja toidukaupu jooksevhindades 2,016 mld euro väärtuses ning imporditi Eestisse 2,265 mld euro eest.[29] Võrreldes eelneva aastaga kasvas eksport 37% ja import 27%. Kaubavahetuse puudujääk 2022. aastal oli 249 mln eurot, vähenedes 2021. aastaga võrreldes 60 mln euro võrra ehk 36% võrreldes algtasemega. PõKa tegevussuuna 5 üheks eesmärgiks on Eesti toiduainesektori konkurentsivõimelisus nii sise- kui ka välisturul, mille ühe mõõdikuna on välja toodud põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi ja impordi suhtarv. 2018. aasta algtase oli 0,74. Nimetatud näitaja oli 2022. aastal 0,89. Eesmärgiks on seatud, et suhtarv paraneb võrreldes algtasemega. Võrreldes 2021. aastaga kasvas piimasektori ekspordikäive 37%, kala- ja lihasektori ekspordikäive vastavalt 18% ja 34%. Kaubavahetuse väärtuste suurenemist toetas kiire hinnakasv, mahud näitasid tagasihoidlikumat kasvu. Teravilja ekspordikäive suurenes 66%. Statistikaameti jaanuaris 2023 avaldatud andmete kohaselt oli 2022. aastal koristatud teraviljasaak 19% suurem kui 2021. aasta saak. Suurema

[29] Avaldatud 10.03.2023 (SA)

rapsi kasvupinna tõttu koristati rapsi rekordsaak, mis panustas õlikultuuride ja õlikultuuride saaduste ekspordi kasvu. Eksport kasvas samuti suurenenud reekspordi ehk välismaalt sisse toodud kaupade taasväljaveo toel.

Eestis toodetud või töödeldud põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport 2022. aastal oli hinnanguliselt 1,5 mld eurot. Ligi kolmandiku ekspordist moodustab tooraine väljavedu. Tooraine hinnad maailmaturul on muutumises ja sõltudes tooraine hindadest ei pruugi ekspordikäibe kasv olla stabiilne. Vene-Ukraina sõja tõttu on majanduse lähiväljavaade endiselt seotud ebakindlusega ning hetkeolukord soosib pigem ekspordi vähest kasvuootust. Lähiturgude majandusarengud, inflatsiooni kontrolli alla saamine rahapoliitiliste otsuste abil mõjutavad kaubavahetust. Ekspordi seisukohalt on Eesti toidusektori lähiaastate suurimaks väljakutseks leida uusi turustusvõimalusi väärindatud toodetele, mis aitaks maandada tooraine ekspordil hindade volatiilsusest tulenevaid riske ja ebakindlust ning tugevdada Eesti ettevõtete positsiooni välisturgudel. Oluline on kriisist mõjutatud ettevõtete seniste turustusvõimaluste taastumine välisturgudel ning uute ärikontaktide leidmine, mis aitab ettevõtjatel oma tavapärase majandustegevusega jätkata ning kriisist võimalikult kiiresti välja tulla.

Eesti põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordist ligi poole moodustab väljavedu nelja lähiriiki (Leetu, Lätti, Soome ja Rootsi), samas on sihtriikide arv aasta-aastalt suurenenud. Mida laiem on stabiilsete sihtturgude ring, seda kiiremini saavad ettevõtted reageerida nõudluse muutusele ja seda väiksem on ühe turu äralangemisest tulenev äriline risk. Erinevad sekkumismeetmed aitavad Eesti põllumajandussaaduste tootjatel ja töötlejatel uutele sihtturgudele siseneda ning oma positsioone olemasolevatel sihtturgudel kindlustada. 2022. aastal oli välismessidel osalemiseks ja turundusürituste korraldamiseks võimalus taotleda turuarendustoetust.

Mahepõllumajandussektor kasvab hoogsalt nii maailmas, Euroopas kui ka Eestis. Tarbijate nõudlus mahetoodete järgi suureneb, järjest enam lisandub uusi mahetootjaid ning ühes sellega laieneb ka mahepõllumajandusmaa pindala. Mahepõllumajandusliku maa (sealhulgas üleminekuajal olev maa ja karjatatav mittepõllumajanduslik maa) pindala oli 2022. aasta lõpus 233 872 hektarit, suurenemine võrreldes 2021. aastaga 4472 ha võrra (1,9%). **Mahetootmisega tegelevaid põllumajandusettevõtteid oli 2022. aastal 2046**, võrreldes eelmise aastaga suurenes nende arv kolme võrra ehk 0,1%. Mahepõllumajandusettevõtted on aastatega ka järjest suuremaks kasvanud – 2022. aastal oli keskmises mahepõllumajandusettevõttes ligikaudu 114 ha mahepõllumajandusmaad. Igal aastal suureneb ka mahetooraine väärindamisega tegelevate ettevõtete arv. **2022. aastal tegeles mahepõllumajandusliku toidu töötlemise ja sööda tootmisega kokku 193 ettevõtet.** Palju toodetakse puu- ja köögiviljatooteid ning jooke, sh mahlu, nektareid, mahlajooke jms. Toodetakse ka tera- ja kaunviljatooteid, pagari-, pasta- ja kondiitritooteid, liha- ja piimatooteid, teesid ning õlisid. Järjest enam kasutatakse mahetooteid ka toitlustusasutustes, sealhulgas lasteasutuste toitlustamisel. 2022. aasta lõpuks oli Põllumajandus- ja Toiduametit mahetoitlustamisest teavitanud 125 toitlustusettevõtet.

Biomajandus on nii „Põllumajanduse ja kalanduse arengukavas aastani 2030“ kui seda elluviivates programmides horisontaalne ja mitmeid tegevusi läbiv teema. Kestliku biomajanduse

arendamist peetakse oluliseks ka pikaajalises strateegias „Eesti 2035“, kus Maaeluministeeriumile on antud teema osas juhtroll. Maaeluministeerium panustab ka „Teadus- ja arendustegevuse, innovatsiooni ning ettevõtluse (TAIE) arengukava 2021–2035“ fookusvaldkonna „Kohalike ressursside väärindamine“ arendamisse. Taaste- ja vastupidavuskava (RRF) ressursitõhusate rohetehnoloogiate investeeringute tegevuse „Bioressursside väärindamine“ (kogueelarve on 23,8 mln eurot) raames toetatakse investeeringuid tootmistehnoloogia uuendamiseks, tootearenduseks ja bioressursside (sh kõrvalsaaduste ja jääkide) väärindamiseks, uuenduslike ressursitõhusate ja kõrge lisandväärtusega toodete väljatöötamiseks ning teadus- ja arendustegevuse ning innovatsioonivõimekuse kasvatamiseks. Toetuse taotlusvoor avati 2022. aastal ja tegevused viiakse ellu 2026. aasta esimeseks poolaastaks. Taastekava bioressursside väärindamise investeeringutega viiakse ellu mahukad, Eesti majanduse jätkusuutlikku kasvupotentsiaali tugevdavad suurprojektid. ÜPP strateegiakava 2021–2027 raames valmistatakse samuti ette bioressursside väärindamise investeeringute sekkumist (alates aastast 2023), keskendudes eelkõige esmatootjatele suunatud väikeprojektidele (perioodi kogueelarve 3 mln eurot).

Olulisemad tegevused ja arengud 2022. aastal:

- Põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste konkurentsivõime
    - Jätkati väikepõllumajandustootja toetuse maksmist ja ka tootmisega seotud toetuste maksmist piima-, puu- ja köögivilja, ute ja kitse kasvatamise sektoris.
    - Jätkati põllumajandustootjate tulemuslikkuse meetme, väikeste põllumajandusettevõtete arendamise meetme, mikro- ja väikeettevõtjate põllumajandustoodete töötlemise ning turustamise investeeringutoetuse meetme, keskmise suurusega ettevõtjate ja suurettevõtjate põllumajandustoodete töötlemise ning turustamise investeeringutoetuse meetme, mesilaspere toetuse ja mesindusprogrammi ning koolikava toetuse rakendamist.
    - **Vedelkütuse erimärgistamise seaduse ja Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika rakendamise seaduse muutmise seaduse** muudatuste alusel saavad alates 1. jaanuarist 2023 erimärgistatud diislikütust (EDK) osta ainult juriidilised isikud ja füüsilisest isikust ettevõtjad, kellel on põllumajandustoetuste ja põllumassiivide registri andmetel ostuõigus ning nende esindajad, kellel on esindusõigus erimärgistatud diislikütuse ostmiseks**.** Eesmärk on vähendada põllumajandus- ja kalandussektoris kasutatava erimärgistatud diislikütuse väärkasutamist ja seeläbi suurendada aktsiisilaekumist. Erimärgistatud diislikütuse näol on põllumajandus- ja kalandussektori konkurentsivõime seisukohast tegemist olulise soodustusega (ligikaudu 30 miljonit eurot aastas).
    - 2021. aastal valmis analüüs ja ettepanekud biomajanduse arendamise kohta, mis esitati Vabariigi Valitsusele heakskiitmiseks. Jätkutegevusena koostatakse 2022. aasta jooksul ringbiomajanduse arendamise teekaart ja piirkondlikud ringbiomajanduse teekaardid. Jätkati sekkumiste ettevalmistamisega RRF ja ÜPP raames.
- Põlvkondade vahetus
    - Jätkus põllumajandusliku tegevusega alustava noore põllumajandustootja toetuse meetme rakendamine ja noore põllumajandustootja otsetoetuse maksmine.

    - Alates 2022. aastast sätestati noortele põllumajandustootjatele kohustus osaleda ettevõtlusalasel infopäeval, mis sisaldas äriplaani koostamise tutvustust ning mis on korraldatud arengukava meetme 1 „Teadmussiire ja teavitus" tegevuse liigi 1.4 „Pikaajalised programmid" raames, kui nad soovivad toetust taotleda „Põllumajandusliku tegevusega alustava noore ettevõtja toetus" meetmest. Infopäeva eesmärk on pakkuda noortele põllumajandustootjatele omandamiseks või seniste teadmiste täiendamiseks põllumajandusliku ettevõtlusega alustamiseks vajalikke baasteadmisi äriplaani kirjutamisest ja koostamisest ning tegevuste pikaajalisest planeerimisest (sh nt tagasiside, näpunäited, ohukohad), mis aitavad noortel põllumajandustootjatel oma äriplaani kvaliteeti tõsta ja senisest enam mõelda läbi ning planeerida oma tegevusi.
- Ühistegevus ja koostöö
    - Jätkus ühistegevuse pikaajalise programmi rakendamine ja selle raames ühistute arendamisse suunatud tegevuste elluviimine.
    - Jätkati ka tunnustatud tootjaorganisatsiooni ja tunnustatud tootjarühma põllumajandustoodete töötlemise ning turustamise investeeringutoetuse meetme rakendamist
    - Kvaliteedikavades osalemine võimaldab tootjatel saada toodangu eest kõrgemat hinda ja seetõttu on kvaliteedikavade arendamisel oluline roll tootjate konkurentsivõime tõstmisel. Eestis on kaks riiklikult tunnustatud kvaliteedikava – „Rohumaaveise liha tootmine" ja 2022. aastal lisandus „Biosfääri programmiala rohumaaveis ja -lammas". Mõlemad kavad keskenduvad rohumaal kasvatatud loomade liha tootmisele. Kvaliteedikavades osalejate arvu kõikumist on mõjutanud erinevad asjaolud, kuid äramärkimist väärib ka asjaolu, et 2022. aastal oli lihatõugu lehmi aastatagusega võrreldes 542 võrra vähem. Viie aasta taguse ajaga võrreldes on lihatõugu lehmade pidamise lõpetanud 204 loomapidajat. Kuna seni on Eestis kvaliteedikavade võimalusi tagasihoidlikult kasutatud, on oluline jätkuvalt toetada kvaliteedikavade arendamist ning tõsta laiema avalikkuse teadlikkust kvaliteedikavade olemusest. 2022. a jätkus põllumajandustoodete ja toiduainete kvaliteedikavas osalemise toetuse ning toidukvaliteedikava raames toodetud tootest teavitamise ja toote müügi edendamise toetuse rakendamine.
- Riskijuhtimine ja põllumajandusturgude tasakaal
    - Jätkati ühtse pindalatoetuse ning rohestamise toetuse rakendamist.
    - 2022. aastal töötati välja meede „Toiduainetööstuse investeeringutoetus energia varustuskindluse tagamiseks" eesmärgiga toetada selliste investeeringute tegemist, mis aitavad tagada toidu tarneahela varustuskindlust ja toiduainetööstuse toimepidevust ning senisest suuremal määral toiduainetööstuse energiajulgeolekut ja vähendada sõltuvust fossiilsetest kütustest, sealhulgas Venemaa fossiilsetest kütustest. Energia varustuskindluse tagamiseks antav toiduainetööstuse investeeringutoetus on Eesti maaelu arengukava 2014–2020 meetme 4 „Investeeringud materiaalsesse varasse" tegevuse alaliik. Toetust antakse Euroopa Maaelu Arengu Põllumajandusfondist (EAFRD) ning „Eesti maaelu arengukava 2014–2020" alusel.

- Erakorralise toetusega põllumajandussektorile toetatakse erinevaid põllumajanduslikke esmatootmise tegevusvaldkondi. Erakorraline toetus jaguneb kaheks: 1. Kohandamistoetus; 2. Riigiabi toetus. Kohandamistoetusega toetati piimatootmist, sealiha tootmist ning lamba- ja kitsekasvatust. Riigiabi toetusega toetati veiseliha tootmist, kartulikasvatust, köögiviljakasvatust avamaal, maasikakasvatust, köögivilja-, köögivilja- ja maitsetaime-, maasika- ning lillekasvatust köetavas kasvuhoones, broilerikasvatust, munakanakasvatust ja vutikasvatust. Kogu eelarve maht on ~12 mln eurot
- Jätkati tegevusi EL turu läbipaistvuse rakendamiseks.
- 2021. aastal jõustus **põllumajandustoote ja toidu tarneahelas ebaausa kaubandustava tõkestamise seadus** (edaspidi PTEKS), millega võeti Eesti õigusesse üle Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv (EL) 2019/633, mis käsitleb põllumajandustoodete ja toiduainete tarneahelas ettevõtjate vahelistes suhetes esinevaid ebaausaid kaubandustavasid. Seadus aitab kaitsta põllumajandustoote ja toidu müüjaid ostjate ebaausate kaubandustavade eest. Sellega keelustatakse 16 erinevat ebaausat kaubandustava, millest 9 on alati keelatud ja 7 on keelatud juhul, kui lepingu pooled pole selles kokku leppinud. Enne PTEKSi jõustumist sõlmitud põllumajandustoote ja toidu müügilepingud tuli seadusega kooskõlla viia 12 kuu jooksul alates seaduse avaldamisest Riigi Teatajas ehk 2022. aasta 21. septembriks.
- Jätkus põllumajanduskindlustuse meetme rakendamine, mille raames toetati ka saagikindlustust.
- Euroopa Komisjonile esitati taotlus ja alates 1. jaanuarist 2022 on Eesti Euroopa viinamarjakasvatuse piirkonna nimekirjas.

- Ekspordivõimekus ja Eesti toidu kuvand
  - **2022. aastal rakendati visioonidokumendi „Eesti toit 2022–2025“** raames erinevaid tegevusi, mille eesmärk on Eesti toidu mainekujundus ja toidukultuuri edendamine, ettevõtete ekspordivõimekuse tõstmine ja tarbijate harimine.
  - Visioonidokumendis „Eesti toit 2022–2025“ on koduturu lähiaastate suurima väljakutsena kirjeldatud toidusüsteemide kestlikkuse arendamist ja kohaliku toidu väärtustamist tarbijate poolt. Visioonidokumendi üks eesmärk on tõsta elanikkonna toidualast teadlikkust, kaasates olulise sihtgrupina lapsi ja noori, et tarbija oskaks teha teadlikke valikuid.
  - Koostöös Eesti Peakokkade Ühendusega viidi koolides läbi projekt „Peakokad kooli“. SA Maaelumuuseumid rakendas lastele suunatud toidu- ja maaelu teemalisi haridusprogramme ning korraldas haridusliku sisuga maaelu ja toidu teekonda tutvustavaid laagriprogramme. Lastele oli suunatud ka Eesti toidu kuu ajal ETV 2 eetris saatesari „Magus Molekul“, mis tutvustab Eestile tüüpilisi toiduaineid ning samal ajal populariseerib teadust. Toimus virtuaalne avatud toidutööstuste nädal, mis oli pühendatud toidutootmise kestlikkuse aspektide tutvustamisele ning septembris tähistati juba kaheksandat korda Eesti toidu kuud. Eesti toidu kuu tähistamise eesmärk on tõsta kohalik toit ja toidukultuur tähelepanu keskpunkti ja väärtustada tööd ja maaelu, mille kaudu toit meie lauale jõuab. Eesti toidupiirkonnaks valiti 2022. aastal Järvamaa. Samuti panustas

Maaeluministeerium Eesti kokkade meeskonna erialasesse ettevalmistamisse rahvusvaheliseks kokandusvõistluseks Bocuse d´Or.

- Jätkus 2021. aasta kevadel alustatud teadmussiirde pikaajaline programm **toidusektori müügivõime edenduse tegevusvaldkonnas,** mille eesmärk on Eesti eksportööride ekspordialaste teadmiste ning müügialaste oskuste parandamine. 2022. aastal korraldati koolitusprogrammid nii ekspordiga alustavatele ettevõtetele kui juba kogenud eksportööridele, toimusid erinevad infopäevad ja õppereisid, ettevõtete personaalsed nõustamised ning toodeti mitmeid järelkuulatavaid taskuhäälinguid turgudele sisenemise ja ekspordiks sobiva toote arendamise teemadel.
- Turuarendustoetuse raames oli võimalik sektori esindusorganisatsioonidel taotleda toetust rahvusvahelistel toidumessidel ühisstendide korraldamiseks, messide külastamiseks ja turundusürituste korraldamiseks.

- Mahepõllumajandus:
  - **Mahepõllumajanduse edendamise tegevuskava aastateks 2023–2030** väljatöötamine on lõppjärgus, eesmärk on tegevuskava kinnitamine 2023. aasta esimeses pooles.
  - 2022. aasta septembrist alates rakendus **toetusmeede haridusasutustele**, mille raames toetatakse lastele mahetoitu pakkuvaid üldhariduskoole ja lasteaedu. Toetusmeede on suurendanud haridusasutuste huvi pakkuda lastele mahetoitu. 2022. aasta eelarve oli 0,67 miljonit eurot ning taotlusi hakati vastu võtma 2022. aasta II poolaastal. **Kui mahetoitlustamisest teavitanud koole ja lasteaedu oli 2021. aastal 45 (6% Eesti lasteaia- ja koolilastest), siis 2022/23. õppeaasta alguses pakuti mahetoitu juba 100 haridusasutuses (9% Eesti lasteaia- ja koolilastest).** Toetuse andmisega soovitakse 2030. aastaks jõuda tasemele, kus vähemalt 50%-le Eesti lasteaialastest ja üldhariduskoolide õpilastest pakutakse mahetoitu. Toetusega hüvitatakse mahepõllumajandusliku toidu kõrgema hinnaga seotud lisakulud haridusasutuste pidajatele. Lastele mahepõllumajandusliku toidu pakkumine aitab kaasa toidutootmise kestlikkusele ning laste teadlikkuse suurendamisele mahepõllumajandussektorist ja keskkonnahoiust laiemalt. Toetuse rakendamine aitab kaasa ka kohaliku mahepõllumajandussektori arengule, suurendades mahepõllumajandusliku toodangu turunõudlust. Mahepõllumajanduslikku toitu pakkuvad haridusasutused tagavad stabiilse ja kasvava nõudluse kohalike mahepõllumajandussaaduste järele ning annavad tootjatele suurema kindlustunde mahetootmisega jätkamiseks või sellega alustamiseks.

<u>Peamised kitsaskohad, mis takistasid tulemuste saavutamist:</u>

- Venemaa sõjaline agressioon Ukraina vastu ning Euroopa Liidu ja tema rahvusvaheliste partnerite kehtestatud sanktsioonid ning Venemaa vastumeetmed ettevõtjatele tekitanud majanduslikku ebakindlust, häirinud kaubavoogusid ja toidu tarneahela toimimist ning toonud kaasa erakordselt suure ja ootamatu sisendite (näiteks maagaas ja elekter) hinnatõusu, millest tulenevalt tekkis vajadus pikendada põllumajandustootjatele ning toiduainetööstustele suunatud investeeringutoetusmeetmetes investeeringute tegemise

tähtaega. Sõjategevuse tagajärjel tekkinud majanduslike mõjudega toimetulekuks on väga oluline suunata täiendavaid rahalisi vahendeid toiduainetööstusesse investeeringute tegemiseks ja luua tingimused selleks, et nende investeeringute tegemisega ka lõpuni jõutakse, et kaasa aidata toiduainetööstuse ettevõtjate konkurentsivõime parandamisele ja lisandväärtusega toodete töötlemise osakaalu suurendamisele, mis võimaldaks turult kõrgema ja stabiilsema sissetuleku kõigile tarneahela lülidele.

- Tõhusa järelevalvesüsteemi tagamiseks on tarvis tõsta Põllumajandus- ja Toiduameti suutlikkust tegeleda erinevate riskidega. Järelevalve kompetents vajab tõstmist, et anda sektorile eksperthinnanguid mahepõllumajandusliku tootmise jaoks. Mahepõllumajanduse valdkonnas jõuab turule järjest enam erinevate tootenimetuste ja koostisega väetisi ja taimekaitsevahendeid, mida mahepõllumajandustootjad soovivad kasutada. Enne on aga vaja veenduda, et need tooted on mahepõllumajanduses kasutamiseks sobilikud.

7.3.6 MEEDE Maa- ja rannapiirkonna areng

Meetme eesmärk on aktiivne ja elujõuline maapiirkonna elanikkond. Meetme alla kuuluvad programmi tegevused on maaelu ja kohalik kogukond ning finantsinstrumendid. Eesmärkide täitmist jälgitakse tabelis 3 toodud mõõdikutega.

Maapiirkonnas elab ja tegutseb pea kolmandik Eesti elanikkonnast, kellest ligi pooled tegelevad teenuste osutamisega, ligikaudu kolmandik põllumajanduse, jahinduse, metsamajanduse ja kalandusega ning viiendik töötleva tööstusega. Kokku pakub maapiirkond tööd 27% koguhõives osalejatest, s.o 189 000 inimesele.

Maapiirkonnas varasemalt domineerinud põllumajanduslike ettevõtete panus tööhõivesse on viimastel kümnenditel prognoositult vähenenud. Majandus maapiirkonnas on kohanenud ning muutunud oluliselt mitmekesisemaks tänu erinevates valdkondades tegutsevate tootmis- ja teenindusettevõtete osakaalu kasvule ja aktiivsete kohalike kogukondade kiirele arengule. Samas inimeste sissetulekud maapiirkonnas on keskmisest madalamad ning hea palgaga töökohti napib. Üldise rahvastiku vananemise tõttu on tekkinud olukord, kus tööturult vanuse tõttu välja langevate inimeste arv maapiirkonnas on suurem kui sinna sisenevate noorte arv. Kui linnapiirkonnas 20–40-aastaste elanike arvu osatähtsus sama vanusegrupi üldarvus kasvab, siis maapiirkonnas see kahaneb.

Olulisemad lahendamist vajavad probleemid on eelduste loomine uute hästi tasustatud eripalgeliste töökohtade tekkeks ja kohalike kogukondade aktiivsuse suurendamine hea elu- ja ettevõtluskeskkonna kujundamisel. Uute töökohtade tekkeks eelduste loomiseks rakendatakse maapiirkonnas majandustegevuse mitmekesistamise investeeringutoetuse meedet. 2022. aasta lõpu seisuga on toetus määratud kokku summas 63 miljonit eurot. Väljamakseid oli tehtud summas 42 miljonit eurot. Ettevõtjate huvi meetme kasutamise vastu vajalike investeeringute tegemiseks on suur. Meetme mõju uute töökohtade tekkimisele maapiirkonnas on märkimisväärne, arvestades taotlustes prognoositud uute loodavate töökohtade arvu. 2022. aastal loodi nimetatud meetmega 188,6 uut töökohta, sh 78,7 töökohta naistele ja 109,9 töökohta meestele.

Töökohtade loomisel on suure panuse andnud ka LEADER meede. 2022. aasta lõpu seisuga on kasutatud 88% planeeritud eelarvest ning välja makstud umbes 73% planeeritud eelarvest. Senised tulemused LEADER rakendamisel on olnud head. Ettevõtjate ja kogukondade huvi pakutavate võimaluste vastu on suur, mida näitab esitatud taotluste suur hulk ning taotlustes prognoositud loodavate töökohtade ja kohalike kogukondade omaalgatuslike tegevuste märkimisväärne arv. 2022. aastal loodi kokku 266,4 uut töökohta, sh 102 töökohta naistele ja 164,4 töökohta meestele. Kokku on 2022. a seisuga maaelu ja kohaliku kogukonna tegevuse all maapiirkonda loodud üle 1947 uue töökoha. ÜPP strateegiakava 2023–2027 rakendamisega kutsuti ellu ka ÜPP võrgustik, kes asendab senist Maaeluvõrgustiku tegevust.

Finantsinstrumendid on tõhusad turutõrke kõrvaldamiseks valdkondades, kus pangad ei anna laenu ning puuduvad muud investeerimise võimalused, näiteks väikeste põllumajandus- või maapiirkonnas tegutsevate või alustavate ettevõtete puhul, kellel puudub piisav krediidiajalugu või tagatisvara. Investeeringute turutõrgete kõrvaldamiseks tuleb aina rohkem rakendada uuenduslikke, põllumajanduse, kalanduse ja maapiirkonna eripära arvestavaid rahastamisvahendeid. 2022. aastal jätkus finantsinstrumentide rakendamine MAK-rahastamisvahendis kahe toote, mikro- ja väikeettevõtete kasvulaenu ning pikaajalise investeerimislaenu kaudu. Tänu Eesti maaelu arengukava 2014–2020 pikenemisele said ka finantsinstrumendid täiendavalt 15 miljonit eurot üleminekuperioodil (2021–2022) laenude väljastamiseks. Uued vahendid andsid võimaluse taasavada laenude väljastamine, mis 2020. aastal eelarve vahendite lõppemise tõttu peatati. 2022. seisuga oli MAK-rahastamisvahendist laenu lõppsaajate arv 279. Saavutatud mõju mõlema finantstoote puhul viitab sellele, et lisaks laenusaajatele on finantstoodete kaudu kaasatud täiendavalt ka erakapitali, mis võimaldab toetada suuremas ulatuses ettevõtjaid. Mikro- ja väikeettevõtete kasvulaenu saavutatud võimendav mõju 2022. aasta lõpuks oli 1,15 ning pikaajalise investeerimislaenu puhul 2,53.

Olulisemad tegevused ja arengud 2022. aastal:

- Jätkus Eesti maaelu arengukava (MAK) 2014–2020 rakendamine. Koos üleminekumäärusega kaasati MAK vahendite hulka ka Euroopa nõukogu määruse (EL) 2020/2094 alusel vahendid COVID-19 kriisi järgse taastumise toetuseks (edaspidi *taastekava vahendid*). 2022. aastal toimusid taotlusvoor nii maapiirkonnas majandustegevuse mitmekesistamise meetmes kui ka oli jooksvalt avatud LEADER meede.
- LEADERi kohaliku arengu strateegia 2023–2027 ettevalmistamise toetuse raames alustasid 26 kohalikku tegevusrühma uute arengustrateegiate koostamist. Uute arengustrateegiate välja töötamiseks said tegevusrühmad toetust tegevuspiirkonna sidusrühma võimestamiseks ja koolitamiseks, tegevuspiirkonda käsitleva uuringu tellimiseks, tegevuspiirkonna sidusrühmaga konsultatsiooni pidamiseks või eksperthinnangu tellimiseks ning kohaliku tegevusrühma toimimiseks. Strateegiad peavad valmima 2023. a kevadel. Maaeluministeerium plaanib korraldada strateegiate vastuvõtmise 2023. a suvel.

- 2022. aastal sai alguse ÜPP strateegikava 2023–2027 raames rakendatavate sekkumiste välja töötamine. Peamine fookus oli LEADER arengustrateegiate rakendamise sekkumise välja töötamisel, mille kaudu on võimalik perioodi 2023–2027 strateegiaid rakendada. Samuti toimus ettevõtluse konkurentsivõime sekkumise tingimuste ja skeemi ülesehitus. Mõlemad sekkumised on planeeritud avada 2023. aastal ning nende rakendamisel kasutatakse lihtsustatud kulumeetodeid, mis tähendab, et toetuse maksmine läheb oluliselt kiiremaks ja lihtsamaks ning toetuse saajad ei pea enam esitama kuludokumente.
- ÜPP strateegikava 2023–2027 rakendamisega sai alguse ka kohustuslik ÜPP võrgustik. ÜPP võrgustik asub Maaelu Teadmuskeskuse võrgustiku osakonnas moodustades maaeluvõrgustiku teenistuse, võttes üle ka kõik varasemad maaeluvõrgustiku ülesanded.
- 2022. aastal jätkas MES eluaseme kaaslaenu väljastamist maapiirkonnas kodu ehitamiseks või rekonstrueerimiseks. Katseprojektina rakendatakse kaaslaenu alla 1000 elanikuga asustusüksustes, v.a Harjumaal ja teatud Tartumaa valdades. Sihtasutuse kaaslaenu maksimaalne summa on 100 000 eurot. 2022. aasta lõpuks oli sõlmitud lepinguid 25 summas 1,37 mln eurot. Krediidiasutuste kaaslaenu summa on 1,61 mln eurot ning laenu saajate omafinantseering 829 tuhat eurot. Väljastatud laenudest on 7 Võrumaal ning Valgamaal, 6 Põlvamaal ja 5 Ida-Virumaal.
- Põllumajandus ja kalandusvaldkonna ettevõtjatele loodi võimalused Ukraina kriisi laenukäenduseks. MES käendus on kuni 5 mln eurot, kuid mitte rohkem kui 90% proportsionaalselt käendatavast laenu põhisummast või 35% fikseeritult käendatavast laenu põhisummas.

Peamised kitsaskohad, mis takistasid tulemuste saavutamist:

- Venemaa agressioon Ukrainas ning sellega seonduvad takistused (nt tarneahelate muutused) on takistanud teatud investeeringute elluviimist ning võivad suurendada katkestatud projektide arvu.
- Uute kohalike arengustrateegiate rakendamisega alustamine ning olemasolevate strateegiate rakendamise lõpetamine võib tekitada ajutist taotlusvoorude puudumist, mis võib halvendada teatud tegevuspiirkondades toetuste kättesaadavust.
- 2022. aastal sai alguses järsk EURIBORi tõus. Koos langeva majanduse ning ebakindlusega vähenes nõudlus ka investeeringute finantseerimisele. Teatud valdkondades kadus nõudlus täielikult ning tekkis vajadus suunata vahendeid valdkondadesse, kus nõudlus on suurem. Samuti on vajalik luua eluaseme kaaslaenu jaoks kahjude reserv, mis kataks võimalikud allahindlused ja kahjud, mida MES peab eluaseme kaaslaenu pakkumisel sisse võtma, kuna pakutav toote intress on samaväärne krediidiasutuste pakutava laenu intressiga.

7.4 Aruandeaasta programmi ja programmi tegevuse eelarve täitmine

Tabel 4. Programmi (nimetus) ja programmi tegevuste 2022. a eelarve täitmine

	Esialgne eelarve	Lõplik eelarve	Täitmine
Põllumajandus, toit ja maaelu	**420 392**	**434 789**	**415 542**

Kulud	420 392	434 789	415 542
Taimekaitse	**1 128**	**1 598**	**1 613**
Kulud	1 128	1 598	1 613
Väetised	**318**	**300**	**307**
Kulud	318	300	307
Täiendav keskkonnahoid	**100 080**	**72 592**	**96 975**
Kulud	100 080	72 592	-96 975
Taimetervis	**2 212**	**2 852**	**2 674**
Kulud	2 212	2 852	2 674
Loomatervis	**8 412**	**9 686**	**8 042**
Kulud	8 412	9 686	8 042
Söödaohutus	**1 442**	**1 661**	**1 063**
Kulud	1 442	1 661	1 063
Loomade heaolu	**8 313**	**1 767**	**5 990**
Kulud	8 313	1 767	5 990
Toiduohutus	**9 054**	**12 974**	**11 357**
Kulud	9 054	12 974	11 357
Maakasutus	**7 544**	**4 143**	**7 357**
Kulud	7 544	4 143	7 357
Maaparandus	**11 395**	**15 746**	**10 781**
Kulud	11 395	15 746	10 781
Sordiaretus ja taimne paljundusmaterjal	**8 845**	**12 288**	**10 503**
Kulud	8 845	12 288	10 503
Põllumajandusloomade aretus	**6 276**	**5 590**	**6 777**
Kulud	6 276	5 590	6 777
Põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste konkurentsivõime	**53 877**	**92 795**	**62 095**
Kulud	53 877	92 795	62 095
Põlvkondade vahetus	**8 589**	**13 677**	**5 783**
Kulud	8 589	13 677	5 783
Riskijuhtimine ja põllumajandusturgude tasakaal	**1 706**	**1 644**	**1 342**
Kulud	1 706	1 644	1 342
Ühistegevus ja koostöö	**3 075**	**1 214**	**1 101**
Kulud	3 075	1 214	1 101
Ekspordivõimekus ja Eesti toidu kuvand	**131 377**	**134 007**	**130 890**
Kulud	131 377	134 007	130 890
Mahepõllumajandus	**28 442**	**5 478**	**23 730**

Kulud	28 442	5 478	23 730
Maaelu ja kohalik kogukond	**26 775**	**44 455**	**27 038**
Kulud	26 775	44 455	27 038
Finantsinstrumendid	**1 531**	**322**	**125**
Kulud	1 531	322	125

8. Kalanduse programm

Programmi nimi	Kalanduse programm
Programmi eesmärk	Kestlik kalandus, mis tagab sektori konkurentsivõime ning kalavarude säästliku majandamise.
Strateegia „Eesti 2035“ siht (alasihi täpsusega)	Eesti majandus on tugev uuendusmeelne ja vastutustundlik. Eestis on kõigi vajadusi arvestav, turvaline ja kvaliteetne elukeskkond. Eesti on uuendusmeelne, usaldusväärne ja inimesekeskne riik.
Programmi periood	2022–2025
Peavastutaja (ministeerium)	Maaeluministeerium
Kaasvastutajad (oma valitsemisala asutused)	Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Amet (PRIA), Põllumajandus- ja Toiduamet (PTA)
Kaasvastutaja ministeerium ja selle valitsemisala asutused (ühisprogrammi puhul)	Keskkonnaministeerium ja Keskkonnaamet (KeA)

8.1 Programmi mõõdikud

Tabel 3. Programmi (nimetus) ja programmi tegevuste mõõdikud

Programmi mõõdikud	Tegelik			Sihttase	
	2020	2021	2022	2022	2022
Lisandväärtus töötaja kohta ettevõtetes, mis tegelevad kalandusega (kutseline kalapüük, vesiviljelus ja kala töötlemine), €	**26 579**	25 711	-	29 000	29 000

Töökohtade arv ettevõtetes, mis tegelevad kalandusega (kutseline kalapüük, vesiviljelus ja kala töötlemine)	**1904**	1903	-	1857	1857
Heas seisus kalavarud, %	**39**	39	-	53	60
Programmi tegevus	Kutseline kalapüük				
Ranna- ja sisevete kalapüügi sektoris hõivatute keskmine vanus	53,7	53,9	54	54	54
Kutselise kalapüügi ettevõtete keskmine palk (suhe Eesti keskmisesse), %	-	79	-	94	96
Kutselise kalapüügi ettevõtete müügitulu, (EUR)	-	57, 9 mln	-	65, 1 mln	66, 4 mln
Programmi tegevus	Vee-elusressursside töötlemine				
Eesti päritolu eksporditavate toodete koguväärtus, €	121 mln	129 mln	153 mln	129 mln	138 mln
Kalandustoodete tarbimine Eestis, (kg inimese kohta)	15	15	17	19,5	19,5
Kalatöötlemise lisandväärtus sektoris töötaja kohta, €	21 811	21 501	-	18 000	22 000
Programmi tegevus	Vesiviljelus				
Vesiviljelusettevõtete müügitulu, €	4 mln	4,3 mln	4,9 mln	6 mln	7,6 mln
Vesiviljelussektori toodang, tonni	1040	849	801	1400	1800
Programmi tegevus	Kalavarude ja -püügi haldamise ning kaitse korraldamine				
Madalas seisus varude arv	23	23	-	18	15
Jõgedel avatud rändetakistuste arv (tk)	108	114	118	115	125

8.2 Programmi olukorra analüüs

Kalanduse programmi eesmärk on kestlik kalandus, mis tagab sektori konkurentsivõime ning kalavarude säästliku majandamise. Tegemist on Maaeluministeeriumi ja Keskkonnaministeeriumi ühisprogrammiga, mille eesmärkide täitmist jälgitakse tabelis 3 toodud mõõdikutega.

Majanduslikult elujõulise ja konkurentsivõimelise kalandussektori areng sõltub suuresti kalavaru seisundist ning piiratud ressursi tingimustes tehtud otsustest selle varu kasutamisel ja haldamisel. Lisaks tuleb leida võimalused, kuidas kasutada võimalikult efektiivselt maa- ja veeressurssi kalakasvatamisel. Kalapüük, kalapüügi- ja vesiviljelustoodete töötlemine, vesiviljelus – need valdkonnad peavad põhinema konkurentsivõimet, sissetulekuid, lisandväärtust ja teadmisi suurendaval majandamisel, mis on samaaegselt keskkonnahoidlik ja sünergiaid loov.

Eesti kutselise kalapüügi sektor jaguneb ranna- ja sisevete püügiks, Läänemere traalpüügiks ning kaugpüügiks. 2022. aasta alguse seisuga tegutseb sektoris 1390 püügiloa omanikku ning 2362 kalurit. Piiratud kalavaru tingimustes tagab oskusteabe ja traditsioonide kestmise, konkurentsivõime püsimise ning ettevõtjate tehtud investeeringute järjepidevuse ajaloolisel püügiõigusel põhinev kalapüügivõimaluste jaotussüsteem.

Peamised väljakutsed püügisektoris on seotud püügikoormuse vähendamise ja sissetulekute tõstmisega, kuivõrd majanduslikult olulistest kalavarudest on praegu heas seisus alla poole. Kalavarude looduslikuks taastumiseks tuleb taastada kalade elupaiku ja kudealasid ning tagada nende säilimine. Ohustatud kalaliikide varude taastamiseks asustatakse veekogudesse kalade noorjärke. Kalavarude hea seisundi saavutamiseks on vaja vähendada püügikoormust nende kalavarude kasutamisel, mis ei ole heas seisundis (eelkõige ahven ja koha). Samuti on vaja ajakohastada kalavarude kaitsemeetmeid. Jätkuvalt on vajalik teha jõupingutusi ebaseadusliku kalapüügi ohjamiseks, püütud kala tagasiheite lõpetamiseks ning soovimatut kaaspüüki vähendavate püügimeetodite ja püügivahendite kasutusele võtuks.

Ranna ja siseveekogude kalapüügi- ja vesiviljelussektori konkurentsivõime ja tulusus on madal, mis muuhulgas tuleneb ebapiisavast ühistegevusest toodangu väärindamisel ja turustamisel ning on tingitud ka kalapüügi hooajalisusest, mistõttu on vaja tähelepanu pöörata ranna- ja siseveekogude kalurite tegevuste mitmekesistamisele ja sissetulekute tõstmisele. Säästva sinimajanduse kasvu toetab kestliku kalapüügi- ja vesiviljelustoodete tootmise ja vee-elusressursside väärindamise kõrval ka jõukate rannikukogukondade areng.

Vee-eluressursside töötlemist iseloomustab vähene tootearendus. See tähendab ühelt poolt seda, et tooted on tagasihoidliku lisandväärtusega, teisest küljest on senini vähe tähelepanu pööratud nende ressursside töötlemisele, mille potentsiaal on kasutamata või vähe kasutatud ja mille väärindamine ei suurenda survet keskkonnale, et tagada vastavus elurikkuse, kliimaneutraalsuse ja ringmajanduse eesmärkidega. Kalandussektori ettevõtete investeeringute soodustamiseks tuleb toetada keskkonnasõbralike ja energiasäästlike tehnoloogiate kasutuselevõttu, soosides ressursside tõhusamat kasutust. Kalatöötlemis- ja vesiviljelussektoris tegutsevatele mikro- ja väikeettevõtjatele, kellel on madal omafinantseeringuvõime, ning väikeste ja keskmiste suurustega ettevõttetele (VKE), kellel on raske saada pikaajalisi laene, võimaldatakse turutõrgete leevendamiseks ligipääsu laenurahale. Töötlemissektori konkurentsivõime tõstmiseks, sh lisandväärtuse kasvatamiseks on vaja toetada vee-elusressursside tootearendust ja uuenduslike tehnoloogiliste lahenduste väljatöötamist ettevõtete ja teadus- ja arendusasutuste koostöö ning Eesti teadlaste rahvusvahelises teaduskoostöös osalemise kaudu.

8.3 Programmi tegevuste täitmise analüüs

Kalanduse programmi kuulub kestliku kalanduse meede, mille eesmärk on kestlik kalandus, mis tagab kalandusvaldkonna konkurentsivõime ning kalavarude säästliku majandamise. Meede jaguneb viieks programmi tegevuseks: kutseline kalapüük, vee-elusressursside töötlemine ja turustamine, vesiviljelus, Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi keskkonnakaitsemeetmete rakendamine ja kalavarude haldamise ja kaitse ning harrastuspüügi korraldamine (KeM tegevus).

Kalavarud on rahvuslik rikkus, mida tuleb kasutada säästlikult. Seetõttu tuleb kalavarude kasutamist ja kaitset korraldada viisil, mis tagab varude kestlikkuse, võimaldades samas saada nende kasutamisest võimalikult suurt sotsiaalset ja majanduslikku tulu. Kalanduse majanduslike eesmärkide täitmiseks on oluline luua tingimused elujõulisele ja konkurentsivõimelisele vesiviljelus-, kalapüügi- ja vee-elusressursside töötlemise sektorile, pöörates enim tähelepanu tootlikkuse tõstmisele ja lisandväärtuse kasvule.

Heas seisus ja madalas seisus kalavarude kohta puuduvad praeguse seisuga2022. a andmed. Mõlemad mõõdikud on omavahel seotud ja **2022. a tulemus selgub juunis 2023**, kui kõik kalavarude seisundi lõpparuanded (uuringute tulemused) on esitatud.

Heas seisus varude osakaal kukkus 2020. aastal 39% peale, kuhu jäi pidama ka 2021. aastal. (2018. a oli 50% varudest heas seisus). Seega võib varude seisundit pidada halvaks. Üks suur teema millega peame jätkuvalt tegelema, et seda kurssi muuta on püügikoormuse vähendamine rannapüügis, st et püügivahendeid on liiga palju võrreldes kala populatsiooni suurusega (nõuab head koostööd Maaeluministeeriumi ja Keskkonnaministeeriumi vahel ning kaluritega). Samuti on vajalik kalavarude kaitsemeetmeid ajakohastada, näiteks ahvena alammõõtu tõsta. Eesmärgiks on tõsta 60% kalavarudest heale tasemele 2030. aastaks.

Sotsiaal-majanduslik mõju ühe harrastaja kohta aastas oli 2022. a 323 eurot. Selle mõõdiku tulemused selguvad üle aasta. 2020. a oli see näitaja 210 eurot ja ilmselt andsid siin osalise tagasilöögi rangelt kehtestatud koroonapiirangud. See mõõdik on otseselt seotud Eesti majanduse üldise taseme ja heaoluga. Kui majanduse üldnäitaja paraneb, suurenevad ka kulutused harrastuspüügile, ja vastupidi. 2022. a oli vastav näitaja tõusnud 323 eurole.

Kalade rändetakistusi oli 2022. aastaks lõheliste jõgedel avatud kokku 118 tk. 2022. aastal avati neli paisu: Kurmiveski Häädemeeste jõel, Varangu Selja jõel, Kuustle Pöögle ojal ja Loo pais Loo jõel. Rändetakistuste likvideerimine on pidev töö ning käib aktiivne lahenduste otsimine koostöös teadlaste ning Keskkonnaministeeriumi haldusala asutustega.

Olulisemad tegevused ja arengud 2022. aastal Maaeluministeeriumi haldusalas:

- **Merevesiviljeluse arendamiseks** valmis 2022. aastal EMKF rahastamisel uuring Rohevetika *Ulva Intestinalis* **kasvatamise tehnoloogia välja töötamiseks**, mis on Läänemere tingimustes potentsiaalseks liigiks madala troofilisusega vesiviljeluses, ja

uuring karbikasvatuse lahenduste loomiseks kogu väärtusahela ulatuses. Vetika- ja karbikasvatust nähakse keskkonnast toitaineid välja viivate vesiviljeluse lahendustena, mis kombineerides kalakasvatusega võimaldaks merevesiviljeluse arendamist ja vesiviljeluse toodangumahu suurendamist merekasvanduste toel.

- Kutselisel kalapüügil elektrooniliselt andmete esitamise nõude sisseviimiseks anti 25. oktoobril 2022. a vastu võetud kalapüügiseaduse muudatusega Vabariigi Valitsusele õigus kehtestada määrusega kohustus andmete esitamiseks elektrooniliselt ka seal, kus see ei ole juba nõutud Euroopa Liidu määrusega.
- Taastuvenergia osakaalu suurendamiseks võimaldati ka 2022. aastal EMKF 2014–2020 vahendite toel kalandussektori ettevõtjatele üleminekut taastuvenergeetika kasutuselevõtuks, võimaldades seeläbi lisaks keskkonnahoidlikule tootmisele vähendada ka energiakandjate hinnatõusust tulenevaid mõjusid lõpptootele, soodustades seeläbi energiajulgeoleku ja varustuskindluse toimepidevuse tagamist ja kliimaneutraalsema tootmise tagamist.
- Valdkonna teadus- ja arendustegevusele ning teadmispõhisema poliitika kujundamisele aitas kaasa osalemine mitmesugustes rahvusvahelistes teaduskoostöö võrgustikes, nagu näiteks JPI Oceans, SCAR-Fish strateegiline töögrupp, ERA-NET *Cofund BlueBio*'s ja Euroopa Horisondi *Blue Economy* partnerluses. Eesti teadlaste osalemist rahvusvahelises teaduskoostöös, sh ERA-NET *Cofund BlueBio's* ja *Blue Economy* partnerluses toetatakse Maaeluministeeriumi rakendusuuringute programmi kaudu ning lisaks jätkati ettevõtete omavahelise koostöö soodustamiseks ja konkurentsivõime parandamiseks teavitus-, koolitus- ja nõustamistegevustega Kalanduse Teabekeskuses.
- Lisaks Kalanduse Teabekeskuses valminud mitmetele väiksematele uuringutele ja katseprojektidele lõppesid 2022. aastal innovatsioonimeetmete raames toetatud mitmeaastased uuringud nii kalapüügi- kui vesiviljeluse valdkonnas. Mitmeaastaste uuringute raames uurisid teadus- ja arendusasutused koostöös kalandussektori ettevõtjatega lahendusi hülgekahjude vähendamiseks mõrrapüügis, kalaõli ja kalajahu väärindamise võimalusi ning efektiivset kalajääkide kasutamist uudsete toormaterjalide saamiseks. Vesiviljelussektori ettevõtjatega koostöös uuriti veel säga *Silurus glanis* kunstliku paljundamise ja kasvatamise tehnoloogiaid, jõevähkide söötmise keskkonnasäästlikke lahendusi ning vetika *Ceramium tenuicorne* kasvatustehnoloogiat fükoerütriini eraldamiseks.

<u>Olulisemad tegevused ja arengud 2022. aastal Keskkonnaministeeriumi haldusalas:</u>

- Kalandusuuringud läbi viidud ning saadud soovitused teadlastelt.
- Õigusaktid kehtestatud (kutseliste püügivõimaluste ja tasude määrus, ajutised püügipiirangud nii kutselistele kui ka harrastajatele jt).
- Avatud 4 rändetakistust.
- Kalapüügiõiguse soetamiseks alustas tööd uus ja mugavam portaal kalaluba.ee.
- Jätkus infosüsteemide arendamine, ajakohastamine.
- Parendatud on kontrolli- ja järelevalve süsteeme.
- Toetatud on KIKi abiga harrastuspüügi taristute arendust.
- Hea koostöö Keskkonnaministeeriumi sisuosakondadega (ÕO) ning allasutuste spetsialistidega (paisude eemaldamine).

Peamised kitsaskohad Maaeluministeeriumi haldusalas, mis takistasid tulemuste saavutamist:

- Merevesiviljeluse arengu peamiseks takistuseks on Läänemere kesine seisund liigsete toitainete sisalduse tõttu, mistõttu on vajalik välja töötada ja riiklikul tasemel kokku leppida sellised meres kalakasvatamisega kaasneva negatiivse keskkonnamõju leevendusmeetmed, mis on ka majanduslikult kestlikud. 2022 a vähenesid vesiviljelustoodete müügimahud, mida mõjutasid kallinenud sisendihinnad (energia, sööt). Samas kasvatatud kala keskmine kilohind on järk-järgult kasvanud, olles viimasel kümnendil pea kahekordistunud, mis tooraine nõudluse suurenemisel soosib valdkonna arengut.
- Venemaa sõjaline agressioon Ukraina vastu ning Euroopa Liidu ja tema rahvusvaheliste partnerite kehtestatud sanktsioonid ning Venemaa vastumeetmed neile tekitasid märkimisväärset majanduslikku ebakindlust, häirisid kaubavoogusid ja toidu tarneahela toimimist ning tõid kaasa viimaste aastakümnete suurima ootamatu toidu tootmiseks vajalike sisendite hinnatõusu. See põhjustas turuhäireid ja mõjutas nii kalapüügi- ja vesiviljelustoodete tootjate kui ka töötlejate käekäiku.
- Kuna eelkõige rannapüügil ja siseveekogudel kutselise kalapüügiga tegelevate isikute keskmine vanus on suhteliselt kõrge, siis andmete elektroonilise esitamise kohustuse sisseviimisel on vajalik eelnevalt kalureid koolitada püügiandmete esitamise elektroonilise rakenduse kasutusele võtmiseks.
- Kalatoodete tarbimise suurendamiseks elluviidava üleriigilise kampaania „Kala kõlab hästi“ toel kala tarbimine Eestis 2022. aastal pisut suurenes, kuid samal ajal aset leidnud kalatoodete hinna tõus suuremat tarbimise kasvu paraku ei soosi.

Peamised kitsaskohad Keskkonnaministeeriumi haldusalas, mis takistasid tulemuste saavutamist:

- Laiapõhjalised kalakaitsemeetmed nõuavad tugevat poliitilist tahet (püügivahendite piirarvu korrigeerimine, ahvena alammõõdu tõstmine, püügivahendite silmasuuruse korrigeerimine, kalade rändeteede avamine).
- Kutselises kalapüügis on väljakutseks EL nõuete tagamine, mis muuhulgas sätestavad kontrollide % kogu püügitegevusest. Seetõttu püsib ka selle valdkonna kontrollide arv stabiilsel tasemel. 2022. aasta tõi kaasa Ukraina sõja ja seetõttu oli komplitseeritud Peipsi koostöö Venemaaga – kohtumised toimusid distantsilt. Harrastuspüügis on õnnestunud vabatahtlike kalakaitsjate kaasamine.

8.4 Aruandeaasta programmi ja programmi tegevuse eelarve täitmine

Tabel 4. Programmi (nimetus) ja programmi tegevuste 2022. a eelarve täitmine

	Esialgne eelarve	Lõplik eelarve	Täitmine
Kalandus	**28 291**	**17 900**	**17 478**
Kulud	28 291	17 900	17 478
Kutseline kalapüük	**13 352**	**10 326**	**9 699**

Kulud	13 352	10 326	9 699
Vee-elusressursside töötlemine	**6 207**	**5 399**	**5 876**
Kulud	6 207	5 399	5 876
Vesiviljelus	**5 723**	**1 460**	**1 546**
Kulud	5 723	1 460	1 546
EMKFi keskkonnakaitsemeetmete rakendamine	**3 010**	**714**	**357**
Kulud	3 010	714	357
Kalavarude haldamise ja kaitse ning harrastuspüügi korraldamine	5 750	29 817	7 562
Kulud	5 750	29 817	7 562

LISA Tulemusvaldkonna sisend riigi 2022. aasta majandusaasta koondaruandesse

Tulemusvaldkonna eesmärk:
Eesti toit on tarbijate poolt eelistatud, elukeskkond on hoitud, toidusektori ettevõtted on edukad ning maa- ja rannakogukondade elujõud kasvab
Tulemusvaldkonnaga enim seotud strateegia „Eesti 2035“ strateegiline siht:
Eesti majandus on tugev, uuendusmeelne ja vastutustundlik
Valdkonna arengukavad:
Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030
Tulemusvaldkonda kuuluvad programmid:
Põllumajandus, toit ja maaelu
Kalandus
Tulemusvaldkonnaga seotud valitsemisalad:
Maaeluministeeriumi valitsemisala
Keskkonnaministeeriumi valitsemisala

TULEMUSVALDKONNA ÜLEVAADE

Positiivsed arengud

- Koroonapandeemia ja ärev julgeolekuolukord Euroopas, sealhulgas loomataudide levik ning rahvusvahelised kauplemispiirangud, on toonud **kõrgendatud tähelepanu alla toidu varustuskindluse ja rahvusvaheliste tarneahelate haavatavuse.** Maaeluministeeriumi ettepanekul on toiduvarustuskindlus kui elutähtis teenus lisatud tsiviilkriisi ja riigikaitseseaduse eelnõusse.
- 2022. aastal tuli ettevõtjatel kohaneda mõjudega, mis otseselt või kaudselt tekkisid seoses 24. veebruaril Venemaa alustatud täiemahulise sõjaga Ukraina vastu. **Venemaa agressioon Ukrainas kergitas oluliselt energia ja teiste sisendite hinda toidutootmises**, sealhulgas kalapüügi ja vesiviljelustoodete tootmises ja kalandustoodete töötlemises, mistõttu töötati 2022. aastal välja Euroopa Merendus- ja Kalandusfondi

toetusmeetmed kasvanud kütusehinna kompenseerimiseks kalapüügiga tegelevatele ettevõtjatele ning kasvanud elektrihinna kompenseerimiseks vesiviljelusega ja kalandustoodete töötlemisega tegelevatele ettevõtjatele.

- **Põllumajandusele, toiduainetööstusele ja maaelu arenguks maksti ühise põllumajanduspoliitika raames 2022. aastal toetusi kokku umbes 348 miljonit eurot.**
- **Ühise põllumajanduspoliitika strateegiakava 2023–2027 kinnitas Euroopa Komisjon 11. novembril 2022.** Strateegiakavas on toetusteks välja töötatud 54 sekkumist. 9. novembril 2022 võeti vastu ka Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika rakendamise seadus, milles on sätestatud ühise põllumajanduspoliitika abinõude (otsetoetused, turukorraldusmeetmed, riiklik üleminekutoetus, maaelu arengu toetus ja muud) rakendamise alused ja korra, riikliku ja haldusjärelevalve teostamise alused ning vastutuse seaduse rikkumise eest.
- **1. jaanuaril 2023. a alustas maaeluministeeriumi valitsemisalas tööd Eesti Taimekasvatuse Instituudi ja Põllumajandusuuringute Keskuse põhjal moodustatud Maaelu Teadmuskeskus**, mille ülesanne on kogu põllumajanduse teadmiste ja informatsiooni süsteemi eestvedamine nii nõuande, teadmussiirde kui innovatsiooni vallas.
- **2022. aastal oli maaeluministeeriumi teadus- ja arendustegevustest töös 43 projekti kogueelarvega 7,6 miljonit eurot.** Väljamakseid tehti 2022. aastal 3,7 miljoni euro väärtuses.
- **Valmis kokku 19 uuringut**, millest viis koostöös rahvusvaheliste konsortsiumidega, kogueelarvega 1,2 miljonit eurot.
- **2022. aastal eksporditi Eestist põllumajandussaadusi ja toidukaupu jooksevhindades kahe miljardi euro väärtuses** (ligikaudu 9 protsenti kogu kaupade ekspordist) ning **imporditi 2,3 miljardi euro eest**. Võrreldes 2021. aastaga kasvas eksport 37 protsenti ja import 27 protsenti. Kaubavahetuse puudujääk oli 249 miljonit eurot, mis oli 60 miljoni euro võrra väiksem kui aasta varem.
- **Keskkonnahoiu täiendavaks tagamiseks soodustatakse põllumajanduses keskkonnasäästlike majandamisviiside kasutuselevõttu ja kasutamise jätkamist ühise põllumajanduspoliitika** toetuste abil. Keskkonnasõbralikult majandatava maa osakaal kasutuses olevast põllumajandusmaast oli 2022. aastal 87,97 protsenti.
- **Toiduohutuse baromeeter, mis mõõdab üldist toiduohutuse olukorda Eestis aastapõhiselt ja võrrelduna eelmise aastaga, oli 2022. aastal 99,57**. Kõige enam mõjutas toiduohutuse baromeetri 2022. aasta tulemust toidutekkeliste nakkushaiguste kasv, mille näitaja 100 000 elaniku kohta on oluliselt kasvanud, jõudes tagasi COVID-19 pandeemia eelsesse aega.
- Riigi ressursside tõhusamaks kasutamiseks ja uute väljakutsetega toime tulekuks korrastati 2022. aastal riigireformi raames riiklikku laboriteenuse turgu. **1. jaanuaril 2023 alustas Maaeluministeeriumi valitsemisalas tööd Veterinaar- ja Toidulaboratooriumi baasil moodustatud Riigi Laboriuuringute ja Riskihindamise Keskus, mille** tegevusvaldkondade hulka kuulub ka toiduohutuse valdkonna riskide hindamine, toiduahela riskidest teavitamine ja teadusnõu andmine Maaeluministeeriumile ning Põllumajandus- ja Toiduametile. Tegevuse korraldamiseks on labori juurde loodud riskihindamise osakond.

- 2022. aastal **arendati antibiootikumide loomaliigiti kasutamise arvestuse pidamiseks e-andmekogu**, mis oli üks olulisematest dokumendis „Mikroobide antibiootikumiresistentsuse vähendamise tegevuskava veterinaarmeditsiini valdkonnas aastateks 2021–2026“ planeeritud tegevustest. Eestis müüdud antimikroobsete toimeainete üldkogus veterinaarmeditsiinis jäi Ravimiameti andmetel 2022. aastal samale tasemele kui 2021. aastal.
- **Epideemiate ja loomataudide ohuks valmisoleku suurendamiseks on välja töötatud tauditõrjeprogrammid ja valmisolekukavad**, mille alusel viiakse läbi õppusi, et tagada nii riigisüsteemide kui ka põllumajandussektori valmisolek häda- ja eriolukordadeks.
- 2022. aastal **koostati karjatervise ja loomade heaolu kõrgemate majandamisnõuete järgimise toetusskeemid**. Toetusmeetmed rakenduvad 2023. aasta algusest.
- 2022. aasta septembrist alates **rakendus toetusmeede haridusasutustele, mille raames toetatakse lastele mahetoitu pakkuvaid üldhariduskoole ja lasteaedu**. Kui mahetoitlustamisest teavitanud koole ja lasteaedu oli 2021. aastal 45 (kuus protsenti Eesti lasteaia- ja koolilastest), siis 2022/23. õppeaasta alguses pakuti mahetoitu juba 100 haridusasutuses (üheksa protsenti Eesti lasteaia- ja koolilastest).
- 2022. aastal keskenduti **rakenduskava „Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfond 2021–2027“** kooskõlastamisele Euroopa Komisjoniga, kes kiitis Eesti rakenduskava heaks detsembris 2022.
- Kokku püüti 2022. aastal 74 242 tonni kala, mis on 1799 tonni ehk 2,4 protsenti rohkem kui eelneval aastal. Kogupüügi väärtus esmakokkuostuhindades oli 75,6 miljonit eurot.
- Eesti päritolu kala- ja kalatooteid eksporditi Eestist 2022. aastal 154 miljoni euro eest ja 2021. aastaga võrreldes kasvas Eesti päritolu kala- ja kalatoodete eksport 24 miljoni euro võrra, ehk ligi 15 protsenti. Ekspordi maht taastus COVID-19 leviku tõttu seatud piirangute kadumisest tingitult.
- 2022. aastal **jätkus kampaania „Kala kõlab hästi“**, mille eesmärk on julgustada Eesti inimesi rohkem kalatooteid sööma.
- Vesiviljeluse pikaajaliste arengusuundade määratlemiseks, mis on aluseks **Euroopa Merendus-, Kalandus- ja Vesiviljelusfondi** 2021–2027 rakenduskava toetusmeetmete väljatöötamisele, kinnitas maaeluminister juulis 2022 käskkirjaga Eesti vesiviljeluse mitmeaastase riikliku tegevuskava aastani 2030.
- Heas seisus kalavarude osakaal püsis nii 2021. kui ka 2020. aastal 39 protsendi piires, varude seisund on halb. Kalavarude seisundi parandamiseks tuleb jätkuvalt ajakohastada kalavarude kaitsemeetmeid, vähendada püügikoormust rannapüügis jm.

Väljakutsed

- Maapiirkonnas elab jätkuvalt kolmandik Eesti elanikest ning hinnanguliselt tegutseb ka kolmandik ettevõtetest. Seejuures pakutakse maapiirkondades tööd 27,8 protsendile koguhõives osalejatest. **Olenemata asjaolust, et Eesti üldine rahvaarv eelmisel aastal jätkuvalt kasvas, on maapiirkonna elanike arv võrreldes eelmise aastaga vähenenud. Maapiirkonnas elavate noorte (vanuses 21–40) osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvust on jätkuvalt languses, olles 2022. aastal 26,7 protsenti**, mis jääb alla 2030. aastaks seatud põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava eesmärgile (27,8 protsenti). **Peamised probleemid**

maapiirkonda elama asumisel on teenuste kättesaadavus, atraktiivsete töökohtade vähesus ning probleemid elamumajandusega. 2022. aastal laiendati eluaseme kaaslaenu pakkumist üle-eestiliseks, mis võimaldab maapiirkonda kodu soetada või ehitada või renoveerida olemasolev hoone. 2022. aasta seisuga on kaaslaenu lepinguid sõlmitud kokku 25 leibkonnaga 1,37 miljoni euro väärtuses.

- **Põllumajandussektori ettevõtete kohanemine roheülemineku väljakutsetega, sh kliimamuutuste leevendamisega ja samas toidu varustuskindlusega seotud riskide maandamine on valdkonna oluline kompleksne väljakutse**, millele lahenduste leidmiseks on koostatud „Roheülemineku teekaart neljas põllumajandus- ja toidusektori valdkonnas“ ning rakendatud eri meetmeid toidu varustuskindluse tagamiseks koostöös eraettevõtetega. Samuti toetavab roheülemineku väljakutse lahendamist ka uuendatud Rohepöörde tegevusplaan 2023–2025.

Tulemusvaldkonna mõõdikud

Mõõdik	Täitmine 2020	Täitmine 2021	Täitmine 2022	Sihttase 2023	Sihttase 2022
Maapiirkonna elanike vanuses 20–64 tööhõive määr **Allikas: Statistikaamet**	76,1%	78,3%	82,1%	78,1%	≥ 78,4%
Põllumajanduse, metsamajanduse, kalapüügi ja toiduainete tootmise ning joogitööstuse loodud lisandväärtus hõivatu kohta, kolme aasta liikuv keskmine **Allikas: Statistikaamet**	29 798 eurot	32 243 eurot	33 435 eurot	30 500 eurot	≥ 33 800 eurot
Põllumajandussaaduste ja toidukaupade kaubandusbilanss: ekspordi-impordi suhtarv **Allikas: Statistikaamet**	0,88	0,83	0,89	0,80	0,81
Kodumaist toitu osta eelistavate Eesti tarbijate osakaal **Allikas: Eesti Konjunktuuriinstituut**	74%	74%	61%	75%	≥ 75%
Kasvuhoonegaaside (KHG) heide põllumajandustoodangu väärtuse kohta, tonni tuhande euro kohta[30] **Allikas: Statistikaamet, Eesti Keskkonnauuringute Keskus**	2,32	2,48	–	≤ 2,5	≤ 2,5
Toiduohutuse baromeeter **Allikas: Maaeluministeerium**	99,28	99,33	99,57	≥ 100	≥ 100

[30] Kasvuhoonegaaside heite inventuuri tehakse aasta n–2 kohta ehk 2022. aasta põllumajanduse kasvuhoonegaaside heite väärtus saadakse 2024. aasta inventuurist.